

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

"

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1904

KJØBENHAVN

LEHMANN & STAGE

1904

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup

Sognepræst J. RICHTER, Vejen

Stiftamtmand STEMANN, Ribe

Da det i Aar er 40 Aar siden Krigen 1864, fremtræder denne Aargang af »Fra Ribe Amt« som et Mindeskrift om Begivenheder fra denne Tid eller saadanne, som staa i en nærmere Forbindelse dermed, forsaavidt disse forøvrigt særlig vedrøre Ribe Amt.

FRA RIBE AMT

III

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1905

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE

1905

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup.

Sognepræst J. RICHTER, Vejen.

Stiftamtmand, Kammerherre G. STEMANN, Ribe.

INDHOLD:

	Side
St. Klemens Kirke i Ribe. Af Købmand <i>C. N. Termansen</i> , Ribe	1
Salt- og Stivelseindustri i Vardeegnen i forrige Aarhundrede. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> , Varde	15
Vilslev i det nittende Aarhundrede. Af Bankdirektør <i>J. Mad- sen</i> , Jerne	27
Degnen Oluf Hansen Lind i Vamdrup og d. evang.-krist. Salmebog. Af Provst <i>J. Nissen</i> , Brørup.	69
En Smuglerhistorie fra 1729. Af Højskolelærer <i>S. Alkærsig</i> , Vinding	90
Oksby gamle Kirke og Kirkegaarde før 1891. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> , Varde	118
Et mekanisk Geni. Af Sparekassebestyrer <i>Poul Andersen</i> , Aastrup	132
Minder fra svundne Dage. Af <i>Simon Nielsen</i> , Hovborg	138
Hessel Bro og Flodens Vande. Af Snedker <i>Hans Jensen</i> , Tistrup	145
Om Fattigvæsenet i Brørup og Lindknud Sogne i det 18. Aarhundrede. Af Provst <i>J. Nissen</i> , Brørup	153
Tilføjelser og Rettelser	165
Regnskab for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ indtil 31. Marts 1904	166
Tilgang og Afgang af Samfundets Medlemmer i 1904	167

St. Klemens Kirke i Ribe.

Af Købmand C. N. Termansen i Ribe.

VED Gravning af Huller til Plantning af Frugttræer stødte Partikulier Peter Nissen i Efteraaret 1902 i den ham tilhørende Toft Matr. No. 281 b af Ribe Bygrunde, beliggende umiddelbart vest for den nuværende Bispegaards Have, paa nogle vel bevarede Rester af Tufstensmurværk. Han anmeldte Fundet for den antikvariske Samlings Bestyrelse, og da man af Overlærer Kinchs fortjenstfulde Værk over Ribe vidste, at St. Klemens Kirke havde ligget der i Nærheden, antoges det, at det muligvis var en eller anden gammel Grav, som var paatruffet. Efter kort Tids Gravning kom man imidlertid snart paa det rene med, at det var selve Kirkens Fundamenter, som vare komne for Lyset, og lidt efter lidt blottedes hele Kirkens Nordside. Samlingens Bestyrelse indberettede Sagen til Nationalmuseets 2. Afdeling, og da Direktør Dr. Mollerup alligevel kort efter skulde til Ribe i Anledning af Domkirkens Restauration, standsedes Gravningerne saa længe. Dr. Mollerup fandt de fremdragne Levninger af den gamle Kirke saa interessante, at han bestemte sig til at indgaa til Rigsdagen med en Begæring om et Beløb til at lade hele Pladsen udgrave, tegne og kortlægge. Desværre forlangte Ejeren af Jorden en saa

stor Sum for Afstaaelsen, at Planen om en fuldstændig Udgravning maatte opgives, og man maatte nøjes med en Tegning af de ved den antikvariske Samlings Foranstaltning blottede Mure, hvorved der vel gaves et klart Overblik over Kirkens Anlæg, men adskillige interessante Enkeltheder, særlig angaaende det store svære Taarn i Vest, forbleve uløste og maatte udsættes til en gunstigere Lejlighed ad Aare. Opmaalingen og Indtegningen paa en Kopi af Bykortet foretoges af herboende Ingenieur H. Petersen.

I sit store Folioværk „Danske Tufstenskirker“ udtaler Pastor Jacob Helms en Formodning om, at St. Klemens Kirke skulde have været opført af Tufsten, hvilket de foretagne Udgravninger tilfulde have bekræftet; ligeledes have de vist, at Kirkens Grundplan har været den samme, som kendes fra de mange endnu bevarede Tufstenskirker her paa Egnen. Længderetningen er som sædvanlig Øst-Vest med Korrunding i Øst, Korkvadrat og Langhus, hvortil har sluttet sig et maaske oprindeligt eller dog tidligt opført Taarn i Vest. Ved Kirkens Opførelse har man gravet en Fordybning eller Rende i Underbunden omtrent af den paatænkte Kirkes Form, fyldt denne med temmelig store Rullestene, derover igen mindre Stene, hvorpaa Skifterne af Tufsten ere lagte. Murene have været opførte paa almindelig Middelalders Maade med en ud- og indvendig Skal fyldt med smaa Kampesten, Tufstensbrokker og Smuler lagte i god Kalkmørtel af Skælkalk, kendelig ved de mange Muslingeskaller og Sneglehuse, som ikke ere blevne fuldstændig knuste ved den primitive Kalkfabrikation. Skælkalken, der har en udmærket Bindeevne, findes anvendt ved alle gamle Bygninger her i Byen og benyttedes til for faa Aar siden, da

Kalkbrændingen ophørte, dels paa Grund af den tiltagende Brug af Cement og dels fordi de store Beholdninger af Muslinge- og Snegleskaller, som hentedes paa Sandbanker i Vesterhavet mellem Fanø og Manø, nu vare udtømte. Der fandtes ingen Sokkel af huggen Granit, som ellers aldrig savnes under Ribe-Egnens Tufstenskirker, og da det kun er lidet troligt, at St. Klemens i Lighed med enkelte af den sydlige Gruppe om Byen Slesvig beliggende Tufstenskirker oprindeligt skulde være opført uden huggen Sokkel, maa det antages, at de store Kampesten, hvoraf Sokkelen har bestaaet, allerede tidligere ere optagne og fjernede. Dette turde maaske ogsaa finde en Bekræftelse i, at der paa den Plads lidt syd for St. Klemens Kirketomt, hvor nu Amtssygehuset er opført, i lang Tid henlaa en Dynge med attisk Profil forsynede Sokkelsten, ligesom der endnu hist og her i Byen til Trappesten foran Dørene er anvendt Granitsten, som i deres Overkant ere forsynede med hugne Profiler. De forefundne Tufstensskifter maa formentlig have været lagte som et Underlag for den hugne Granitsokkel hen over Rullestensgrundvolden¹. Hvor der var lidt mere bevaret af Mur-

¹ Hr. Pastor J. Helms, som velvillig har gennemset ovenstaaende forinden Trykningen, har udtalt, at han anser det for lidet rimeligt, hvad der ovenfor formodes, at man skulde have lagt nogle Tufstensskifter over Grundvolden, forinden den hugne Sokkel blev sat, da det synes stridende mod alt, hvad der hidtil er iagttaget ved Tufstenskirkerne. Hr. Helms antager snarere, at enten have de forefundne Tufstensskifter været anbragte indenfor den hugne Granitsokkel, eller ogsaa har Kirken ganske savnet en saadan, hvad Hr. H. ogsaa mener, lod sig tænke i dette Tilfælde. Thi ligesom Præsten Hr. Niels i Anst, der 1145 var Medlem af Domkapitlet i Ribe, meget nær samtidig med Domkirken fik sin Kirke bygget af Sten, saaledes er det i alt Fald ret rimeligt, at hans Kollega i Ka-

fladen (3 à 4 Skifter) f. Eks. et Sted paa den indvendige Side af Skibets Nordside, saas Tuffen at være dannet i Form og Størrelse som almindelige Munke-teglsten fra Middelalderen og lagt i regelmæssige Skifter med smalle Stødfuger. De enkelte Stens gennemsnitlige Størrelse var omtrent 10 Tommers Længde, 5 Tommers Bredde og 3 à $3\frac{1}{2}$ Tommers Tykkelse, dog paa Hjørner og fremspringende Partier af noget større Maal; saaledes havde en Sten, som var gaaet løs fra Kalken paa Kirkens Vestside en Længde af $17\frac{1}{2}$ Tomme.

Kirkens indvendige Længde med Undtagelse af Taarnet har udgjort 30 Alen fordelt paa de enkelte Partier saaledes: Korrundingen 4 Alen, Koret $6\frac{1}{2}$, Skibet $19\frac{1}{2}$. Bredden for Korets Vedkommende 10 Alen og for Skibet $13\frac{1}{4}$ Alen. Til Sammenligning kan anføres, at Pastor Jacob Helms i det for mange Aar siden udgivne lille Skrift „Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe“, hvorved Opmærksomheden først henleddes paa den ejendommelige Kirkegruppe, angiver Maalforholdene fra Roager Kirke, der i enhver Henseende er et typisk Eksempel paa en Tufstenskirke, til en indvendig Længde af 37 Alen, deraf Korrundingen 5 Alen, Korkvadratet 9, Skibet 23 og Skibets Bredde indvendig 11 Alen. Det vil heraf ses, at St. Klemens ikke har været nogen særlig stor Kirke, og at dens Bredde i Lighed med

pitlet Hr. Broder ved St. Klemens i selve Ribe ikke har tøvet med at faa ogsaa sin bygget af Sten — her af Tuf — og efter det, som Levningerne af denne Kirke viser os, vilde det ikke forekomme usandsynligt, at den er bygget som en af de ældste — maaske den allerældste af denne Art mindre Stenkirker i Ribe-Egnen, endnu inden man var kommen til Klarhed over, at det var fornødent at have en Fod af Granit, et Materiale, som det sandsynligvis den Gang var vanskeligere at forsyne sig med i Ribe end Tuffen.

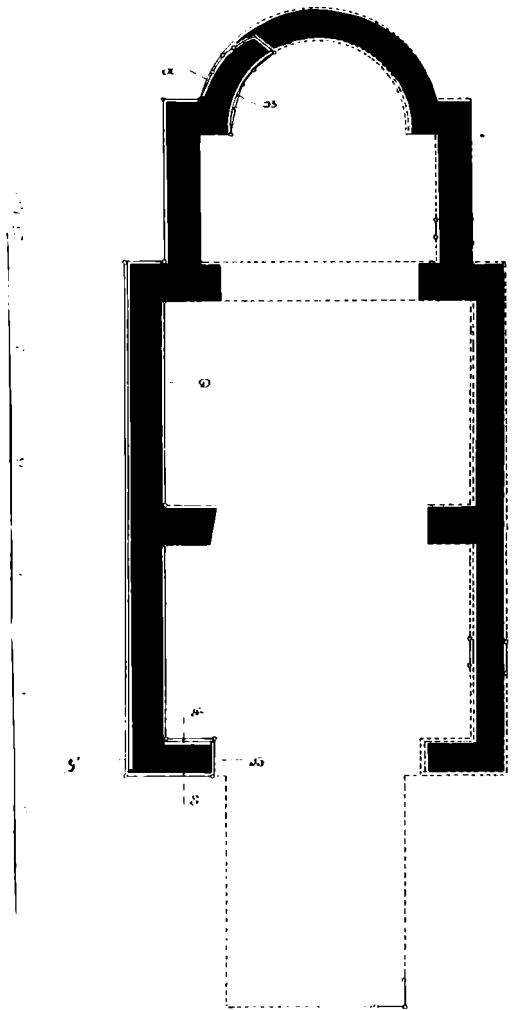

Fig. 1. Grundplan af St. Klemens Kirke.

- - - - - Oprindelig Grundplan.
 ———— Senere Grundplan.

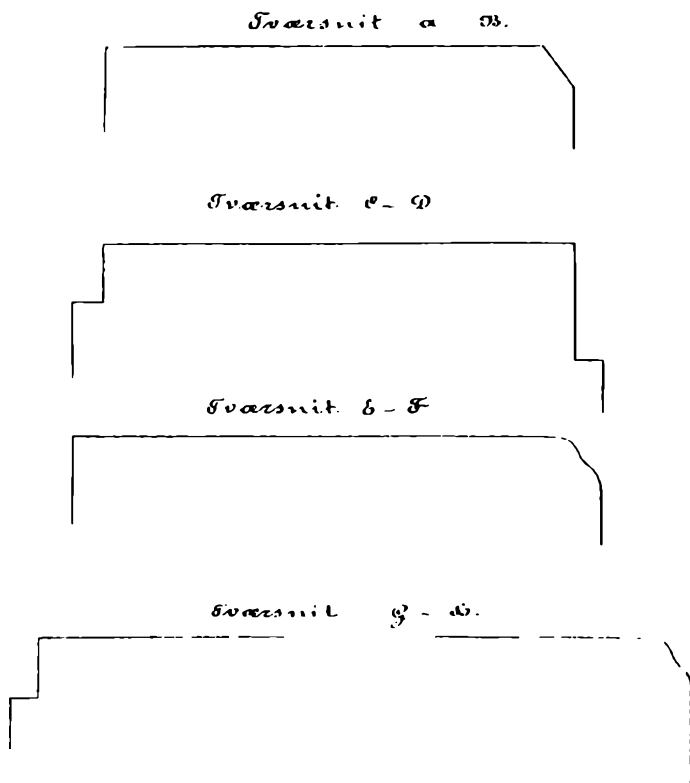

Fig. 2. Profiler af Kirkens Fundament.

Højder.

Gradmaalingspunkt ved Sønderport	8,507	Fod.
Domkirkens gamle Dørtærskel	14,38	-
St. Klemens Kirkes Sokkel i Koret	13,43	-
" " Jordoverflade	16,00	-
Floden 1634	18,83	-
" 1825 og 1839	15,68	-
Daglig Flod	1,62	-

Domkirken har været noget større i Forhold til Længden end almindelig ved Tufstenskirkerne.

Af Korrundingen, Apsis, var desværre kun Tufstensskifterne bevarede omtrent paa en Trediedel, men Grunden af Rullestenene viste tydelig Omridset. Endvidere fremgik det, at Ydermuren havde haft den paa Tufstenskirkerne her i Egnen sædvanlige Inddeling i fem Felter adskilte ved Halvsøjler, saaledes som Korrundingen i Vilslev endnu viser. To af de Tufstenskvadrater, hvorpaa Halvsøjlernes Fodstykker hvilede, fandtes i Behold og fastsiddende paa deres oprindelige Plads i Murværket.

Paa Grund af Kirkens større Bredde har Korfirkanten en mere langstrakt firsidet Form end almindelig ved Tufstenskirkerne. Da Gravningerne ikke fuldførtes, kan Korbuens (Triumfbuens) Bredde ikke angives. Paa den indvendige Side af Korets Nordvæg fandtes en Ubedring af det oprindelige Murværk udført med brændte Sten, det eneste Sted, hvor Mursten iagttoges i Forbindelse med Tuffen, men hele Murværkets Karakter godtgjorde, at det var en senere Tilføjelse.

I Kirkens Skib fandtes ikke Spor af de sædvanlige Indgange paa Nord- og Sydsiden, men da det jo kun var Kirkens nederste Grundvolde, der vare bevarede, har man muligvis fortsat Grunden helt rundt og først i den hugne Sokkel afsat Plads til Dørene. Noget lignende har været Tilfældet ved St. Peders Kirke i Ribe, hvor Grunden fortsattes hen under den aabne Triumfbue. Ved Slutningen af Gravningerne opdagedes det, at der midt paa Langhusets Sider fandtes en Pille eller Tværmur, som havde delt Skibet i to omtrent lige store Firkanter. Om dette var foretaget i en senere Tid for en mulig Indhvælvnings Skyld, eller

hvad Grunden ellers havde været, maatte lades uafgjort, da Ejeren af Kirkepladsen ikke ønskede flere Gravninger end langs med Kirkens Ydermure. Mod Vest har Skibet ved en 9 Alen bred Aabning eller Bue staaet i Forbindelse med Taarnets underste Etage. Murene havde gennemgaaende en Tykkelse af knap $1\frac{1}{2}$ Alen.

Paa det gamle Stik af Ribe i Brauns „Theatrum urbium“ (gengivet hos Kinch 1. Del) ses St. Klemens Kirke at have et stort og svært Taarn mod Vest, som Pastor Helms i sit Folioværk „Danske Tufstenskirker“ ved Jævnførelse med lignende Taarne ved Rhinen antager at have hørt med til Kirkens første Anlæg. Dette synes Udgravningerne ogsaa at have bekræftet, idet den store Aabning mod Vest tydelig gjorde Indtryk af at være samtidig med det øvrige Murværk, og Pillerne mellem Skib og Taarn i alt Fald paa Nordsiden havde en profileret Sokkel bestaaende af en lidt udformet Skraakant baade ind imod Skibet og Gangen til Taarnrummet. Hr. Helms mener, at Billedet i „Theatrum urbium“ virkelig gengiver Taarnet, saaledes som det har set ud, og at Tegneren med Villie har trukket det runde Trappetaarn paa Sydsiden noget mere frem for derved at gøre en af Kirkens Ejendommeligheder mere tydelig for Beskueren. Ved de i de senere Aar af Sektionschef ved Norges geografiske Opmaaling W. A. Mathiesen foretagne Undersøgelser af Ribes gamle Topografi sammenholdt med de fra Tid til anden ved Bygning-, Kloak- og lignende Arbejder fremkomne Oplysninger har det vist sig, at det gamle Billede er langt paalideligere end tidligere antaget. Under Udgravningerne blev der gjort særlige Anstrengelser for at skaffe Oplysning om det ejendommelige brede og

svære Taarns Fundamenter, men desværre uden Resultat. De store Kampesten, hvoraf Grunden rimeligvis har bestaaet, har vel sagtens allerede forlængst fristet til Optagelse i denne stenfattige Egn, hvor store Sten altid have en vis Værdi. Der blev ført en Grav baade paa Krys og tværs henover Taarnpladsen uden at støde paa Ydermuren, kun blottedes paa et større Stykke Taarnrummets gamle Gulv, som var lagt af røde Munketeglsten, der af deres skraaslidte Flade viste, at der havde været Gang hen over dem, og at det stærkeste Slid havde været mod Midten af Rummet. Ved Nord-siden fandtes en Grav med en smal Bue eller Hvælving af Munketegl indeholdende et Skelet, som efter Dr. Vilandts Opgivende var af en velbygget kraftig Mand. I en Afstand af ca. 10 Alen fra Skibets Vestende mod Sydvest stødtes der paa en Grundvold lagt af store Kampesten, men da den kun strakte sig et kort Stykke, tør der ikke sluttes noget deraf med Hensyn til Taarnets Udstrækning og Form. Rundt om i Taarnrummet fandtes rigelig Trækul og flere Klumper smeltet Metal, som kunde tyde paa, at Ildebrand har hærget Taarnet og været medvirkende ved dets Undergang.

Af løse Genstande fandtes ved Gravningerne saa godt som intet til Oplysning om Kirken. I Fylden over Korets Sydмур optoges Halvdelen af Laaget til en af de trugformede mod Fodenden tilspidsede Ligkister af rødlig Sandsten, hvoraf flere lignende ere fremdragne ved Domkirkens sidste Restauration. Laaget har paa Undersiden langs Kanten været forsynet med en Fals, hvorved det har passet tæt til Kistens Sider. I Skibet optoges et Brudstykke af en Ligsten prydet med et rudeformet Vaffelornament, flere af de her saa

almindelige trefligede Ribbesten til Hvælvinger af Tegl samt en af de Teglsten, hvoraf den af Firkløvere bestaaende Frise, som endnu smykker Sortebrødreklostrets Murflader, er dannet. Endvidere flere Gulvfliser af brændt Ler ca. 6 Tommer i Kvadrat og 1 Tomme tykke, forsynede med forskellig farvet Glasur. Endvidere fandtes 4 Mønter, som efter godhedsfuld Meddelelse fra den kongelige Mønt- og Medaillesamling ere:

1. En Mønt fra Christopher I (1252—59) præget i Ribe.
2. En Mønt fra Erik Menved (1286—1319) præget i Nørre Jylland.
3. En Korshvid fra Kong Hans (1481—1513) præget i Malmø.
4. En Regnepenge af Messing (16de Aarhundrede) præget i Nürnberg.

Hvad der af skriftlige Kilder haves til Oplysning om St. Klemens Kirke, er forlængst samlet og benyttet af de udmærkede Ribe-Forskere: Terpager, Thorup og Kinch. Efter dem anføres nedenstaaende, suppleret med nogle Oplysninger fra „Scriptores rerum Danicarum“:

- 1145 omtales i Anledning af Domkapitlets Oprettelse en Præst ved Navn Broder ved St. Klemens Kirke.
- 1264 døde en Diakon Gunno, som til sin Aartid skænkede to Grundstykker beliggende ved St. Klemens Kirkegaards Østside.
- 1330 døde Thuro Harthbo og blev begravet i Klemens Kirken. Til sin Aartid gav han sine Jorder i Ballum i Nordslesvig, hvilken Gave senere stadfæstedes af hans Hustru, mod at hendes Aartid holdtes i Pinsen, først medens hun endnu levede, senere efter hendes Død.

- 1380 døde Cecilie Clavskone, for hvis Aartid hendes Søn Nicolaus Præst ved St. Peders Kirke i Ribe skænkede til Kannikerne to Grunde beliggende i St. Klemens Sogn „prope obstacula“.
- 1395 omtales St. Klemens Kirke og Kirkegaard i et Skøde udstedt af Katarine Eriks Enke til Byen paa en langstrakt Grund, formentlig beliggende paa St. Klemensgades Sydside.
- 1396 skænkede Væbner Aage Astradsen $\frac{1}{2}$ Mark Sølv til Kirken.
- 1458 betænkes i et Testamente St. Klemens Alter i St. Klemens Kirke med en Pude eller Hynde, hos Terpager kaldet en Kylt.
- 1479 skænker Kristian den første under et formentligt Ophold i Ribe St. Klemens Kirkegaard til Korsbrødrene, hvis Ejendom stødte op til Kirken mod Nord og Øst. Foreningen mellem de to Ejendomme vedblev lige til 1896, da Kirkepladsen udskiltes som et særligt Matrikelnummer.
- 1536 eller 37 indgav Borgmestre og Raad i Forening med Byens Prædikanter et Andragende til Kongen om, at Byen herefter maatte deles i to Sogne, nemlig Vor Frue- og Sortebrødresogn, og de tidligere Sognekirker nedlægges. I de tvende Borgmestres Kundgørelse 1542 af Kongens Svar omtales St. Klemens Kirke ikke blandt de Kirker, som skulde nedbrydes, hvorfor Kinch har antaget, at den af Kongen har været udset til Byens anden Sognekirke. Terpager mener derimod, at den muligvis allerede er gaaet til Grunde forinden Kirkeforandringen, hvilken Formening maaske har vundet nogen Bekræftelse ved de ved Udgravningerne paa Taarnpladsen forefundne bety-

delige Rester af Trækul, og at kun Kirkegaarden, ikke Kirken, omtales i Kristian den førstes ovenfor omtalte Gavebrev til Korsbrødrene. I hvert Fald opnaaede Borgerne at faa deres Ønske opfyldt og erholdt Sortebrødrekloster-Kirken til Sognekirke. Denne var rigtignok ogsaa langt anseligere af Bygning, dens indvendige Længde saaledes 68 Alen mod St. Klemen's 30 Alen, ligesom ogsaa Beliggenheden var betydelig bedre, da Klemenskirken laa lige ved Byens vestlige Udkant, selv om Bebyggelsen af denne Bydel den Gang var større end nu.

1584 faldt der ved Byretten Dom i en Sag mellem Movrids Podebusk og Byen angaaende St. Klemens Kirkeplads, der var lagt ind til Korsbrødregaard, men som Byen mente at have Adkomst til. Podebusk tabte Sagen ved Retten men tilfredsstillede Byen ved at udlægge den nogle andre Grunde. Under Sagens Forløb for Retten kunde det ikke oplyses, hvor vidt St. Klemens Kirkeplads havde strakt sig, forinden den indlemmedes i Korsbrødregaard, hvilket ogsaa nok kunde tyde paa Kirkens Nedlæggelse forinden Reformationen.

1795 omtaler Matth. Galthen i sin Beskrivelse af Ribe baade Pladsen og Kirkegaarden og anfører, at den Have, som Christian Gartner har i Leje af Raadmand Rahrs Enke, er Kirkegaarden til St. Klemens Kirke, og at Havegærdet er opsat af Murbrokker fra Kirkegaardens gamle Ringmur.

I den katolske Tid var St. Klemens Kirke en af Byens fire Sognekirker, og længe efter, at Kirken var nedlagt, benævnedes den vestlige Bydel St. Klemens Fjering. Adgangen til Kirken fra Byens Side skete

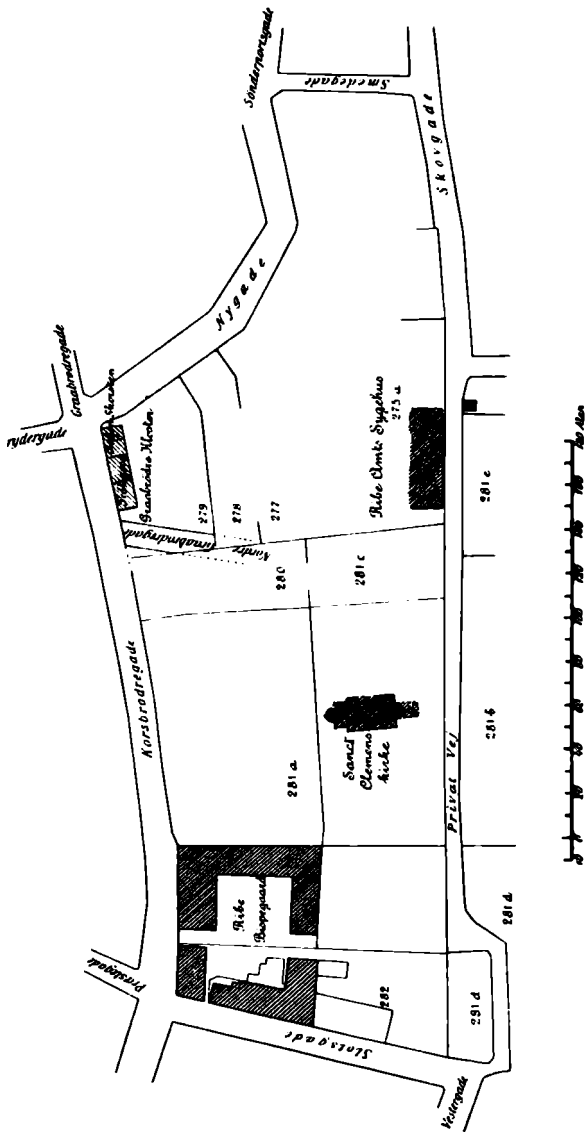

Fig. 3. Situationskort over Kirken og dens nærmeste Omgivelser.

ad St. Klemens Gade, en lille Gade, som førte fra Korsbrødregade ind til Kirkegaarden, tværs over Haven til Korsbrødregaard, den nuværende Bispegaard. Ved de Byttehandler, som Movr. Podebusk foretog med Ribe Kommune, nedlagdes Gaden, og dens Grund forenedes med Korsbrødregaard, i hvis Have man fra Tid til anden er stødt paa store Stykker af den gamle Brolægning.

Som bekendt var St. Klemens de søfarendes Skytspatron, og det er vel derfor med velberaad Hu, man har viet Kirken i den Del af Byen, hvor særlig Søfolk og Fiskere havde Bopæl, til ham.

Salt- og Stivelseindustri i Vardeegnen i forrige Aarhundrede.

Af Overlærer **J. Olsen** i Varde.

I. Saltkogeriet i Vesterherred.

I Indberetning til det kongelige Rentekammer 1828 omtales Saltkogeriet i Vesterherred som den Industriegren, „der næst de sorte Potter“ (Jydepotterne) havde den største Betydning for Vardeegnen.

Grunden til denne Industri, siger ovennævnte Beretning, skyldes det Faktum, at naar Vesterhavet i Sommertiden trækker sig tilbage fra den Højde, det plejer at naa i Stormtiden, bliver der enkelte Steder særlig paa Skallingen, men forresten ogsaa langs med hele Stranden lige op til Nymindegab, større Vand-samlinger afgrænsede fra Havet ved et mellemliggende Højdedrag af Sand. Den saaledes dannede Indsø, der altsaa ikke mere staar i Forbindelse med Havet --- ofte tæt inde under Klitterne —, kan i Solskin og tørt Vejr svinde mer og mer, indtil Vandet er fordampet, og det i Vandet opløste Salt lægger sig ovenpaa Sandet som en Skorpe dannet af en Masse smaa Saltkrystaller. Denne Saltflage, der efter gamle Folks Beret-

ning¹⁾ for de dybere Smaasøers Vedkommende kunde have en Mægtighed af indtil 2 Tommer, slog man saa i Stykker, og med River, som særlig vare indrettede til dette Arbejde, rev man saa Stykkerne sammen i Bunker, fyldte dem i Sække og læssede dem paa Vogne, sommetider indtil 5 Tønder paa hver Vogn. De mægtigste Saltlag vare i Reglen de, der havde lejet sig nærmest inde under Klitterne. En regnfuld Sommer var uheldig for denne Indvinding af Salt, idet der ved Dele af Saltskorpen opløstes og trak ned i de dybere Lag af Sandet.

Naar Saltet saa var kommen i Hus, bleve de enkelte Stykker Saltskorpe yderligere knuste og derpaa fyldte i Kar, der lignede dem, man brugte ved Ølbrygning — altsaa med en Halmsi i Bunden. Naar dette var sket, fyldte man Vand oven i Karret. Dette opløste saa efterhaanden Saltet, indtil hele Opløsningen var mættet med Salt og sivede gennem Halmsien og Hullet paa Karret ned i et nedenunder staaende større Kar. Man fyldte saa nok en Gang Vand paa Saltsandet for at opløse Resten af Saltet, og denne Opløsning sivede ligeledes gennem Halmsien ned i Karret med den koncentrerede Opløsning, medens Sandet samlede sig paa Bunden af det øverste Kar, hvor det holdtes tilbage af Halmen.

Det saaledes mer eller mindre saltmættede Vand i det nederste Kar var nu efterhaanden blevet til en kraftig Lage, der hældtes op i store Kobbergrubekedler. Naar disse vare fyldte, fyrede man under dem, indtil Vandet var fordampet, og der kun fandtes det rene Bundfald af udkrystalliserede Saltpartikler tilbage —

¹ Meddelelsen skyldes en fhv. Gaardmand Lorentz Davidsen (85 Aar gl.) i Ho.

et Produkt, der efter nulevende Folks Beretning¹ i Hvidhed og Udseende ikke var til at skelne fra det da almindeligt benyttede Lyneburgersalt. Det, som voldte mest Bryderi, var Vanskeligheden med at skaffe det Brændsel, der krævedes til Vandets Fordampning. Man brugte i Reglen Klyne og regnede saa 2 Læs Klyne til hver Tønde Salt, man vilde udvinde. Klynen kostede dengang almindelig en Rigsort Læsset, hvorved Udgiften for hver Tønde Salt beløb sig med Arbejds-løn og Brændsel til 1 Rigsdaler Hamb. Courant eller omtrent 3 Kr. 20 Øre i vore Penge, medens Lyneburgersaltet kostede 3 Rigsdaler H. C. eller henved 10 Kr. pr. Tønde.

Den ovenfor beskrevne Udvindingsmaade anvendtes imidlertid væsentlig kun af de nærmest boende; men Saltindustrien dreves ogsaa af Folk, der boede baade 3 og 4 Mil inde i Landet, saaledes ogsaa af de Sogne, der ligge østen for Varde, og disse Folk toge meget ofte baade Kar, Kedler og øvrige Redskaber med i Vogne ud til Havet, hvor de da opholdt sig, indtil de havde udvundet 3—4 ja 5 Tønder Salt, hvormed de saa kørte hjem. Kammerjunker Wedel Heinen, der var Borgmester i Varde i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, fortæller, at han har talt med Folk, der kørte gennem Varde med 5 Tdr. Salt, som de havde udvundet paa Skallingen. Naar man nu erindrer, at de tjente mellem 6 og 7 Kroner for hver Tønde Salt, de skaffede sig paa denne Maade, hvor de ellers skulde have benyttet Lyneburgersalt, saa blev dette paa 5 Tønder en ren Fortjeneste af imellem 30 og 40 Kroner, hvilket slet ikke var saa ringe en Sum i de Tider.

¹ Ogsaa her er den tornævnte Lorentz Davidsen min Hjemmelsmand.

Det Salt, Folk ikke selv kunde bruge, blev saa afhændet dels til Købstæderne og dels til Slægt og Venner i andre Egne af Landet; en Del førtes ogsaa længere bort. I Indberetning til det kongelige Rentekammer meddeles saaledes, at i Aarene 1825—26 blev der ikke brugt en eneste Pot Lyneburgersalt i hele den Del af Vesteregnet, der kan henregnes til Vardes Op-land.

I Dalgas's Indberetning til det kongelige Landhus-holdningsselskab 1830 skriver han, at i gode 3: tørre solhede Somre som f. Eks. 1825—26 kunde man se mellem 2 og 300 Vogne ad Gangen ude paa Skallingen for at samle Saltskorpe, og en nulevende Mand i Ho og hans Hustru, der begge nærme sig de 90, har fortalt, at de ofte har set Vognrækker paa 20 à 30 Vogne køre gennem Ho By paa Vejen til eller fra Skallingen. Dalgas beretter endvidere, at der i gode Aaringer, altsaa tørre Somre, kunde indvindes flere Tusinde Tønder Salt. Efter et løst Skøn er der saaledes enkelte Aar indvundet 5 à 6000 Tønder Salt, hvorved der altsaa er sparet c. 50 à 60.000 Kroner, der ellers skulde have været betalt for Lyneburger Salt.

Den daværende Præst i Aal, Pastor Stokholm, indberetter da ogsaa til det kongelige Landhusholdnings-selskab, at han har opfordret Beboerne i Vesterherred til at danne Interessentskaber med Saltkogeriet som Formaal. Det vilde have Betydning i økonomisk Henseende — skriver han — baade for Staten og Landet, og det vilde tillige efter hans Formening føre til, at selve Udvindingsprocessen fandt Sted under heldigere Forhold. Særlig klager han over, at man flere Steder ikke passede paa at faa Saltet fuldstændig rensat, og det mærkedes paa en uheldig Maade derved, at Smør-

ret, Flæsket og Kødet, der blev saltet med dette Produkt, ikke holdt sig saa godt som det, der var saltet med Lyneburgersalt. Saaledes kunde man ofte henad Foraaret træffe Flæsk, der var helt slimet, og det var, fordi de urene Dele af Saltet ikke vare helt fjernede.

En anden Ulempe var den, at man kogte den indvundne Lage i Kobberkar. Disse vare vel fortinnede til at begynde med, skriver Wedel Heinen; men Fortinningen var paa mange Steder faldet fra i Tidens Løb, og saa kom Saltlagen i Berøring med Kobberet, som derved angrebes, hvilket atter bevirkede dels, at Karret blev ødelagt og dels, at det indvundne Salt blandedes med giftige Kobberforbindelser, der kunde bewirke Mavesygdomme. Af disse forskellige Grunde foreslaar derfor baade Kammerjunker Wedel Heinen og Pastor Stokholm, den første i sin *Skrivelse til Landhusholdningsselskabet*, den sidste i „*Historisk-statistisk Maanedsskrift for Ribe Stift*“, at der maatte blive sendt nogle kyndige Folk til Skallingen for at undersøge og i det hele studere Forholdene og saa udarbejde en trykt Vejledning til Hjælp og Vejledning for Saltkogerne. Pastor Stokholm foreslaar først, at den før nævnte Vejledning blev trykt i en hel Del Eksemplarer, og at Skriftet saa omdeltes gratis til alle dem, der befattede sig med Saltkogeriet; men siden er han imidlertid, efter hvad han mener, kommen ind paa en mere praktisk Løsning af Spørgsmaalet, idet han foreslaar at sætte det hele i Almanakken.

Saavidt jeg kan skønne, har denne Industri haft sin Blomstringstid mellem Aarene 1820 og 1840. Efter sidstnævnte Aar begyndte den at blive mindre og mindre, og allerede i 1850 var den svundet ind til det

ubetydelige, men som allerede meddelt, i Tyverne, Trediverne og tildels i Fyrerne havde den stor Betydning for hele Vesteregnet, særlig for Ribe Amt.

II. Stivelse- eller Kartoffelmelsindustrien i Østerherred.

Som Saltindustrien begyndte at gaa tilbage, begyndte der i Vesteregnet en anden at komme frem, nemlig Stivelse-Industrien. Det var dog ikke saameget i Vesterherred som særlig i Østerherred, at sidstnævnte Industri blev af større Betydning. Maaske burde ogsaa hele denne Virksomhed mere betegnende kaldes Kartoffelmels- og ikke Stivelseindustri. I Trediverne og Fyrerne dreves den nærmest som Husflid. Fremgangsmaaden var nemlig den, at de forskellige Hjem hver for sig anvendte nogle Skæpper Kartoffler aarlig til deraf at udvinde Kartoffelmel. Somme Steder kunde det maaske gaa op til en Tønde; men sjælden eller aldrig til mere.

Man bar sig da ad paa følgende Maade: Først bleve Kartofflerne vaskede saa rene som muligt, derpaa revne af paa et af de almindelige Rivejærn, som fandtes i ethvert Køkken, hvilket Arbejde ofte var Tjenestepigens Bestilling i ledige Aftentimer, og Melet i den derved fremkomne Masse blev saa afsiet gennem en almindelig Mælkesi og derpaa udskyllet i forskellige Hold Vand, som oftest 4 à 5. Jo flere Hold Vand, Melet blev behandlet med, des finere blev det. Efterat være udvasket paa denne Maade hensattes det til Vindtørring, og derpaa tørredes det yderligere enten i Solen eller Ovn. Man plejede saa at brede Melet ud paa

lange Borde og udsætte det for Solvarmen, hvortil der naturligvis krævedes stille Vejr, da det ellers blæste bort, hvis det da var under aaben Himmel. Kunde dette ikke lade sig gøre, benyttede man som før bemærket Ovn-tørring. Var det Ovn-tørring, man benyttede, bredte man det ud paa Borde rundt omkring Kakkelovnen. Det hele var ikke meget vidtløftigt og maa vel, som før bemærket, nærmest henregnes under Begrebet Husflid.

Saa i Fyrreerne udvidedes Industrien til, at enkelte Husmænd eller Aftægtsmænd anskaffede sig hver en lille Haandmølle lig en almindelig Slibesten, hvor Bommen var af Træ, men beklædt med gennemhullede Blikplader i Lighed med de førnævnte Rivejærn. Ejerne af saadanne Haandmøller gik da rundt med dem til de Huse og Gaarde, hvor man ønskede at benytte dem og udførte saa Malingen eller Knusningen af Kartoflerne mod en meget ringe Betaling. Alt det øvrige Arbejde udførtes derpaa af Folkene selv.

Denne Fremgangsmaade holdt sig dog ikke ret længe: thi allerede i Slutningen af Fyrreerne og Begyndelsen af Halvtredserne udvidedes Industrien meget, idet den mer og mer gik over til Fabrikdrift. Udvidelsen medførte, at der opstod flere større Kartoffelmøller — alene i Tistrup Sogn var der 6 — hvoraf de større drevs ved Vandkraft, de mindre dels ved Heste- og dels ved Haandkraft. Vandkraften havde jo det store Fortrin, at Vandet ikke alene afgav den fornødne Drivkraft til Maskinen, men besørgede ogsaa Kartofflernes Afvaskning, og efter Knusningen Melets Udskylning.

Denne Udskylning fandt Sted gennem en Indretning, der lignede en almindelig Sigte.

Da Industrien i Halvtredserne gik over til ligefrem

Fabrikdrift, indrettedes der ogsaa Vindtørringskamre og Ovn-tørringskamre i større Stil, saa at Produktet af ca. 50 Tønder Kartoffler kunde ekspederes i Løbet af en Dag, hvilket jo ikke var saa lidt, eftersom Udbyttet af en saadan Kartoffelmasse gennemsnitlig kunde være ca. 1600 $\bar{n}$ Mel.

Paa Uhregaard og Letbæk Mølle i Tistrup Sogn, paa Mølbygaard i Ansager Sogn og Faaborg Mølle i Faaborg Sogn sattes der en betydelig Kraft ind paa denne Sag. Fabrikationen dreves paa alle disse Steder med Vandkraft, og disse fire Fabrikker maa vistnok betragtes som de betydeligste Centra for hver sin Kreds af Kartoffeldyrkere og Kartoffelmelsproducenter.

Paa Letbæk Mølle, der dengang dreves af Sognefoged og Dannebrogsmænd Jens Nielsen, Landstingsmand Niels Møllers Fader, maledes der aarlig i den gode Tid 2500—3000 Tdr. Kartoffler, hvoraf udvandt ca. 100.000 $\bar{n}$ Kartoffelmel, der for en stor Del gik til den i 1844 af Drewsen anlagte Papirmølle i Silkeborg. Hvad der ikke gik til Papirmøllen, gik til Købstæderne langs Østkysten, Randers, Aarhus, Horsens, Vejle, Kolding og helt ned til Haderslev, Aabenraa og Flensborg, ja endog længere Syd paa, medens andre Partier gik til Fyen, navnlig til Odense og Svendborg. Der blev ogsaa drevet den Trafik, at enten Fabrikkerne eller Melleghandlerne førte Melet i større Partier til Købstæderne og stykkede det ud for at sælges i mindre Partier. Efter paalidelige Optegnelser er det meddelt mig, at man saaledes paa en Dag godt kunde sælge 5 à 6 Skpd. eller ca. 20 Centner Mel, hvilket jo blev en ret anselig Skilling, særlig naar man, som sket var, kunde faa 12 Skilling eller 25 Øre for Pundet.

Paa Uhregaard, hvis nuværende Ejer dels har hjulpet

sin Fader Thomas Uhre med Driften dels selv drevet den en kort Tid, formalede man aarlig 2000 à 2500 Tdr. Kartoffler og producerede mellem 60—70.000 Pd. Kartoffelmel aarlig, hvorfor man kunde opnaa en Pris af indtil 15 Skilling eller 30 Øre for Pundet.

Den Mand, der først begyndte paa at forvandle Udvingning af Kartoffelmel fra en Husflid til Fabrikdrift efter en større Maalestok, hed Jørgen Nielsen. Han ejede den største Gaard i Hesselho, Tistrup Sogn og var som født til at være Banebryder og Foregangsmand, havde han blot forstaaet at tage Reb i Sejlene og gaa lidt sindigere frem. Som yngre havde han af Interesse for sin Udvikling rejst vistnok baade i England og Tyskland, hvor han med aabent Blik for Fremskridt havde set og hørt meget, som han vilde praktisere ud i Livet, naar han kom hjem; men han spændte sine Kræfter for vidt, saa det gik i Stykker. Han kom derfor til at staa for mange som en Projektmager, der ikke gav sig Tid til at afvente Udbyttet af noget som helst, men stadig pønsede paa noget nyt, ligesom han heller ikke tog det tilbørlige Hensyn til, hvad det kostede. Var han bleven ved Kartoffelmelsfabrikationen, er der ingen Tvivl om, at denne vilde givet ham et godt Udbytte; thi som hans Anlæg var det første, var det, efter hvad de ældre Folk i Sognet kan mindes, ogsaa det største. Men han blev ikke ved Melet; der maatte bringes mere ud af Kartofflerne, mente han, og saa begyndte han paa en Æddikefabrik og derefter paa en Sirupsfabrik. Æddiken var vist i Grunden ikke saa daarlig, medens Sirupen var af en saadan Beskaffenhed, at den vanskelig kunde afsættes; den havde, efter hvad Folk kan mindes, en graalig Farve og var tyndt flydende, næsten som Vand. Dernæst anlagde

Jørgen Nielsen et Mejeri, ligeledes det første i sit Slags. Hensigten med dette var først og fremmest den at producere Ost, navnlig en Slags Sødmælksost, der dengang gik under Navnet „*dansk-engelsk*“ Ost, der vandt stor Indgang rundt omkring i Landet og gav Anledning til, at lignende Mejerier som det i Hesselho blev anlagte rundt omkring; blandt andet kom ogsaa et til i Tistrup Sogn, nemlig i Galtho By og ejedes af Jens Uhre, hvilket Mejeri siden fortsattes af Jes Plauborg.

Men hele denne kombinerede Fabriksvirksomhed kostede jo mange Penge. Jørgen Nielsen maatte stifte Laan paa Laan, først paa Ejendommen og siden mod Kavtion. Navnlig var det de helt eller til Dels mislykkede Sirups- og Æddikefabrikker, der blev hans Ruin. Tilsidst maatte han gaa fra det hele og kunde ikke betale hver sit, hvad han nok tog sig meget nær; thi han var en ærlig Mand, hvis tilsyneladende for store Vidtløftighed bundede i en Virkelyst, han ikke forstod at holde indenfor det opnaaelige, en Interesse for Udvikling og Fremskridt, han ikke forstod at begrænse. Da Midlerne til større Foretagender slap op, spekulerede han paa Konstruktion af Landbrugsmaskiner, og med Modellen til en saadan rejste han saa til København; men han maa vistnok ikke have faaet noget ud af denne sin Opiindelse; thi han døde her i Fattigdom. Vesteregnen skylder ham Tak for, hvad han satte i Gang; thi uden hans Initiativ vilde sikkert hverken Kartoffelmelsindustrien, Ostefabrikationen, Mejerivæsenet eller i det hele Virksomheden og Foretagsomheden paa disse Egne faaet en saa tidlig Fart, som de gjorde. Men han var en Begynder, der greb fejl, hvoraf hans Eftermænd kunde gratis tage Lære, og dette fik maa-ske mere at sige, end mange tænker.

Men vi maa tilbage til Kartoffelmelet. Ligesom Horne Sogn gik i Spidsen for Jydepotteindustrien, saa var det Tistrup Sogn, der langt var det første med Kartoffelmelsfabrikationen. Dette Sogn producerede i de gode Aaringer 250 -300.000 Pund Kartoffelmel med et Forbrug af 8—9000 Tønder Kartoffler. Som man ser, giver dette jo med en Gennemsnitspris af 20—25 Øre pr. Pund en Bruttoindtægt af 60—70.000 Kroner aarlig for et enkelt Sogn.

Men saa maa man jo trække Udgiften fra, først og fremmest for Raamaterialet — Kartofflerne — og saa Arbejdskraften. Til 300.000 Pd. brugtes ca. 9000 Tønder Kartoffler, hvis Pris i Almindelighed bestemtes paa den Maade, at saa mange Skilling, Fabrikanterne fik for Pundet af Melet, saa mange Mark skulde han betale for Tønden af Kartoffler. 25 Øre er jo det samme som 12 Skilling, hvilket altsaa giver 12 Mark for Tønden eller 4 Kroner i vore nuværende Penge. Men da 25 Øre jo var en Topnotering for Pundet af Kartoffelmel, maa man vel gaa ned til mellem 3 og 4 Kroner som Gennemsnitspris. Naar saa Bruttoindtægten sættes til 60—70.000 Kr. og Raastoffet eller Kartofflerne til ca. 30.000, bliver Nettofortjeneste og Arbejdsløn imellem 30 og 40.000 Kroner til det enkelte Sogn, hvilket jo ogsaa maa kaldes godt i hine Tider.

Arbejdskraften var forresten paa de større Møller ret betydelig, idet der paa disse Steder maatte være 3 à 4 Mand paa Møllen og 1 Mand ved Tørreovnen; men saa varede det hele jo ogsaa kun fra Begyndelsen af September til Slutningen af Oktober, hvoraf September Maaned gav det fineste Mel.

Grunden til, at det gik tilbage med Fortjenesten, og at Fabrikationen som Følge heraf ogsaa tog af, var

den, at Landet oversvømmedes med tysk Mel, der indførtes toldfrit og derfor kunde sælges til 16 Øre Pundet. Men det var nu de herværende Producenter for største Delen selv Skyld i. Sagen var nemlig den, at da man ikke alene i Husholdningen men ogsaa i Papirfabrikationen begyndte at anvende Kartoffelmel, blev Efterspørgslen saa stor, at Regeringens Opmærksomhed blev henvendt paa Sagen. Der kom saa i den Anledning en Forespørgsel til alle de større Producenter angaaende, hvor meget Mel de forment at kunne producere aarlig, for at Regeringen kunde faa Klarhed over, hvorvidt man fra Indlandet kunde tilfredsstille de Krav, Forbruget stillede. Producenterne misforstod imidlertid fuldstændig Regeringens Hensigt med Forespørgslen, idet de mente, at Regeringen pønsede paa ad den Vej at skaffe sig et nyt Skatteobjekt, og var det Mening, at de skulde yderligere beskattes, tænkte de, saa maatte hele Produktionen gøres saa ringe som mulig, og saa opgav de ikke Halvdelen af, hvad de producerede. Da saa Regeringen, der havde Oversigt over Forbruget, fik denne Opgørelse, sagde den meget fornuftig: „Er Produktionen ikke større, saa maa vi lette Indførslen“, og det blev da ogsaa Resultatet. Og havde det været galt før, saa blev det værre nu; thi nu begyndte Tyskerne efter en større Maalestok end tidligere at indføre Kartoffelmel. Lige nede fra Hamborg kom de herind i Landet med deres Mel, og dette var Hovedgrunden til, at det fra Begyndelsen af Tredserne begyndte at gaa saa stærkt tilbage med Kartoffelmels- eller Stivelseindustrien i Vestjylland.

Vilslev i det nittende Aarhundrede.

Et Kulturbillede, ved Bankdirektør J. Madsen i Jerne.

VILSLEV By ligger lige ved Kongeaen paa dennes Nordside. Tæt vest for Byen begynder de store Marskenge, der i en Bredde af over $\frac{1}{2}$ Mil strækker sig lige ud til Havet. Byen har omtrent 400 Indbyggere. Fra Øst til Vest fører en Vej (almindelig benævnet „Gaden“) igennem Byen; langs denne ligger saa Gaarde og Huse, sædvanlig med en større eller mindre Have foran. Ud fra den nævnte Hovedvej gaar forskellige andre Veje, Smøger og Stier, baade i sydlig og nordlig Retning og fører til fjernere liggende Beboelser. Kun fra Kirken forbi Skolen fører en bredere Vej nord paa, og denne deler Byen i Østerbyen og Vesterbyen, en Inddeling, som har haft Betydning baade i Gildelag og i Grandelag. I mange Aar har der været en kendelig Sans for Plantning, og da Bygningerne i Reglen er vel vedligeholdte, ældre Bygninger, gør Byen navnlig i Sommertiden et ret hyggeligt Indtryk. Der findes ogsaa flere ret betydelige Frugthaver. Op over Byen rager den gamle, ærværdige Kirke, der oprindeligt er opført af Tufsten; men den vestre Gavl og et Stykke af den søndre Mur er om-

bygget i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og her er Tufstenen erstattet af Tegl, hvilket mispryder Kirken meget. Koret afsluttes med en prægtig Korrunding. Kirken har Bjælkeloft, men det mærkeligste ved den er, at Taarnet staar ved Nordsiden af Koret, altsaa ved Kirkens *østre* Ende. Man paastaar, at det er, fordi det oprindelig er den sydligste Kirke i Nørre-Jylland. En Ting har Byen været fri for, nemlig en Kro, og det har sikkert i nyere Tid haft sin store Betydning med Hensyn til Ædruelighed hos Befolkningen. Vel er der et Sted i Byen, som benævnes „Kroen“; men den har aldrig haft Privilegium. Vejfarende Folk kunde i sin Tid finde Nattely her, og Kølleregnskab og Kirkeregnskab er bleven aflagt her; men nogen egentlig Samlingsplads for Byens Folk har der ikke været.

Til Vilslev Sogn hører desuden Jested og en Del af Hillerup.

Før 1864 hørte Sognet til de blandede Distrikter, idet der i Jested og Hillerup fandtes Ejendomme, som hørte under Haderslev Amt, det saakaldte Haderslevhus-Gods, og i Jested fandtes endog et Par Ejendomme, der i sin Tid hørte under det adelige Gods Lindeved (i Store Vi Sogn, Flensborg Amt), der havde Ejendomme i 34 Sogne lige fra Angel til Kongeaaen. Retsforholdene var som Følge heraf blandede.

Jordsmonnet er meget forskelligt, og af den Grund er Udskiftningen bleven meget mangelfuld. Hvornaar den har fundet Sted, vides ikke med Sikkerhed, men vist er det, at den er foregaaet paa den Tid, da Ejendommene var Fæstegods under Kærgaard. Gaardene har oprindelig haft Mark, Eng og Mose paa henvend 30 forskellige Steder. Størrelsen varierede fra $1\frac{1}{2}$ til 9 Tdr. Land geom. Maal. Udskiftningen er foregaaet

paa den Maade, at Præstegaarden fik ligesaa stort et Areal som 3 Bøndergaarde, noget over 200 Tdr. Land med $20\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn. En Gaard fik kun $4\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, 26 Gaarde fik hver $6\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn; men da én af dem ingen Fæster har haft, er dens Marker bleven delt i 3 ligestore Dele og tillagt Bolsstederne, hvoraf der fandtes 17—18. Lodderne til den saaledes tredelte Gaard blev kaldet „Nygaards Mark“. Bolsstederne var tildelt nogle Marklodder i Bymarkens nordlige Del, Bolsager og Knoldfenne, nogle Engskifter i Vesterende og Oldemorsholm og nogle Toftelodder i Gaasepøt.

En Mærkelighed er det, at Byens Jorder har en Mængde Navne, hvoraf flere tyder paa, at der har været Skov: Toften, Holmen, Holmskifte, Madsfod, Langagre, Blødfolde, Sandskær, Vadkroge, Tyreeng, Hjørneskifte (udt. „æ Høwnskift“), Langer, Polde, Kogagre, Følhav, Sønderenge, Svinehoved, Pumpkrog, Strandholm, Slavge, Hemmesbroenge, Storfenne, Rørskifte, Grøfte, Bjærget, Hindhøj, Bramlund, Mellemvade, Vestlingfenne, Vestlinger, Vestervang, Navlinger, Gaasepøt, Kæret, Vesterende, Bogetsvang (af Boghvede), Nørkær, Oldemorsholm, Spang, Knoldfenne, Bolsager, Blokke, Fold', Stiagre, Kærbølling, Fly, Lilleskifte, Lillefenne, Faarebro, Fenneholm, Jævnjested, Mølleagre, Mølleholm, Tavler, Stenagre, Risagre, Melleurveje, Møgelhøj, Birkbølling, Skidenvang, Trindvang Fællesjord, Ulvkær, Soddeskifte, Brommerholm, Gammelskifte og Langskifte.

Allerede i 1784 maa Gaardene være købte af Herskabet paa Kærgaard tilligemed Konge- og Kirketiende og vistnok alle paa én Gang. Det vides med Bestemthed, at 1781 var Gaardmændene endnu Fæstere. Købe-

summen for en Gaard har rimeligvis været 500 Daler Kurant (1600 Kr.); thi det var den Gæld, Jesper Madsen overtog sin Gaard med 1811 af sin Fader, der sikkert ikke har kunnet betale noget af Købesummen, saa meget mere som han maatte opbygge Gaarden efter en Ildebrand, foraarsaget ved Lynnedslag 1781. Dertil fik han ikke anden Hjælp, end hvad han kunde tigge sammen, da Bygningerne ikke var assurerede. Det var dengang fuldt lovmedholdeligt at tigge til Brandskade (tigge til „Braand“), hvilket som oftest foregik ved lejede Folk.

Paa Grund af den mangelfulde Udskiftning bevarede meget af Fællesskabet gennem hele 1. Halvdel af det 19. Aarhundrede. Lige til 1850 dyrkedes Marken i Vange. Der fandtes ialt 7, og Driften var: Grønjords Byg, 2 Aar Rug og 4 Aar Græs. Det var forresten et stolt Syn at se disse store Vange med bugnende Korn og de vidtstrakte Græsmarker. Først ved Aaret 1850 skete det første Brud paa Vangedriften, da man begyndte at indføre Brak. Kun de lavere Jorder drevs hver for sig efter enhvers Forgødtbefindende. Saa snart Foraaret kom, blev der fæstet en Markmand, der skulde paase, at Markfreden overholdtes. Han fik Kosten paa Omgang, én Dag paa hver Tønde Hartkorn. Desuden fik han i Penge en Lybskilling for hvert Kreatur, der havde slaaet sig løs eller var kommen ud af Fennen. Bissende Kreaturer lukkede han inde i en Fold, der endnu findes den Dag idag midt i Byen, skraas overfor Skolen. Han kom saa og meldte det og skrev en Kridtstreg paa Bjælken for hvert løsgaaende Kreatur. Betalingen modtog han ved Mikkelsdag, da hans Tjenestetid var udløben. Han var udrustet med et Stykke Reb, fastgjort over den højre

Skulder og ned under den venstre Arm; desuden havde han en Tøjrekølle med saa langt Skaft, at den kunde tjene ham som Spadserestok. Endvidere havde han Ret til at fordre et Knippe Hø eller et Havreneg til sin Ko, og til Jul fik han sin „Jullest“, som han hentede omkring i Gaardene, og som bestod i et Rugbrød, et Sigtebrød, et Stykke Flæsk eller Kød og et Tællelys. Samme Ret havde Faarehyrden, Natvægteren og alle indenbyes Fattige. — Markmandsstillingen har man bevaret.

Om Vinteren fæstede man en Faarehyrde („æ hjøwr“), der skulde passe Byens Faar fra Mikkelsdag til Paaske; sædvanligt var det Markmanden. I Efteraaret passede han dem ude i Engene; men naar Vinteren kom med Barfrost, drog han ud om Morgenen med dem og kom hjem med dem om Aftenen. Om Morgenen samlede han Faarene paa den Maade, at han begyndte at tude i et Kohorn i den ene Ende af Byen; saa vidste man, at man skulde lukke Faarene ud, og ligeledes drog han med samme Hornmusik ind i Byen om Aftenen for at vare Folk ad, at de skulde lukke op for dem; Faarene skulde saa nok finde hjem. Som Vederlag fik han ligeledes Kosten paa Omgang, en Dag for hvert Faar; desuden fik han en Lybskilling for hvert Lam, han bragte hjem.

Byens Anliggender forhandlede paa Grandestævne, der holdtes i en lejet Stue og lededes af en „Poendemand“ (Pantemand, vel det samme som Oldermænd). Hos ham opbevaredes Byens Tromme, som han lod slaa, naar han vilde sammenkalde Bymændene til Grandestævne. Var der noget vigtigt, der skulde forhandles, som at Græsningen paa Markveje eller Fællesjorder skulde udlejes, Arbejde udføres o. s. v., saa gik

der en Grandeseddel rundt, som Nabo skulde bringe til Nabo i en bestemt Orden. Byen var i den Henseende delt i 4 Kvarterer. Enken lod sin Karl møde, hvis hun ingen voksen Søn havde. Forhandlingerne indførtes i en Protokol. Disse Protokoller kunde have givet Oplysning om mangt og meget, men er ikke bleven opbevarede; her blev meget forhandlet, ikke alene under de omtalte Levninger af Fællesskabet, men særlig kunde de have bidraget til at kaste Lys over Forholdet under de forskellige Krige.

Der fandtes flere jordløse Huse; men de fleste Husmænd holdt alligevel en Ko, som de om Sommeren græssede paa Vejene, og til Vinteren indbjærgede de Hø, som de slog paa Veje og Grøftekanter. Paa Vejene maatte Koen eller Smaabørnene trække med Koen og græsse den; thi den maatte ikke tøjres.

I Markarbejdet var der ogsaa meget Fællesskab, saa længe Dyrkningen i Vange bestod. Gødningskørsel og Pløjningen af Bygvangen begyndte alle samtidig. Fremmede maatte tro, at det var en stor Herregaardsmark, naar henved et halvt Hundrede Spand Heste var i Gang. Af Boghvede saaedes saa godt som intet; men noget var vel nok saaet i sin Tid, eftersom en af de ringeste Vange fik Navnet „Bogetsvang“. Med Bygsæden var Foraarsarbejdet afsluttet, og saa begyndte Tørveskæret. Da blev der livligt paa Mosen. Vilslev Mose har været gammel Skov, der er gaaet til Grunde ved Ildebrand; thi der er fundet en Mængde forkullede Stubbe af Egetræer. Men der er ogsaa fundet store Fyrretræer, Fyrre- og Grankogler, saa det kan se ud til, at den har hørt til vore ældste Skove, som imidlertid er gaaet til Grunde, forinden Bøgen har holdt sit Indtog; thi saavidt vides, er der intet Bøgetræ fun-

det. Skoven i Vilslev Mose har hængt sammen med de nuværende Skovrester ved Kærgaard og Lundagergaard og har udgjort en Del af den gamle Farrisskov nord for Kongeaaen; dens nærmeste Nabo mod Øst er Skovene ved Sønderkov i Folding Sogn.

Naar Arbejdet paa Mosen var tilendebragt, begyndte Mænd, Karle og store Drengene med Oprensning af Grøfter i de vidtstrakte Enge, hvilket Arbejde ved Midsummerstid afbrødes af Høslætten for atter at fortsættes indtil Høsten.

I Regelen begyndte Høslætten den første Søndag efter Sankt Hans Dag. Man drog ud Kl. 4 om Eftermiddagen i sine Søndagsklæder. De gamle Klæder ombyttede man til Høslætten for ikke at bruge dem mere. Saa begyndte Arbejdet, og var det maanelyst, fortsatte man i hele den lyse, korte Sommernat. En saadan stille, lys Sommernat paa Vilslev Enge hører til nogle af de skønneste Barndoms- og Ungdomsminder. 3, 4 à 5 Karle gik jævnsides og huggede ud af Græsset i Takt; i den stille Nat kunde det høres langt borte. Saa afbrødes Nattens Stilhed af Sang, undertiden af en enkelt Klarinet, mens Mosekonen lavede sit tusindaarige Bryg. Kl. henved 2 steg en enlig Lærke op i den stille, klare Luft og slog sin første Trille, og snart vækkede den Sangfuglekoret. Naar Solen steg op i Øst, var man omtrent færdig med Engen, kun Grøftekanterne var tilbage, og i den tidlige Formiddagstime kørte det ene Læs Slætkarle efter det andet syngende ind i Byen. Efter endt Maaltid lagde man sig paa Sengen med Klæderne paa; thi Manden, Drengene og Pigerne maatte besørge alt det øvrige Arbejde. Kl. 2 blev der kaldt, Leerne maatte „hares“, et Maaltid nydes, og saa drog man atter afsted. Byens Karle slog

sig sammen, slog én Nat her, en anden dér; thi til Høslætten krævedes øvede Folk, og de gamle Marskbønder var vanskelige at tilfredsstille. Under Arbejdet kom de gerne ud paa Engen, gik bagefter og sparkede Skaaret til Side for at se, om Leen var kommen helt ud, og om Bunden var kommen nær nok. Det hed sig gerne: „Engen maa være slaaet saa „snært“, at man kan drive en Lus henad den“. Slaanningen varede gerne i 14 Dage; i den Tid kom Slætkarlene i Regelen ikke af Klæderne. Arbejdet, der helst skulde foregaa, mens Duggen var i Græsset, var saa anstrengende, at naar Slætkarlen kom i Ro, blev han greben af en Slags krampagtige Stød, der altid gik i samme Retning som Leen, fra højre til venstre. Hos nogle gik det saa vidt, at de havde ondt ved at føre Skeen til Munden, men kunde kaste Maden over den venstre Skulder.

Naar Engen var slaaet, blev det Mandens, Pigernes og Drengenes Sag at faa den revet. Høet blev tømnet sammen med Hestene i Stakke paa et halvt Læs. Tømmen bestod af et tykt Bræt eller en tynd Planke paa 5—6 Alens Længde, hvortil var fæstet et Par lange svære Tov, et ved hver Ende, der samledes i en Bøjle ved Hammelen, hvorfra tillige gik et tyndere Reb, Svøbreb, midt over Høet og ned om Brættet for at holde Høet sammen. At køre i susende Galop, med den tomme Tømmefjæl besat med leende og sladrende Piger, hørte med til en af de største Fornøjelser, den travle Høbjærgning frembød.

Efter Rivningen begyndte saa Hjemkørslen fra Morgen tidlig til Aften silde uden nogen Middagshvile. Kunde man faa det sidste Læs læsset Kl. 11 Aften, saa svøbte man sig ind i et Hestedækket og sov et Par Timer; men naar Sol stod op, maatte Læsset være

i Porten. Det gav strengt Arbejde og liden Hvile, men god Kost. Arbejdet gik med Sang og Latter og Spøg den lange Sommerdag og den lyse Sommernat; derfor længtes især Ungdommen efter Høslætten som Aarets skønneste Tid.

Det var et stolt Syn at se ud over de vidtstrakte Enge, naar der stod Høstak ved Høstak; men var Høet kørt hjem, kom det røde Kvæg i Stedet. Blæste det saa op til Storm af Sydvest, da var Marskboen paa Færde. Barbenet, med et Reb over Skulderen og en Springstage i Haanden, maatte han ud i Engene for at drive Kreaturerne hjem. Her var aldrig Tale om mit og dit: Engene maatte ryddes, først de, der grænsede mod Syd til Aaen, sidst de nordlige omkring „Bjærget“, en Sandknude, der ligger i Nordsiden af Engene.

„Bjærget“ ligger dér som et Tilflugtssted, hvortil mange har reddet sig, naar Vandet kom for tidligt paa dem, saa de ikke kunde naa hjem. Her boede indtil for næppe femti Aar siden en Mand, som hed Anders Sørensen, almindelig kaldet Anders Termansen eller „æ Bjærremand“. Han kunde til sine Tider være vanskelig at omgaaes; men i ondt Vejr var han Omhyggeligheden selv. I ham fandtes et varmt og blødt Hjerte under en haard Skal. Nedskriveren af disse Linier har staaet ved denne Mands Dødsleje og kan vidne, at en saadan Tro og barnlig Gudhengivenhed er næppe funden i Israel. Mangen én har tyet til Anders Termansens gæstfri Hus og fundet et varmt Hjerte og en aaben Haand; men at byde ham Vederlag optog han som en Fornærmelse: ingen, der kendte ham, vovede at byde ham det. Hos ham kunde man faa Besked om alt; med sit skarpe Blik fulgte han alt, hvad der foregik. Han døde ved Juletid 1859.

Det var i Aaret 1860 ved Bartolomæustid [24. Avgust], at Vesterhavet rejste sig i hele sin Vælde. Folk maatte afsted, nogle til Hest, andre til Fods. Ankommen til de sydlige Enge begyndte Vandet at vælte ind over Engene, Bølge paa Bølge. Den ene Fenne blev ryddet efter den anden af dem, der var til Fods; men de, der var til Hest, fulgte efter Kvæget. Snart dannede hele Engen et eneste Hav. Springstagerne maatte bruges for at sætte over de brede, vandfyldte Grøfter. Gennemvaad til Skindet ænsede man kun det ene: at redde Kvæget. Mørket begyndte allerede at falde paa, førend man naaede op paa det tørre. Ud paa Aftenen blev det klart, at 15 Mennesker savnedes; men man satte vel sin Fortrøstning til, at de kunde være i Behold paa „Bjærget“. Foreløbig var der intet at gøre. Vandet gik tæt ind til Byen, og Bælgmørke, kun afbrudt af skarpe Lyn, rugede over Vandene. Først over Midnat kunde man vente Maanen; inden den kom, var der intet at udrette. De unge Karle skiftede Tøj og gik til Sengs for at nyde en kort Hvile, mens de ældre fodrede Hestene. Kl. 2 blev der purret ud, de kraftigste Heste blev trukne frem og bemandede med et udvalgt Mandskab: det gjaldt om at naa „Bjærget“ for at faa Vished om de savnede. Henved 30 Ryttere naaede ud til Vandet, saa vendte nogle tilbage, andre fulgte et lille Stykke med, saa vendte de om; kun 14 Ryttere naaede „Bjærget“. Her fandtes 8, medens de 7 savnedes. I Galop gik det over Bakkekammen. Herfra saa man 6 Mand komme Side om Side, vadende i Vand til midt paa Brystet, skydende Springstagerne foran sig til Støtte mod Bølgeslaget. Nedenfor Bakke- draget løb et bredt Vandløb med strid Strøm. Nogle af Rytterne stod nu af Hestene og vadede ud til Strøm-

men, hvor de kastede Reb over til de 6, som de paa denne Maade slæbte gennem Vandet. De 6 var om Aftenen blevne overraskede af Vandet, og da de ikke kunde naa Land, var de tyet til „Løvehøj“ ude paa „Ovret“, hvor de i en Timestid maatte staa i Vand til Knæerne, støttende sig til Springstagerne. Derpaa begyndte Vandet at falde, og de maatte nu vandre frem og tilbage for nogenlunde at holde Varmen. Snart var de bænkedede hos Anders Termansens Enke ved varmt Øl og Smørrebrød; men Klæderne maatte de tørre paa Kroppen. Endnu savnedes 1 Mand. 5 Ryttere drog nu ud til Havet, hvor de endelig traf den savnede i god Behold. Han havde ligeledes søgt Tilflugt paa et højt Sted paa „Ovret“. De 5 Ryttere naaede Land Kl. 4 om Eftermiddagen; da havde de siddet paa Hesteryggen det meste af 14 Timer. Om trent 90 Faar og 15 Stykker Kvæg var blevne Havets Bytte; men intet Menneskeliv gik tabt.

Ved Siden af Prædikestolen i Vilslev Kirke findes i Panelet et Mærke $2\frac{1}{2}$ Alen over Gulvet med Aars-tallet 1634, som viser, hvor højt Vandet i denne store Vandflod steg; det var Natten mellem den 11. og 12. Oktober.

I Syvtierne af det 18. Aarhundrede blev Mads Jespersen overrasket af Vandet i Præstens Storfenne, saa han maatte klamre sig fast til en Ledstolpe. Præstens Avlskarl, der var til Hest, kom til, og Mads bad ham hjælpe sig. Det vilde Karlen ikke; men da han absolut skulde gennem Leddet, greb Mads Jespersen fat i Hestens Hale, viklede sine Hænder ind i Haarene og blev paa denne Maade slæbt gennem Vandet op til „Bjærget“. Han var mere død end levende, da han kom i Land. Paa Grund af det kolde Bad, Angst og

Anstrengelse og det salte Vand, han havde slugt, faldt han i en langvarig Sygdom, hvori han mistede sin Hørelse. Han forblev stokdøv til sin Død, som først indtraf en firti Aar senere; han døde 1818. Hans Hustru Kirsten troede ikke at skulle se ham levende mere, og hun gik til Præsten for at klage sin Nød; men hun fik det Svar: „Hendes Mand kommer nok; men det er værre med mine Stude, som er blevne i Rørskifte“. Kirstens Død indtraf et Par Dage efter hendes Mands, de blev jordede samme Dag og kom i én Grav.

I 1825 havde man atter en af de store Stormfloder, der gik ind i flere Huse og bortskyllede en Gaard, der laa vest for Præstegaarden. Tømmeret samlede man op nordøst for Byen. Gaarden blev ikke genopbygget, men Jorderne blev udstykkede og bortsolgte.

Paa den østre Gavl i en af Præstegaardens Ladebygninger findes en indmuret Stentavle med følgende Indskrift:

DC X C O!

Jeg blef paa Jorden i en Hast
 lagt need og sønderreven,
 ved denne Hværvelvind kuldkast,
 Gud til mig hafde dreven.
 Men Gud, som kastede mig om,
 har givet Hæld og Lykke:
 jeg opbyggt staar for Verdens Dom
 mod mangens spodske Tykke.
 Jeg staar her, mens Gud hand vil;
 du! som kand det fortryde,
 beed trolig Gud, see selv og til,
 du ej mit Fald skal nyde.

D. 30. April 1725.

DC X C O!

I 1882 nedbrændte atter et Stykke af Præstegaardens Ladebygninger i Nærheden af Indkørselsporten. Af-døde Pastor Sørensen fortalte da følgende: „Da Laden forrige Gang blæste ned (1725), havde Avlskarlen om Morgenen for én eller anden Forseelse gennempryglet Drengen; men det samme var skét i 1882, da havde Morten Avlskarl ogsaa om Morgenen revset Drengen“, — hvoraf Pastor Sørensen sluttede, at det kunde se ud til at være en farlig Sag at prygle Drengen i Præstegaarden. —

I 1839 i Februar brød en vældig Storm løs. Det havde været en haard Vinter i Forvejen. Stormen rejste sig og brød Isen i sønder og kastede den ind over Marker og Enge i store Flager, saa store som smaa Huse. En Mand har fortalt, at naar han gik 20 Skridt fra sin Lade, kunde han ikke se den for Is. Isfloden mindedes længe af de dalevende; thi Isen laa til langt ud paa Foraaret, førend den smeltede, og man havde Vanskelighed ved at behandle Jorden.

I Januar 1852 gik Vandet ind i henved 20 Huse og Gaarde. Flere Steder gik det ind ad Vinduerne, og et Sted endog op paa Loftet. Vel gik der ingen Kreaturer tabt; men meget Foder og Bohave blev ødelagt. I de nærmeste Aar derefter blev en Del af Gaardene og Husene ombyggede, og Grunden blev opfyldt, saa nu er der ikke ret mange Steder, hvor en lignende Stormflod kan trænge ind. Men det gik ud over de gamle Sandbjærge, der ligger øst for Byen¹; thi her blev den meste Fyldjord tagen. Mærkeligt er det, at denne Stormflod kastede en stor Mængde Ferskvandsfisk, især Skaller, ind over Marker og Enge. De laa i Tusindvis, da Vandet var gaet bort.

¹ omtalte af J. Brüel i „Fra Ribe Amt 1903“, Side 81.

I Aarene 1865 og 1882 led Vilslev Bys Jorder meget af Oversvømmelser. Begge Gange indtraf Stormfloden i Maj Maaned og ødelagde den nys saeede Vaarsæd. Kløveren i Engene gik bort og kom først igen efter flere Aars Forløb. Det er en meget større Ulykke, at Vandet gaar over Marker og Enge, naar Jordan er indtørret, end naar den i Forvejen er mættet med Vand. Siden de store Vandingskanaler er bleven anlagte, beskytter de mod mindre Stormfloder.

En Levning fra Fællesskabets Tid kan man vel ogsaa nok finde deri, at næppe var Høsten til Ende, førend Kvæget blev sluppet løs og kunde gaa, hvorhen det vilde. Først da Mergling med Rodfrugtdyrkning vandt Indgang, maatte den Rest af Fællesskabet vige, der hæmmede alt Fremskridt. En farlig Følge af Løsgang og Fællesdrift viste sig ogsaa deri, at Byens Faar i Femtierne blev smittede af Fnat og i flere Aar var stillede under Dyrslægetilsyn, til stor Skade for Faareavlen. Sygdommen var vanskelig at bekæmpe, da man nødig vilde opgive Fællesskabet. Først da de enkelte Besætninger blev udsondrede for sig, fik man Bugt med Sygdommen. — Naar Faarene om Efteraaret gik i Engene, fulgte Kragerne dem. Faldt et Faar i en Grøft, havde det vanskeligt ved at komme op, idet Vandet tyngede i den lange Uld. Kragerne var da til Rede og huggede Øjnene ud paa Dyret, der saa var Dødens visse Bytte og for Kragerne et lækkert Maaltid. Men Faarehyrden fik Utak.

Ude paa „Bjærget“ (ogsaa kaldet „Herredsbjærg“) skal der efter Sagnet have ligget en Borg, der har staaet i Forbindelse med Kærgaard ved en underjordisk Løngang. „Herredsbjærg“ hørte til de mange Bavnehøje, der fandtes paa Vestkysten.

Da Vilslev ligger lige ved den gamle Toldgrænse, der indtil 1850 var trukken mellem Nørre- og Sønderjylland, har den naturligvis ogsaa sin Smuglerhistorie. I Vilslev Spange var der Toldsted, hvor der boede en Toldkontrollør med sine Toldkarle, der alle var beredne. Den sidste Toldkontrollør var en d'Origny. De færdedes langs med Grænsen, bevæbnede med en Pistol og en lang Ryttersabel. Toldkarlene havde ingen Uniform. Desuagtet dreves Smugleriet efter en stor Maalestok. Det var især Brændevin og Manufakturvarer, der var Genstand for Smugleriet. Der boede en hel Stab af Smuglere i Vilslev, og de tjente gode Penge. Betalingen for at bringe et 20 Kanders Anker til Darum eller Kikkenborg var 2 Mark lybsk (omtr. 2 Kr. 12 $\frac{1}{2}$ Ø.), som dengang ansaas for en god Fortjeneste; men der tjentes undertiden indtil det dobbelte. Smugleriet foregik paa Strækningen fra Jested Mølle til lidt vest for Vilslev Spange.

I Vilslev Spange paa den søndre Side af Kongeaaen, hvor der endnu er privilegeret Kro og Købmandshandel, havde man et Brænderi, hvis Brændevin saa at sige altsammen blev smuglet over til Vilslev. En gammel Smugler har fortalt, at han tit har vadet gennem Aaen 3 à 4 Gange hver Nat og ofte maattet bryde Isen. Smugleriet blev af Befolkningen ansét for ganske tilladeligt. Det gjaldt om at narre Toldvæsenet, derfor havde Smuglerne Tilhold i ethvert Hus, de kom; at holde med Toldvæsenet ansaas for en Forbrydelse, som ingen ærekær Mand eller Kvinde vovede at gøre sig skyldig i. Opfindsomheden var stor. Her skal meddeles et lille Træk, som er meget karakteristisk; Smugleren har selv fortalt det. Niels Maler var Brænderikarl i Vilslev Spange og Smugler tillige. Saa skulde

der være Gilde ovre i Vilslev, og Niels skulde have et Anker Brændevin derover. Det vidste Toldkarlene, der boede i Stedet ved Siden af. De lovede ham, at i Dag skulde de nok fange ham, og fra Kontrollørens Have, der gik ned mod Aaen, holdt de Udkig med ham. Saa kom Niels dragende med et stort Anker, og i fuldt Løb satte han over Gangbroen over Aaen; men Toldkarlene var i Hælene paa ham og fangede ham ude paa Præstens „Holme“. „Naa god Karl! nu har vi dig!“ Niels slængte Ankeret paa Jorden og saa' paa dem med et fiffigt Grin, idet han sagde: „Jeg har da vel Lov til at bære et tomt Anker over til min Moder; hun er i Færd med at brygge i Dag“. Toldkarlene blev nødte til at lade ham gaa med det tomme Anker. En Timestid senere var han der igen med et tomt Anker; da blev han først indhentet ovre paa Kirkegaarden. Men nu skyndte han sig hjem og fik fat i det fyldte Anker, og denne Gang naaede han ind i Byen; saa var Brændevinen i Behold. Blev Smugleren tagen, tog man Varerne fra ham, og dermed var Sagen i Regelen sluttet; men det skete ikke sjældent, at der blev øvet Vold mod Toldvæsenet, og saa vankede der Straf. Saaledes blev Niels Maler truffen i Kragelund Eng med et Anker ved højlys Dag. Da han ikke kunde redde sig, kastede han Ankeret i en Grøft, løb saa hen og satte sig skrævs over Kragelund Dige. Da Toldkarlen ikke kunde finde Ankeret, blev han ærgerlig, gav sig i Mundhuggeri med Niels, og det kom til Slagsmaal. Smugleren fik vel nok de fleste Prygl; men straffet blev han alligevel, og det hjalp ikke, at han for Retten stillede sig an, som han var fjollet.

Niels Maler fortalte: „To Gange har jeg og Povl Skomager faaet Vand- og Brødsstraf. Den første Gang,

vi mødte for at afsone den, havde Povl Skomager taget et Par store Støvler paa, og dem havde han fyldt med Flæsk og stegt Fisk samt adskillige „Lærker“, nogle smaa flade Flasker, der rummede fra $\frac{1}{3}$ til 1 Pægl. Men da vi kom ind paa Raadhuset, trak man Støvlerne af Povl, og saa kom hele Herligheden for Dagen. Denne Gang havde vi nær kreperet. Da vi saa næste Gang skulde derud, havde Povl lavet et Par Klodser med tykke Bunde, som han havde udhulet og fyldt med Flæsk og en tynd Snor. Saa havde vi gjort Aftale med en Kone, at hun hver Nat skulde møde udenfor Arresten med en Flaske Brændevin; men Arrestforvareren kunde ikke begribe, hvorledes det kunde hænge sammen, thi naar han kom ind til os om Morgenens, var vi snydefulde“.

Som lille Barn oplevede jeg et Træk, der har fæstet sig uudsletteligt i Hukommelsen. En Nat blev der kaldt paa min Fader: „Skynd dig at lukke din nørre Port op, Toldvæsenet er i Hælene paa os“. Det var Manufakturvarer. Min Fader sprang op af Sengen, og der blev Uro i Huset. Porten blev lukket op, Varerne kom ind, og Toldvæsenet fik en lang Næse; men jeg var bleven bange og græd, saa min Moder maatte op og hen til Sengen for at stille mig tilfreds.

Det var ikke altid, at Smugleriet løb heldigt af; men Smuglerne var saa snilde, at det som oftest kun var Smaating, der faldt i Toldvæsenets Hænder. Hvad Toldvæsenet tog og beslaglagde, blev delt i tre Dele, hvoraf den ene tilfaldt Toldkassen, den anden Toldkontrolløren og den tredie Toldkarlene, der havde beslaglagt Varerne. Det hørte til Sjældenhederne, at et større Parti Varer blev taget af Toldvæsenet; dog skete det en Gang ved Gredstedbro. Toldkarlen Peder Juncker

fortalte selv følgende: „Det var en lys, dog ikke maa-nelys, Nat, at jeg og Linche havde stillet os paa Vagt ved Gredstedbro Have, hvor vi havde Udsyn over Aaen, Broen og Landevejen dér syd for. Hen ved Midnats-tid kom en Mand, bærende et Anker, gik over Broen og forsvandt. Jeg anede, at et større Smugleri var planlagt, og lod Manden passere, idet jeg antog, at han skulde prøve, om Toldvæsenet var paa Færde. En halv Time senere kom der atter en Mand med et Anker og noget efter en tredie; men saa kom der ikke flere, og henimod Dagningen listede vi os bort. Jeg var sikker paa, at næste Nat skulde Smugleriet gaa for sig. Ad en Omvej sneg jeg mig næste Aften til min forrige Plads, og nu gentog Spillet sig fra den foregaaende Nat: først kom der en Mand med et Anker, saa en anden, og endelig en tredie. Men lidt efter, at det sidste Anker var kommen, kom en Vogn, atter én med noget Mellemrum, og saaledes blev det ved Natten igennem. De forsvandt alle ved Kroman-dens Lade. Da der var kommen 12 Vogne, forlod jeg min Plads, og i Mørket listede jeg mig bag om Laden. Da jeg var godt huskendt, lykkedes det mig at komme ubemærket ind i Laden, hvor jeg stillede mig bag den oplukkede Port. Udenfor stod et Par Mænd og førte en dæmpet Samtale, og jeg hørte den ene sige: „Nu har vi kun én Vogn tilbage, og den maa snart være her, saa kan Toldvæsenet have en god Dag“. Vognen kom og blev aflæst; men da man vilde lukke Porten, sprang jeg frem og raabte: „Kon-fiskeret i Kongens og Lovens Navn!“ Der fandtes en Del Brændevin, men det meste var Hamborger Alenvarer“.

I Sammenhæng hermed skal meddeles, hvad jeg har hørt den gamle Lund i Foldingbro fortælle:

„Vi havde købt et større Parti Huder og Skind, hvorpaa der var Udførselstold. Det var allerede ankommen til Holsted, men saa havde Toldvæsenet i Foldingbro faaet opsnuset, at der skulde smugles over Kongeaen. Huderne blev derfor liggende en længere Tid i Holsted i al Ro. Saa bestemte jeg mig til at give et af mine sædvanlige Aftenselskaber og indbød Honorarios fra Omegnen, deriblandt det talrige Toldpersonale paa Stedet. Toldkarlene skulde saa passe Bommen; men jeg havde givet mine Karle Ordre til, at de skulde se at lokke Toldkarlene over i Borgestuen, ikke spare paa de vaade Varer, men se at drikke dem under Bordet. Oppe i den store Sal dampede Punchebollen, og mens det ene Glas tømtes efter det andet, blev Huderne bragt bag ind i Laden. Gildet endte langt ud paa Natten, og Gæsterne var tagne hjem, adskillige var bleven fulgte hjem. En af Toldkarlene, som ikke var drukken rigtig under Bordet ved den vel højrestede Samtale, vi førte, kom styrtende ud i bart Undertøj og begyndte at gøre Kvalm; men det blev betydet ham, at han helst maatte gaa sin Vej, hvis han vilde have sit Skind i Behold. I Laden havde Toldvæsenet intet at gøre; men nu vidste det, hvor Huderne var, og nu maatte der passes paa. En Aften, da Mørket faldt paa, havde jeg Mandskab til Rede til at bringe Huderne over Aaen over i min Svogers, Dyrslæge Petersens Lade syd for Aaen. Et Par letbenede Karle lod jeg tage en tør Hud, som de, slæbende efter sig i fuldt Løb, satte forbi Toldstedet med, men forsvandt paa *denne* Side Broen i de tilstødende Enge. Nu kom hele Toldvæsenet paa Benene og satte efter dem; og medens de forgæves ledte efter Synderne, lod jeg danne en Kæde fra min Lade over Aaen til min

Svogers Lade, hvor Huderne snart var i god Behold, og hvorfra vi siden ved Lejlighed kunde føre dem videre“.

Slige Indbydelser var Toldvæsenet i det hele ikke ukendt med, men vidste godt, hvorfor det blev indbudet. Da et saadant blandet Selskab af Toldkarle og Smuglere en Nat brød op, spurgte en af Toldkarlene: „Har I nu faaet jeres Sager i Behold?“

Vilslev hørte i sin Tid under Hunderup Birk paa den Tid, da Herremanden paa Kærgaard havde Birkeret. Den sidste Birkedommer boede i Vilslev; men Tingstedet var i Hunderup. Indtil hen i Midten af det 19. Aarhundredes sidste Halvdel stod endnu det gamle Tinghus, bygget af Munkesten, hvor det naturligvis spøgede forskrækkeligt. Den stedlige Myndighed var Sognefogeden; men ved Siden af denne fandtes en „Stodderkonge“, en Slags kommunal Embedsmand, der særlig skulde vaage over, at ingen Tiggere fra fremmede Sogne trængte ind i Kommunen. Ligeledes skulde han holde Øje med „Bosserne“, som dengang var meget talrige. — Endelig har Vilslev med kortere Afbrydelser haft sin Natvægter fra gammel Tid. Hans Gerning: at vogte Byen for Tyve var naturligvis vanskelig; men i Ildebrandstilfælde var han slet ikke saa overflødig paa Grund af den tætte Bebyggelse. I Tor-denvejr skulde han vække Beboerne, og ligeledes kaldte han paa Folk, naar de ved en eller anden Lejlighed skulde op om Natten. Indhyllet i sin lange Kappe med Kabudsen ned om Ørerne og Morgenstjernen i Haanden vandrede han fra Hus til Hus og sang Vægterversene. — Vægteren blev afskaffet midt i Syvtierne.

I mange Aar var Jens Balsen Vægter, efter at han i en Aarække havde fungeret som Markmand og Faarehyrde. Men Jens var ogsaa Byens Dyr læge. Aldrig nogen Sinde tog han Betaling for sin Dyr lægehjælp. Han var dristig og tillidsfuld indtil Frækhed, og det gav ham en Sikkerhed, der for det meste førte til et heldigt Resultat. Engang var Dyr lægen i Ribe kaldet til en Ko, der ikke kunde føde Kalven. Han brugte Kniven, og der kom Tarme til Syne. Dyr lægen paa-stod, at det var Koens Tarme, og vilde ikke have mere med den at gøre: den skulde slagtes, og saa tog han bort. Men Jens bandede paa, at det var Kalvens Tarme, og Koen kunde han redde; og det gjorde han ogsaa. Jens var meget overtroisk og havde mange Syner; om Natten færdedes han mellem Ligskarer. Han var saa heldig at være „synsk“, men han var ogsaa kommen til Verden paa en højhellig Juleaften. Derfor kunde han se og undgaa at komme ind i Ligs karen. Vel var der ingen Fare forbunden dermed; men det var heldigere at staa som Tilskuer ved Siden ad Vejen. Det gjaldt om at holde sin Mund; thi at tiltale den tavse Skare kunde faa ubehagelige Følger. Men Jens havde ogsaa andre Syner. Der var nu „Forbrand“. Mærkeligt nok fik man først *efter* Ildebranden at vide, at han havde set Bygninger i Forbrand; men Jens havde Forpligtelser til at tie. Saa brændte der Lys, snart hist og snart her, hvor der vilde ske en Ulykke; heller ikke dette fik nogen at vide før bagefter. Jens Balsen var ingen Løgner eller Bedrager, nej han troede paa sine Syner, han levede i dem. Særlig var der levende, naar han om Natten færdedes i Nærheden af Kirkegaarden. Her skulde man passe paa; thi Genfærd var farligere end Forvarsler. Saa skete det en Gang,

at et Lig blev kastet op fra Havet. Det blev jordet i det nordøstlige Hjørne af Kirkegaarden; men den døde fandt ikke Ro i Graven, der hørtes Skrig og Klage. Sagen maatte undersøges; her kunde jo foreligge en uopklaret Forbrydelse. Og ganske rigtigt: Jens saa' en hvid og en sort Skikkelse ved Graven; det gav Anledning til megen Omtale. Det mest gaadefulde var dog Jested-Ilden. Mange havde set den gruelige Ild, paa Størrelse som et almindeligt Hus, farende hen over Jested Mark; den kom ude fra Engene og forsvandt omme mellem Jested Bjerge. Gætningerne var mange. Den „sandsynligste“ var dog, at der forelaa en Vilkaarlighed fra Landmaalerens Side ved Udskiftningen; thi vist er det, at i Smalkær har mange hørt Raslen af en Landmaalerkæde, naar de færdedes der i mørke Nætter. Dette at forvanske Skellet har altid hørt til de store Folkesynder, der maatte sones, før den afdøde kunde finde Ro i Graven. Furen maatte pløjes tilbage. Man vil i Sønderjylland have hørt Spøgelset raabe:

„Setkær ligger til Spandet, det véd I vell!
pløj femten Furer tilbage, gør en ret Skell!“

Helt galt var det ude ved Byskellet mellem Vilslev- og Gredsted-Mark, hvor der laa en meget stor Sten, der rimeligvis er bleven flyttet i bedragerisk Hensigt. Ogsaa paa Skidenvang var det galt. I vore Bedsteforældres og Oldeforældres Tid kunde man aldrig holde Hestene i Tøjr om Natten, og Drengen vil i den sildige Aftenstund have hørt et forfærdeligt Rumlen som af en Mængde Vogne. Da man saa begyndte at bygge Jernbaner her i Landet, mente man, at Gaa-den vilde blive løst; men Skidenvang henligger den

Dag i Dag i den samme idylliske Ro som i vore Bedsteforældres Dage.

I Valdemar Sejrs Jordebog omtales 2 Møller: Vilslev og Jested („Estath“), hvoraf den sidste endnu bestaar. Vilslev Mølle eller Rødemølle er nedlagt og nedbrudt; hvornaar, vides ikke, men Rester af Pæleværket findes endnu, og Fiskerne faar undertiden deres Garn ødelagte paa dem. Strømmen kaldes endnu Rødemøllestrømmen („æ Rødmølstrøm“). Den saakaldte „Møllevej“, der førte til Møllen, er i de senere Aar bleven nedlagt og bortsolgt.

I forrige Tider har Kongeaaen været meget fiskerig, men den Rigdom er betydelig aftagen. Der fangedes en Mængde Ørreder i de saakaldte „Skydegarn“, som blev udsatte om Aftenen og trukne om Morgen. Ørredernes Vægt varierede fra 6 til 16 Pund; men der fangedes ogsaa Ørreder, der vejede over 20 Pund. Prisen var fra 1 Mark til 24 Skilling Pundet, ligesom de blev trukne op af Vandet. De blev solgte til smaa Røgerier i Ribe. Fangsten var rigest i mørke, sludfulde Nætter; men ikke sjældent maatte Fiskerne holde Vagt ved Garnene, at de ikke skulde blive trukne af Fisketyve, der sejlede langs ad Aaen og borttog Fangsten. I Efteraaret fangedes der en Mængde Aal i de saakaldte Aalehammer eller Aaleruser ude i Engene nær ved Havet, og i Aamundingen fangedes ligeledes i Efteraaret en Del Snæbeler i Vod, ligesom der Aaret igennem fangedes en Del Gedder og Skaller ved Voddragning i hele Kongeaaens Udstrækning. Men særlig fangedes i Havet en Mængde Flynder eller „Skuld“, en lille Fladfisk. I Aamundingen fangedes de ved at træde dem med Fødderne. Naar man traadte paa dem, rørte de sig, og man tog dem da med Hænderne; men

almindeligst var det at gaa til Havs paa Ebben indtil henimod en Mil fra Land. Naar saa Floden kom, kom Fisken med, og saa fangede man den i et saakaldt „Faghus“, et trekantet Garn, udspilet mellem to Stokke. Fangsten blev ved Hjælp af en Naal trukken paa en Snøre og svøbt fra Skulderen under Armen, saa det dannede et helt Panser paa Fiskeren. Baade Mænd og Kvinder drev denne Forretning.

Jagten var ogsaa ret betydelig, især Andejagten om Efteraaret, naar Ænderne i Tusmørket trak ind imod Land. Men det var en kold Fornøjelse, thi Jægeren maatte indtage sit Sæde paa en Tangbunke eller paa sin Jagttaske paa de oversvømmede Engstrækninger i Nærheden af Vandet. Det er kun i Tusmørket, at Andetrækket foregaar. Ogsaa Vildgæssene søgte ind paa Engene, men de var vanskelige at komme paa Skud. Man brugte at drive et Kreatur foran sig for at komme dem nær. Bekkasiner og Brushøns fandtes der mange af i Sivene langs Aabredde, og om Efteraaret kom Soverne. Hare- og Hønsjagt dreves dengang hele Aaret rundt. Imidlertid var det overhovedet kun faa udvalgte, der drev Jagt; men det var Folk, der havde en sikker Haand og et øvet Øje. Om Vinteren dreves der paa Sneen en hensynsløs Jagt efter Agerhøns ved at sætte Snører for dem eller udstille løse Boghvedeknipper. Dér søgte Agerhønsene Nattely og Føde, og man fangede dem ved at kaste et Hestedækken over Boghvedeknippen.

Af gamle Folkeskikke var en Del bevarede. Den første, der fik optærsket, sendte Fluesmækken til sin Nabo; naar han var færdig, sendte han den videre. Saaledes kunde den vandre Byen rundt. Fluesmækken var et Stykke Læder, fæstet til en Pind, og saa var

der bundet et Stykke Flæskesvær derved til at smøre Plejlen med. Men at bringe Fluesmækken var en ikke helt ufarlig Sag; thi blev vedkommende fanget, blev han bagbunden, halvt eller helt afklædt, og maatte vandre hjem med Fluesmækken bunden om Halsen. Tærskningen skulde gerne være tilendebragt til Faste-lavn, ellers blev Fluerne for slemme.

En anden Skik, der var mindre uskyldig, var at sende Drengen i Byen efter en Møddingskraber eller en Tagsaks. Et saadant Redskab fandtes nemlig slet ikke. Han fik gerne en Sæk med til at bære den i; men det blev paalagt ham, at han ikke maatte se i Sækken. Sækken blev saa fyldt med Sten. Naar Stakkelen da kom hjem, blev der gjort Løjer med ham. Det skete dog ogsaa, at en Dreng spillede sin Rolle saa godt, at han sendte Sækken med hele dens Indhold i Brønden; saa kunde man fiske den op dér.

Skolevæsenet stod ikke synderlig højt i første Halvdel af det 19. Aarhundrede. Gamle Therkildsen var Degn baade i Vilslev og i Hunderup indtil 1847, da han døde i en meget høj Alder. Han var Kirkesanger og havde aldrig befattet sig med Skolegerning; men hans Søn Gotfred havde været Skoleholder i mange Aar og afgik paa Grund af Alder et Par Aar, førend Faderen døde. Mærkeligt er det, at der i Tyverne bestod en Friskole i Vilslev, maaske nok som en Protest mod den „indbyrdes Undervisning“; den lededes først af en Mand ved Navn Knud Simonsen, siden af en Gardemejer. Friskolen holdtes i den gamle Almueskole; den laa paa Gadejord, som senere blev inddragen til den nærmest liggende Gaard. Paa denne Tid

var den nuværende Almueskole bleven bygget ved Enden af den gamle Degnebolig. I 1843 blev Seminarist Jørgen Fog konstitueret som Lærer ved Vilslev Skole. Han var en af Ludv. Chr. Müllers Elever fra Snedsted Seminarium og stærkt paavirket af denne; mange af hans Skolebørn satte ham højt og bevarede ham i et kærligt Minde. Fra Vilslev kom han til Egholt i Lejrskov Sogn og derfra til Ankelbo i Grene Sogn; her døde han som pensioneret Lærer i 1883¹. Da gamle Therkildsen var død, fik Fog *ikke* hans Embede; men nu blev Lærer- og Kirkesangerembedet forenet, og Hans Jørgensen fra Lem ved Ringkøbing fik Embedet og beholdt det i 26 Aar, indtil han i 1873 fik sin Afsked med Pension.

I Vilslev Skole var den „indbyrdes Undervisning“ bleven indført af Provst Næblerød, og den bibeholdtes til Dels, navnlig hvad Bihjælpere angaar, ogsaa efter at Jørgensen havde overtaget Skolen. Hen under Bjækelaget løb en 3—4 Tommer bred brunmalet Liste, hvorpaa Numrene fra 1 til 60 var opførte med hvide Tal, og lod kun en Krog tilbage i det nordøstlige Hjørne ved Døren, der i sin Tid blev brugt som Skammekrog. Synderen maatte her afsone sin Forseelse med at holde en Stok i opløftet Arm mod Loftet. Ellers afgjordes de fleste Forseelser med Tampen, et dengang i Skolen uundværligt Apparat. Der undervistes i Religion efter Pontoppidans Forklaring, senere efter Balles Lærebog, Thonboes, senere Birchs Bibelhistorie og — mærkeligt nok — P. A. Fengers Oversættelse af Luthers Katekismus, som Fog formodentlig har faaet indført. Religions-timen var den første; saa kom Regning indtil Middag. Om Eftermiddagen Indenadslæsning og Skønskrivning.

¹ Om ham se „Højskolebladet“ 1884 Nr. 26 og 29.

Religionsundervisningen bestod kun i Lektielæsning og Opræmsning, — indtil Fog kom. Han begyndte med en Morgensalme og katekiserede over det læste, og han indførte Sproglære og Retskrivning; men der var hverken Tale om Geografi eller om Historie, hvortil der ogsaa manglede Hjælpemidler. Han sluttede Dagen med en Fædrelandssang, der paa den Tid var noget helt ukendt i Skolen. At den „indbyrdes Undervisning“ kunde holde sig i Vilslev en halv Menneskealder efter, at den var slaaet ned andre Steder, er ret betegnende for, hvor sent den aandelige Paavirkning dengang forplantede sig fra Kulturens Knudepunkter til en afsides liggende Egn i vort Fædreland.

Husfliden var ret betydelig i gamle Dage. I de lange Vinteraftener samledes Mænd og Kvinder i den rummelige Dagligstue om Tranlampen eller Tællelyset. Tranlampen, der kun brugtes i fattige Hjem, bestod af to trekantede Skaale af Jærnblik, der var ophængte under Loftet. I den øverste Skaal hældte man Tran, hvori blev lagt en Væge af Sivmarv eller Blaargarn; den nederste Skaal skulde opfange Spildet af Tran. Kvinderne satte sig omkring Bilæggerovnen og kartede eller spandt. Omkring ved Juletid var Ulden spunden, saa Resten af Vinteren blev anvendt til at spinde Hør og Blaar. Hørren blev købt hos Købmanden i Ribe, men man heglede den selv. Vævning var ikke almindelig. Karle og Drengene maatte undertiden hjælpe til med Kartningen, men ellers snoede de Halmsimer til Tækkereb: 50 Favne en Aften var Karls Arbejde. Svinehaar, Kohalehaar og Hestehaar blev omhyggeligt samlede sammen, og deraf blev spundet Reb paa Haandtén; dette Reb var meget stærkt og varigt og blev især anvendt til Faaretøjr. Naar Husstanden var samlet om

Aftenen, gik det løs med at fortælle „Æmter“ eller Eventyr. Det var imidlertid de færreste, som var fortrolige dermed, hvorimod der gik et Utal af Spøgelsehistorier. Af Eventyrfortællere skal nævnes gamle Bernt, rigtig en gammel Husflidsmand. Saa var der gamle Malle, en forhenværende Proprietær af fornem Herkomst; nu gik han paa Omgang i Sognet. Endelig var der gamle Per Kristian; de Eventyr, han fortalte, var ikke Folke-Eventyr, men selvdigtede, og han spillede selv Hovedrollen i dem. Folk sagde om ham, at han løj, men det gjorde han ikke, han *levede* i sine eventyrlige Hændelser, der for ham var en aandelig Livsnæring.

Det aandelige Livsrøre i Trediverne og Fyrrerne blev man i Vilslev kun grumme lidt berørt af. Rationalismen havde lagt sig som en kold Taage over Folkelivet. Kirkegangen var det smaat med undtagen paa de store Højtidsdage og paa de store Altergangs dage Foraar og Efteraar. Bordbønnen, der før havde været ret almindelig, var afskaffet. Mens det kirkelige Liv andet Steds gav sig kraftige Udslag, var her Dødvande. Dog fandtes en enkelt Familie, som var paavirket fra Kristiansfeld; men det var stille, tilbageholdne Mennesker, der holdt deres Andagt i det skjulte og skilte sig ud fra andre derved, at de skyede Dans, Kortspil, Drik og Banden. At bande var ret almindeligt baade hos Mænd og hos Kvinder, ligesom Drukkenskab var udbredt; men dog fandtes ved Midten af det 19. Aarhundrede ikke mindre end 7 Gaardmænd i Vilslev, der aldrig nød Spiritus. Det sædelige Liv i kønslig Henseende stod paa et meget højt Trin, hvilket er saa meget mere mærkeligt, som man i det daglige Liv kunde blive Vidne til megen tvetydig Tale; at der fandtes en enkelt utugtig og tyvagtig Kvinde, der tilbragte

sin meste Tid i Fængsel og Straffeanstalt, kan næppe skrives paa Byens Regning, saa meget mere som hun fra Barnsbøn af havde opholdt sig paa andre Egne. Men saa skéte det i Vinteren 1848—49 under den store Indkvartering, at en ældre skikkelig Pige blev forført; hun var Væverske og sad til Leje i en gammel Aftægtslejlighed. Stakkelen mistede sit Arbejde og blev saa afskyet, at hun kom til at lide Nød; saa haard en Folkedom overgik der hende.

At der fandtes megen Raahed, er en Selvfølge. Som ovenfor anført var Banden meget almindelig, ja baade Præst og Degn gjorde sig skyldige heri. Dog fandtes der et enkelt Gaardmandshjem, hvor man ikke taalte Banden; det skéte engang, at Manden fæstede en ung Karl, som han ikke kunde vænne af med at bande; saa jog han ham uden videre bort. Egentlige Drukkenbolte fandtes der vel en Del af; men hos de fleste blev „Bjørnen“ alligevel ikke større, end at vedkommende selv kunde trække den hjem. En Uskik har det altid været: at Mændene gik og drev i Byen, navnlig om Søndagen og Vinteraftener; derved blev Familielivet for en stor Del ødelagt. Opvartningen var ganske vist simpel og bestod i en Snaps, et Glas Øl og en Pibe Tobak. Flere drev fra Dør til Dør Dag ud og Dag ind for at faa Snapsen; og om man end ikke som Kristen Knude kunde indhente 22 om Dagen, saa var det alligevel et ret anseligt Antal, der kunde sættes til Livs. Indtil midt i Trediverne var det en Regel, at gifte Kvinder i Selskaber skulde have deres Kaffe-punch; men saa skete det, at der kom en ung Kone fra en anden Egn til Sognet, og hun satte sig saa bestemt imod denne i hendes Øjne grimme Skik, at den faldt bort af sig selv.

Politisk Røre var ukendt; dog taltes der i 1844 en Del om den store Fest paa Skamlingsbanke, ligesom man ogsaa dengang begyndte at holde Blade, 3 à 4 om „Ribe Stiftstidende“. Men da de gamle Soldater blev indkaldte i Marts 1848, gættede man paa, med hvem vi nu skulde have Krig; thi at vi skulde have Krig, kunde man forstaa. Nogle mente, at det var med Engelskmanden, andre mente, at det var med Russerne, og atter andre, at det var med Tyrkerne. At det var Slesvigholstenerne, der gjorde Oprør, tænkte ingen paa. Det dagedes imidlertid snart, med hvem Kampen skulde staa, men først hin „gale Torsdag“, da „Slaverne fra Rendsborg“ var brudt ud. Smedene fik travlt med at smede Lanser, gamle rustne Geværer kom frem, de gamle Veteraner fra Napoleonstiden fik travlt med at indøve det voksne Mandskab. Naar man var kommen hjem fra Markarbejdet, maatte Kvinder og Børn fodre Hestene, og saa gik det løs med Vaabenøvelser ude paa Langagre, til Mørket faldt paa. Først da Efterretningen kom om Slaget ved Slesvig, og Preusserne rykkede op i Sønderjylland, holdt Vaabenøvelserne op, og Vaabnene forsvandt. Kun Drengene vedblev at lege Soldater til længe efter, at Freden var sluttet.

I Aaret 1848 saas af Fjender kun to slesvigholstenske Dragoner, der fra Gredstedbro havde gjort en Udflugt til Vilslev; men da Trommen blev slaet for at kalde Bymændene til Grandestævne, tog Pokker ved dem ad Gredstedbro til. Tidlig paa Efteraaret fik Byen en lille Indkvartering af vore frivillige, der skulde vogte Overgangene over Kongeaaen. Af militær Paaklædning havde de kun en reglementeret Felthue; men medens de laa her, fik de udleveret blaa Trøje med rød Krave. Af Vaaben havde de kun et gammelt Gevær med Bajonet.

Senere blev de afløste af 2. Forstærkningsbataillon, og denne af 1. do.; saa kom 2. Forstbat. tilbage, men blev afløst af 6. Liniebataillon, der bestod af Egnens Folk. Det var en urolig Vinter med den megen Indkvartering, men det gav en underlig Tomhed, da 6. Bataillon henimod Foraaret trak ind mod Kolding, og Krigen igen begyndte. I flere Aar efter Krigen brevvekslede mange af Soldaterne med deres Værter. -- Vilslev fik heller ingen Indkvartering i 1849. Der var bestilt Kvartér til en saksisk Bataillon, og den var ogsaa paa Vej ind imod Byen; men saa gjorde den pludselig omkring i Ilmarch og forsvandt hinsides Kongeaaen: Vagtmester Kloppenborg havde vist sig paa Bakkerne ved Sneumbro, hed det sig, med 5 Mand og en Trompeter. Vilslev, der ingen anden Overgang havde over Aaen end et Vadested gennem denne, var et farligt Sted for en fjendtlig Afdeling, hvis Stilling let kunde blive skæbnesvanger. Samme Aften i Tusmørket vil nogle have sét 2 danske Dragoner komme gaaende nord fra ind i Byen med den lange Ryttersabel slæbende bagefter sig.

Det var en Middagsstund i Maj Maaned 1849; den voksne Befolkning sov sin Middagssøvn, men Drengene legede. Da saa' de en Trop kurhessiske Husarer paa henved en halv Snes Mand komme jagende i fuldt Firspring nordfra ind i Byen. De spurgte efter „der Bauervogt“. Drengene kaldte paa den gamle Sognefoged Peder Schade, der var det tyske Sprog mægtig. Han kom til, og mens han forhandlede med Husarerne, trak en af dem en Pibe op af Lommen og pegede paa nogle Halmstraa, der laa paa Vejen. Blandt Drengene var der en slem Dreng, der godt forstod, hvad Husaren vilde have; men han sprang op paa et Dige,

brød en Gren af et Hyldetræ og rakte Husaren denne. Husaren greb den og gav Drengen et Slag paa Øret med den; men i samme Øjeblik susede Stene og Jord om Ørerne paa Husarerne, og før man vidste noget af det, satte de Sporerne i Hestenes Sider og forsvandt i Firspring gennem Byen. Dér stod den gamle Sognefoged aldeles forbavset mellem Drengene. Men saa sagde han: „Det var et skidt Stykke Arbejde, I dér lavede; nu maa I hellere se at komme væk, inden de kommer igen“. Men de kom ikke igen; thi det viste sig, at de var gaaet paa Furagering uden Ordre fra rette Vedkommende.

Der boede en Kone i Byen, som var kommen syd-fra; hun havde gaaet i tysk Skole og var konfirmeret paa Tysk. Ind til hende kom en Dag, hun var ene hjemme med et treaars Barn, 6 saksiske Soldater, som bad om Mælk at drikke, og det fik de ogsaa. Det var dem klart, at Konen forstod dem, og de søgte at faa hende til at tale med dem; men hun forblev stum. Hun havde foresat sig ikke at tale ét tysk Ord med Fjenderne. Saa tog én hendes lille Dreng paa Armen, løb rundt med ham paa Gulvet, kyssede og kærtegnede ham; men heller ikke det hjalp. Saa fjernede de sig endelig med mange Taksigelser.

Mens Oprørshæren laa ved Fredericia, maatte Byen yde sit Vederlag til dens Underhold. Hver Uge afgik en Sending af Hø, Halm, Havre, Brød, Flæsk og levende Kreaturer til Magasinet paa Kolding Staldgaard, ikke at tale om, at hver 2 Gaardmænd maatte udruste en Ægtvogn. Kanontordenen fra Fredericia kunde i stille Aftener tydelig høres, især naar man lagde sig ned. Der gik et Befrielsens Suk gennem Byen, da Efterretningen om Udfaldet kom. Fra nu af mærkede

man ikke mere til Krigen. Men da Soldaterne kom hjem i Vinteren 1851, havde Byen sit Soldaterbal saa festligt som nogen. Under Musik og Klokkeringning drog Soldaterne paa et Vogntog gennem den flag-smykkede By, hver med sin Pige, fra Peder Junckers Gaard, hvor de havde spist Frokost, til Frands Johnsens Gaard, hvor Gildet skulde staa. Kuskene mødte med hvide Frakkekraver. Foran red unge Karle to og to med hvid Stribe ned ad Benklæderne, rødt og hvidt Baand om Kasketten og en Standart i Stigbøjlen; Hestene var smykkede med Baand. Ved Skolen standsede Toget, mens Skolebørnene sang en Velkomstsang til Marseillæsens Toner.

Som før er anført, har Vilslev Gaarde hørt under Kærgaards Gods og gjort Hoveri dertil. Ved det 19. Aarhundredes Midte levede endnu to Mænd, som havde Navn af „Bojfowed“ (Budfoged), Therkild og Jeppe; men ingen af de to havde haft den Bestilling, hvortil Navnet sigtede. Formodentlig har de arvet det efter deres Fædre, eller det er fulgt med Stedet. „Æ Boj-fowed“ skulde nemlig kalde Folk til Hoveriarbejde og tilsige dem Aftenen i Forvejen. Han kom saa, stak Hovedet ind ad Døren og sagde: „I Morgen skal I til How“, og dermed forsvandt han.

I kommunal Henseende har Vilslev By hørt sammen med Hunderup Sogn. Indtil 1864 havde Jested og Hillerup intet Fællesskab med Vilslev i kommunal Henseende; men fra det Aar blev Hillerup lagt til Farup, og Jested er gaaet ind under Vilslev-Hunderup Kommune. Jested havde før den Tid sit eget Fattig- og Skolevæsen.

Følgende Personligheder fra Vilslev fortjener nærmere Omtale.

Peder Nielsen Schade var barnefødt i Vilslev i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Han havde deltaget i Krigene i det 19. Aarhundredes Begyndelse og blev derfor dekoreret med St. Helena-Medaillen. I sin Soldatertid havde han sét sig meget om, efter Krigsaarene havde han ligget i Tyskland og Frankrig og havde da faaet saa megen Kendskab til disse Landes Sprog, at han kunde forstaa dem og gøre sig forstaaelig deri. Han havde læst meget og vedblev med Læsning paa sine gamle Dage. Men saa meget havde han læst, at han ménte, det havde skadet ham i hans Virksomhed som Landmand; derfor var han temmelig ligegyldig for sine Børns Oplysning, idet han mente, at der lettere kunde læres for meget end for lidt. Som ældre Mand sad han mést inde i Mellemstuen, syslende med Læsning og Skrivning. Det faldt saa ganske af sig selv, at denne Mand i sin Tid maatte være selvskreven til Sognefoged-Bestillingen, som han beklædte til først i Femtierne. Ved Landstormens Øvelser i Martsdagene 48 var han Byens Øverstkommanderende og den, som ledede Øvelserne. Som gammel Soldat forstod han at gøre sin Pligt. Under Krigen var han sin Post voksen, thi han kunde forhandle med de fjendtlige Afdelinger uden Tolk. Han var en imponerende Skikkelse, naar han forhandlede med de fjendtlige Officerer; da viste det sig, at den gamle Mand i Bondekofte var en fint dannet Mand. Yngre Mænd saa' op til ham med Ærbødighed. Men stod han mellem Menigheden ved Kirkedøren om Søndagen med sin storstillede Salmebog under Armen og ventede paa Præsten, da var der noget, der ligesom bøjede ham ind imel-

lem Mængden, som han til Hverdag var hævet over. Man følte da, at han var en ydmyg Mand. Han døde sidst i Femtierne.

I Firtierne flyttede en Mand til Byen, som hed Claus og var Bager. Han købte det sydøstligste Hus i Byen, hvorpaa der til Nød kunde holdes en Ko. Claus var gift og havde 4 Døtre, men ingen Sønner; Døtrene var omkring ved den voksne Alder, kun én gik i Skole. Det var en fattig, men meget pæn Familie; man skulde aldrig se Døtrene i snavset Tøj, altid var de pæne og rene; derved skilte de sig ud fra Mængden. Men der var mere, der skilte dem fra denne; thi Bagerfamilien var religiøst paavirket fra Kristiansfeld. Men det var stille Mennesker, som ikke søgte at hverve Tilhængere. Heller ikke skilte de sig ud fra Mængden paa den Maade, at de skyede Omgang med anderledes tænkende; tværtimod søgte de gerne selskabelig Omgang, og selv Gaardmandsfamilier satte Pris paa at have dem med; men Banden, Drik og Kortspil maatte være udelukket, hvor de skulde være med. Dans deltog de ikke i, men de kunde godt være med, hvor der blev danset. Skønt disse Mennesker var saa stille og tilbageholdne, øvede de en vis Indflydelse, der fik nogen Betydning. Det følte som et Savn, da de flyttede fra Byen. En af Døtrene blev gift med Læreren Jørgen Fog. Det var Skade, at de to Mennesker ikke blev Degnefolk i Vilslev; thi i den korte Tid, Fog var Lærer her, vandt han nogle faa Venner. Selv om man ikke lærte at forstaa ham, fik han dog Held til at lægge et Frø i enkelte Barnesjæle, for hvilket de i en fremrykket Alder maatte sige ham Tak. Den Dag, han tog Afsked med sine Skolebørn, var der næppe et tørt Øje i Skolen; med dyb Smerte skiltes de fra deres kære Lærer.

Peder Juncker er før nævnt i denne Afhandling. Han var født i Horsens omkring ved 1814; hans Fødested var Hotel Royal paa Nørregade. Men allerede mens han var lille, flyttede hans Forældre til Aarhus, hvor hans Fader overtog et Gæstgiveri, der tillige var en Slags Officersmesse. Men det kunde ikke tillades den lille Peder at færdes mellem Officererne, hvilket han nok havde Lyst til, hvorfor han blev sendt ovenpaa til sin gamle Farfader og dennes Husholderske, der begge var af tysk Herkomst og derfor kun talte Tysk med hinanden. Dette havde til Følge, at Peder lærte at tale Tysk, førend han lærte at tale Dansk. Hans Fader havde faret vidt omkring som Handelsrejsende og havde rejst baade i Tyskland og Rusland. Nu var han bleven Vært i Aarhus; men Officererne var vanskelige at omgaas. En Gang blev Peder Vidne til, at en ung Officer ved sin Opførsel fornærmede hans Fader paa en saadan Maade, at det vakte alle tilstedeværendes Harm. Faderen gjorde Mine til at ville tage sig selv til Rette; men Officeren sprang hen i Krogen og greb sin Sabel, som han havde sat dér, og saa tog han ganske rolig imod et Par rigtig gode Lusinger. Hvor gerne end de andre Officerer vilde have reddet Gæstgiver Juncker, saa kunde de ikke. Havde Officeren bare faaet sine Lusinger, inden han fik fat paa sin Sabel, saa havde det været godt. Juncker blev tiltalt og idømt en meget høj Bøde. — Efter Konfirmationen kom Peder i Købmandslære, men hans Hu stod til Landvæsenet; det lykkedes ham da ogsaa at komme dertil. Han havde flere Pladser, bl. a. hos Proprietær Kaysen i Follerup ved Fredericia. Men før end han havde fyldt sit tyvende Aar, kom han til Toldvæsenet. Hans første Plads var hos en fjern Slægt-

ning (han kaldte ham „Onkel“), en gammel afskediget Kaptajn, der var Toldkontrollør i Foldingbro; her skulde han passe Bommen. Efter at han havde været her en Tid, blev han forflyttet til Gredstedbro, hvor han ogsaa skulde passe Bommen; men han skulde tillige hjælpe den aandsvækkede Kontrollør, der navnlig havde ondt ved at klare de tyske Toldsedler, de saakaldte Passérsedler. Da Kontrolløren fik sin Afsked, kom Juncker tilbage til Foldingbro; men nu kom han til at patruillere. Sidst var han Toldkarl i Vilslev Spange. Hans samtidige gav ham det Skudsmaal, at han var den mest frygtede Toldbetjent paa hele Toldlinien fra Kolding til Vilslev Spange; men det vil sige det samme som, at han var den dygtigste og mest energiske i det hele Toldpersonale. Omkring ved 1840 købte han en Gaard i Vilslev, hvor han boede til sin Død, der indtraf hen i Nitierne. Han var i sin Tid Medlem af Sogneforstanderskabet, og under Treaarskrigen, navnlig i 1849, maatte han gøre mange Rejser til Kolding for den gamle Sognefoged, da Juncker var det tyske Sprog mægtig. Størst Betydning havde han i det selskabelige Liv. Han var i Stand til at sætte en Underholdning i Gang, der kunde drage Folk bort fra Drik og Kortspil. Ved Gilder kunde han samle en Kreds om sig, der lyttede til hans Fortælling; thi han fortalte godt og havde en mageløs Hukommelse.

Gamle Anders Tuesen var født i Vilslev og ejede et Bolsted, der ved hans Død blev lagt ind under Nabogaarden. Han drev ogsaa Fiskeri baade paa Havet og i Aen. Det var en gammel fornøjelig Mand, der altid havde en Skæmt paa rede Haand; men bagved Skæmten kunde der til sine Tider ligge en skarp Brod. Der gik en Gangsti forbi hans Vinduer, og langs med

den var der et brøstfældigt Plankeværk. Saa en Dag, da han stod i sin Dør, kom en Gaardmand forbi med lange Skaffestøvler paa Benene. „Pas o, lille Peder — siger Anders — te do ett rywer di Støwlskawt o mi Plankværk. A ka ejsen godt lij dæj, nær a bar' ku' lær' di Folk o kin“. Manden havde nemlig ondt ved at beholde sine Tjenestefolk. — Saa havde Anders en Gang været til Bryllup i Farup. Da man spurgte ham, hvorledes Brylluppet løb af, svarede han: „De war en grum Brøllup; di røg, Herren hjælp' mæ, a Lejrpiwer (Cigarer)“. Saa kom ved 1848 Strygetændstikker i Brug. En Nat, da Anders skulde se til Uret, strøg han efter sin Datters Anvisning en Tændstik paa Væggen; men da de gamle Fosfortændstikker ikke var ret meget antændelige, glippede den første. Anders saa' til sin store Forskrækkelse en lysende Streg paa Væggen; han spyttede i Haanden og gav sig til at gnide paa Væggen, men saa blev Haanden gloende. Hans Datter havde fra Sengen iagttaget hele Forestillingen, og nu opslog hun en skraldende Latter; hun havde nok selv ledet ham paa Glatiis. Anders svor paa, at han aldrig mere skulde befatte sig med Svovlstikker. Var der Dans ved en Familiefest, og Anders var til Stede, saa var det Ungdommens største Fornøjelse at faa ham til at danse „Riel“. Et Par unge Piger gik gerne ud for at hente ham ind til Dansen; det kneb, men der hjalp ingen Stritten. Naar de saa kom trækende med den lille, temmelig affældige gamle Mand under Armen; skulde næppe nogen tro, at han kunde danse „Riel“. Men naar Musikken stemte op, kom der Liv i de gamle Ben; og unge og gamle sad stille og saa' undrende paa Dansen. Anders Tuesen døde Femtierre.

Jens Kristian var Snedker og Indsider. Han gik ogsaa under Navnet „Fuks“, et Øgenavn, som han maaske nok har givet sig selv. Snarere burde han have heddet „Duks“; thi han var ualmindelig godt oplært, han kunde endog „regne med Bogstaver“. Han var meget fattig og tillige drikfældig; og var han drukken, var han ikke helt ufarlig for sine Omgivelser. Dog var det kun udenbys Folk, han var farlig for; thi af indenbys Folk kunde det mindste Barn styre ham; overfor dem var han Lydigheden selv. Tidlig mistede han sin Hustru, og da han stadig maatte være borte fra Hjemmet, var Børnene overladte til sig selv; derved blev deres Opdragelse i højeste Grad forsømt, baade i legemlig og i aandelig Henseende. Naar Jens Kristian en enkelt Gang mødte lidt Venlighed, var det rørende at se, hvor taknemmelig han kunde være. Han blev Samfundets Stifbarn. Værre blev det, da han paa Grund af sin store Fattigdom kom i Konflikt med de borgerlige Love. Men efter udstaaet Straffetid foregik der en Forandring med ham. En Tid efter døde nemlig en meget bekendt „klog Mand“, i Brokær og man vilde paastaa, at Jens Kristian arvede hans Bøger. Vist er det, at han blev „klog Mand“; han blev ret velstaaende og mere ædruelig. Hans Søn Pér blev „klog Mand“ efter ham; imidlertid gik det tilbage med de „kloge Mænds“ Videnskabelighed, thi Jens Kristians Eftermand kunde hverken læse eller skrive, og Præsten var fortvivlet, da Pér 18 Aar gammel *skulde* konfirmeres. Først prøvede han ham med de 3 Trosartikler, men dem kunde Pér ikke faa i sit Hoved; saa prøvede han paa at lære ham de 10 Bud, men han maatte nøjes med at konfirmere ham paa de 3 første, og det var endda saa som saa. Som „kloge Mænd“

gjorde Fader og Søn sig næppe skyldige i Bedrageri, uagtet de lod sig godt betale; thi overtroiske som de var, troede de sikkert begge to paa deres Kald.

Bertel Pedersen Dam var Skrædder; men han var ogsaa til sine Tider „Driver“ eller Kreaturtrækker, og som saadan havde han sét sig meget omkring. Han var en god lagttager og fortalte godt; han havde ogsaa læst meget. Mens Oprørshæren i 1849 laa foran Fredericia, fik Bertel den Bestilling, at han skulde trække de Kreaturer til Kolding, som fra Vilslev ugentlig skulde leveres til dens Forplejning. Paa sine Rejser Syd paa havde han lært saa meget Tysk, at han kunde skælde Tyskerne ud paa deres eget Maal; men det indbragte ham hver Gang en god Dragt Prygl, som han tog imod med største Fornøjelse. Saa var det, at han i Begyndelsen af Juli skulde af Sted med en ny Sending. Da var Bertel gnaven og mente, at det var til ingen Nytte; thi inden han kom til Kolding, vilde Tyskerne være jagne fra Fredericia. Bertel maatte alligevel af Sted, men det gik trevent, thi han naaede først Damgaard den 5te. Uagtet Staldkarlens Indsigelse vilde han blive der, og han vilde endda ikke i Seng. Hen paa Morgenstunden, da han hørte Kanontordenen, samlede han sine Kreaturer sammen og gav sig paa Hjemvejen. Paa sine gamle Dage gjorde han en Sejltur fra Aalborg til Struer, og derom havde han meget at fortælle.

Anders Jakobsen eller Anders Kromand boede egentlig i Farup Sogn, men opholdt sig mest i Vilslev, hvor han drev en Del Ørrediiskeri i Kongeaaen. Han havde ligget i Frankrig efter Krigen; men saa blev han Kromand i Kirkeby Kro ved Farup og drev i mange Aar en meget stor Handel. Saa solgte han Kroen og ned-

lagde Handelen, nærmest paa Grund af ulykkelige Familieforhold, hvori han ingenlunde selv var uden Skyld. Han var en varmhjertet Mand, havde en rig Fantasi og var udmærket dygtig til at fortælle om sine Oplevelser. Især var han Fyr og Flamme, da Krigen udbrød i 1848. Selv kunde han ikke synge; men han anskaffede alle de Krigsviser, han kunde faa fat paa, skrevne som trykte, og saa tyede han hen med dem, hvor han kunde faa dem sungne. Selv havde han to Sønner med i Krigen, den ældste som Dragon, den yngste som Infanterist. Saa kom Rygtet om Klapjagten ved Bov Søndagen den 9. April 1848, og dér havde hans ældste Søn været med. Straks tog Anders af Sted til Flensborg for at erfare af Sønnen og andre Øjenvidner, hvorledes det hele var gaaet til. Han kom tilbage Søndagen den 16. April, da der netop var Andendags-Bryllup i Vilslev. Alle Bryllupsgæsterne stimlede sammen om ham for at lytte til hans livfulde Skildringer af Kampen. Ogsaa han læste meget. Til en Tid var han meget optagen af Kampen mellem Grundtvig og Jac. Chr. Lindberg paa den ene Side og Professor Clausen paa den anden. Af hans Mund hørte Nedskriveren af disse Linier første Gang Grundtvigs og Lindbergs Navne nævne. — Han døde omkring ved 1860.

De gamle Sæder og Skikke har ikke kunnet holde sig; de passede ikke til den nye Tid. Meget har forandret sig i Vilslev i den sidste Menneskealder. Faarehyrde, Natvægter, Stodderkonge er forsvundne og kommer ikke mere tilbage. Markmanden har man alligevel beholdt. Jorden er merglet, Rodfrugtdyrkingen indført, Vangebruget ophævet, og Markfreden bliver

hævdet. De Mænd, der gav Livet sit Præg ved Aarhundredets Midte, er døde. Man har gjort Tilløb til at raade Bod paa den mangelfulde Udskiftning, men har gjort den Opdagelse, at den nok endda ikke er saa ueffen. Som det er, har man dog noget af hvert, baade høj og lav, og det kan ikke godt undværes.

Vi gamle synes vel nok, at der med de gamle Sæder og Skikke er gaaet et ikke saa lidet Stykke Poesi bort. Vi synes nok, at Nutidens Realisme staar i skarp Modsætning til Livet i gamle Dage; men det kan nu ikke være anderledes. Og dog maa der ské endnu større Forandringer; der foreligger Opgaver, som maa løses. Vesterhavet, der har sat saa dybe Mærker i Vilslev Bys Historie, maa trænges tilbage. Disse fede Marskenge, der Sommer og Vinter er udsatte for Havets Oversvømmelse, maa beskyttes ved et stærkt Havidige. Det er en Opgave, som en kommende Slægt maa løse; men da vil Livet forme sig langt anderledes end ved Midten af det 19. Aarhundrede.

Degnen Oluf Hansen Lind i Vamdrup og den evangelisk-kristelige Salmebog.

Foredrag ved „Historisk Samfund for
Ribe Amt“s Møde i Vamdrup den 20. Oktober 1904.
Af Provst J. Nissen i Brørup.

I 1798 udkom der en ny Salmebog, den saakaldte evangelisk-kristelige, efter at Kingos Salmebog, der var bleven indført 1699, havde været den almindeligst brugte nu i 100 Aar. Der var skyllet en Lærdoms- og Oplysningsbølge ind Syd fra, hvori meget af det gamle kristelige gik til Grunde, saaledes ogsaa Salmebogen. Det er Rationalismen eller Fornufttroen, der bryder frem. Man vil kun tro, hvad man kan begribe, og det kommer overhovedet ikke an paa, hvad man tror, men hvad man gør. Alt kommer an paa den sunde Fornuft og paa at føre et menneskeligt retskaffent og sædeligt Liv. Det er det, Kristus har givet Anvisning til ved sin Lære. Han er ikke Frelseren; thi en saadan behøves ikke, men han er den store Lærer, hvis Leve-regler det gælder om at følge, saa bliver man lykkelig og salig. Og der drives da paa alle Omraader paa „Menneskelivets Forbedring“.

Man kunde da nu heller ikke længere finde sig i at beholde de gamle Salmer med deres „mørke Overtro“. Der blev nedsat en Kommission, der skulde udarbejde

en ny Salmebog, og Formanden i den var Sjællands Biskop, Balle. Biskop Balle hørte ganske vist ikke til dem, der klagede over, at Kingos Salmebog var forældet og ubrugelig. Han erklærede tværtimod, at han selv elskede de gamle Salmer, og havde udtalt Ønsket om, at Almuen paa Landet endnu længe maatte beholde dem. Men han var i dette Punkt som i andre tilbøjelig til at haabe, at man ved at give lidt efter skulde kunne vinde Modstanderne, hvorved det da saa ofte gik ham efter det gamle Ord om den, der faar en Finger og tager hele Haanden. Saaledes gik det i hvert Fald fuldtud med Salmebogen. Alle de gamle Salmer, som troende Kristne havde følt sig opbyggede ved i Aarhundreder, blev vragede, saavel Kingos som Brorsons. Blev enkelte optagne, saa var det i en ganske omarbejdet Skikkelse, saa de kunde passe med Tidens Smag, og det vil sige: saaledes, at der ikke var nogen egentlig eller i hvert Fald grumme liden Kristendom tilbage i dem. Saaledes gik det med „Vor Gud han er saa fast en Borg“, der blev omarbejdet i en Skikkelse, om hvilken det blev sagt, at „Luthers Aand var ganske uddampet af den“, ja — føjer vedkommende til — „det lader, som om Kommissionen har været forlegen med den onde Aand, den som Luther ikke var bange for at slaa med Knytnæve“. Et bekendt Eksempel paa den Ud-vanding, der fandt Sted af de gamle Salmer, er Brorsons „Op al den Ting, som Gud har gjort“, hvor det prægtige Vers „Gik alle Konger frem paa Rad — i deres Magt og Vælde, — de mægted ej det mindste Blad — at sætte paa en Nælde“, blev forvandlet til „Og kom end alle Kongerne — i deres Pragt og Vælde, — ej mindste Straa frembragte de, — et Vink dem selv kan fælde“. Forøvrigt var det ikke saa mange

af de tidligere Salmer, der blev optagne, og de fleste af dem var i en saa forandret Skikkelse, at de ikke var til at genkende. Men ellers var de fleste nye.

Men hvor fik de da alle de nye Salmer fra? Jo, det var den letteste Sag af Verden. Biskop Balle tilstillede nemlig en stor Mængde Præster og Theologer, samt Medicinere og Jurister en skriftlig Opfordring til at indsende Bidrag, og som Vejledning til de Emner, man ønskede behandlede, henviste han til sin nylig udkomne „Lærebog i den kristelige Religion“ — Balles Lærebog —, som han bad dem lægge til Grund. Frugten af denne Opfordring blev en saadan Oversømmelse af aandelig Digtning, at Kommissionen hurtig maatte frabede sig mere, da den vilde have tilstrækkelig Beskæftigelse i flere Aar med at gennemgaa og vælge mellem det, den allerede havde faaet.

Det vil forstaas af det her anførte, at det maatte blive en mærkværdig Salmebog, og det blev det jo ogsaa; „den næstsletteste i hele Kristenheden“ er den kaldt, uden at jeg dog har nogen Mening om, hvilken der er den sletteste. Den var hverken evangelisk eller kristelig. „Det er ellers Synd og Skam — skriver den bekendte Lægprædikant Peder Larsen fra Dons til Biskop Brammer i 1852 at benævne den med dette Navn, naar jeg tænker paa, hvad en Præst engang sagde, da en sagde, han kunde ikke vide, hvem der havde skrevet Titelbladet paa bemeldte Bog; det har Fanden skrevet, svarede han. Naar Efterslægten engang ser, hvad vi har kastet under Bænken, og hvad vi igen har ladet os binde paa Ærmet, saa maa den enten tro, at Luthers Aand og Tro har ganske været forsvunden her i den Lutherske Menighed, eller ogsaa at der har maattet herske et forfærdeligt Pave-

dømme, førend saadanne Ting kunde ske. Deres Højærværdighed maa ellers tro, at jeg nu om Søndagen er i en ikke ringe Forlegenhed; thi vi have Gud være lovet en Præst, som kan tiltale mit Hjerte, at det tit bliver let, og saa ved Deres Højærv. nok, som Apostlen siger, hvem som er glad, han synger, og naar saa de andre begynde at stemme i, saa vil jeg gerne stemme med, men jeg mangler en Bog. Imedens jeg boede i Fyen, havde jeg én; men den laa alletider i Kirken og blev ogsaa liggende der, da jeg rejste derfra. Nu har jeg aldrig siden kunnet faa saa mange Penge tilovers, at jeg har kunnet faa i Sinde at købe en for; men jeg har jo heller aldrig følt Savnet saa haardt som nu og maa derfor hjælpe mig, saa godt som jeg kan, ved at kigge omkring hos andre. Jeg har rigtignok undertiden en Sidemand, som sidder endnu og kigger i Dr. Kingos, men saa snæver er rigtignok min Samvittighed ikke, at jeg jo nok kan synge med i den ny; er der et og andet Udtryk, som er altfor ukristeligt, det kan jeg jo springe over eller nynne nogle andre Ord ved mig selv, som jeg kan hitte paa“.

Bogen kom altsaa 1798, og Størsteparten af den danske Menighed maatte trækkes med den i henved et Par Menneskealdrer. Fra 1800 indførtes Bogen, dog ikke ved Tvang, men lidt efter lidt med Lempe, hvor Præst og Menighed kunde enes derom. Balle gjorde sit til, at den kunde blive indført i Sjællands Stift. Paa sine Visitatser forelæste han Salmer af Bogen for Menighederne, „og da den Mand, — som en gammel Bonde sagde, — jo læste kønt og saa spurgte os, om vi kunde have Lyst til at faa saadan en Salmebog, sagde vi ja, men bagefter fortrød vi det“. Paa Øerne

blev Bogen med en enkelt Undtagelse indført allevegne. Her i Jylland gik det ikke saa nemt. Ikke blot vilde de saakaldte „stærke Jyder“ ikke have den, ligesom de med Kraft modsatte sig Balles Lærebog, og af den sidste Grund blev de forfulgte; thi Balles Lærebog *skulde* indføres, medens Salmebogen jo var en frivillig Sag; men ogsaa mange andre Steder vilde de ikke have den. I Aalborg Stift blev Kingos Salmebog ved at bruges i 95 af Stiftets 200 Kirker. Her i det sydlige Jylland gik det op og ned med Indførelsen. I Malt, hvor jeg først var Præst, blev den første Gang tagen i Brug Pinsedag 1810, hvorom der findes en Antegning i den gamle Embedsbog, der lyder omtrent saadan: „Ved Salmebogens Indførelse forefaldt ingen Uorden, undtagen at Sognefogdens Søn Anker Pedersen gjorde nogle uanstændige Miner, hvilket bemærkedes af flere i Menigheden og i Særdeleshed af Hr. Lautrup med Familie“. I Brørup, hvor jeg nu er Præst, blev den aldrig indført, da et Par toneangivende Mænd i Menigheden bestemte modsatte sig det. I Hjarup og Vamdrup Menigheder indførtes den først ved Resolution af 25. Februar 1834, altsaa over en Menneskealder efter dens Fremkomst, og det skete ikke uden store Vanskeligheder. Særlig fik Sagen et alvorligt baade Forspil og Efterspil, der mundede ud i to Provsterets-sager, hvoraf i hvert Fald den ene blev appelleret til Højesteret, mod den daværende Degn Oluf Hansen Lind. Det er herom, jeg vilde fortælle lidt. Kilderne til min Viden er dels Provsteretsforhørene, som de findes i en gammel Protokol i mit Arkiv, dels nogle mundtlige Meddelelser fra et Par gamle Folk i Hjarup, navnlig fra den gamle Veteran Hans Høegh i Hjarup.

Mandagen den 2. Februar 1824 var der et stort Røre

i Hjarup Skole. Skolehuset laa ikke dengang, hvor det nu ligger, men mere midt i Byen der, hvor der nu er en Kolonialhandel. Degnen Oluf Hansen Lind, der var Degn baade i Hjarup og Vamdrup Sogne og tillige var lejet til at besørge Undervisningen i Hjarup Skole, var mødt om Morgenen for at begynde sin Skole. Men hen paa Formiddagen møder Præsten, Pastor Jørgensen, tilligemed Sognefogden og en Mand mere, der var Medlemmer af Skolekommissionen, for at bortvise ham af Skolen. Degnen nægtede at forlade denne, Præsten hævdede truende sin Stok imod ham, og Børnene stak i at græde. Det saa ud til at ville komme til Haandgribeligheder, og det kunde være bleven svært nok selv for de tre at faa Degnen flyttet, da denne var en stor og stærktbygget Mand; men det endte da med, at Kommissionen atter forlod Skolen, medens Degnen fortsatte sin Undervisning til Middag.

Aarsagen til dette noget paafaldende Skridt var dels den, at Lind egenmægtig havde forandret ved Læsetimerne, dels og navnlig, at han havde forbudt Børnene at lære de dem af Præsten foresatte Salmer i Skolen, fordi den evangelisk-kristelige Salmebog ikke var indført i Skolen, saa lidt som den jo var indført i Kirken, ligesom han ogsaa i et Skolekommissionsmøde havde ytret, at Thønboes Bibelhistorie paa nogle Steder indeholdt Løgn imod Bibelen. I den Anledning var der i de foregaaende Maaneder ført forskellige Forhandlinger i Skolekommissionen, hvis daværende læge Medlemmer Jes Andersen og Jens Larsen havde holdt paa Degnen. De havde ikke noget imod, at han forandrede ved Læsetimerne, og de vilde ikke være med til at mulkttere ham, fordi han ikke vilde

bruge den evangelisk-kristl. Salmebog, da de ej heller vilde have den indført i Skolen; ja Jens Larsen, der afvigte Vinter havde haft en Datter, som gik til Konfirmationsforberedelse, havde selv forbudt hende at lære de Salmer i omtalte Salmebog, som blev hende foresatte af Præsten. Fra Nytaar var der imidlertid kommen nye Skolekommissionsmedlemmer, og saa kom Krisen. Der var kommen gentagne Paalæg fra Skoledirektionen og tilsidst en Ordre af 24. Januar. Da dette intet frugtede, var det, at Skolekommissionen mødte personlig den 2. Februar for at lukke Skolen, hvilket jo dog ikke lykkedes den paa staaende Fod.

Saasnaart Kommissionen var gaaet bort, fik Lind sendt Bud til Jes Andersen og Jens Larsen, efter Samraad med hvem han vedblev at fortsætte Undervisningen. Ligeledes blev ved deres Foranstaltning Bymændene forsamlede i Skolen den samme Eftermiddag, hvor Lind fortalte dem, hvad der var passeret om Formiddagen, og derpaa efter deres Begæring skrev en Klage til Politiretten, som blev underskrevet af samtlige Bymænd. Ligeledes blev det ved samme Lejlighed aftalt, at Bymændene næste Morgen vilde samlede gaa hen til Præsten for at overlevere ham en af Anders Østergaard samme Eftermiddag i Skolen skriftlig forfattet Paa-stand.

Da Lind saa næste Morgen henimod Kl. 8 kom til Skolen, fandt han denne tillaaset. Børnene, der var komne til Stede, maatte gaa hjem igen. En gammel, endnu levende Kone, der bor i Hjarup, og som baade var til Stede i Skolen den 2. Februar og mødte ved Skolen næste Morgen — skønt det er over 80 Aar siden, var hun dog dengang 9 Aar gammel —, har fortalt mig, at Skolen var tillaaset med den store

Hængelaas fra Kirken, og hun kunde i mange Aar ikke komme til Kirken og se denne Laas, uden at hun maatte tænke paa hint bevægede Optrin i Skolen. Da Lind fandt Skolen lukket, gik han hen til Jes Andersen og Jens Larsen, og de gik samlede hen til Skolen, hvor efterhaanden de andre Bymænd indfandt sig. Herfra begav de sig saa, som det var aftalt Dagen i Forvejen, i et samlet Optog hen til Præstegaarden, medens Lind blev tilbage ved Skolen. De var ialt 38, og 5 af dem, hvoriblandt Jes Andersen, Jens Larsen og Anders Østergaard, gik ind til Præsten. De opnaaede dog intet, Skolen var og blev lukket.

Et Par Aftener efter samledes Lind med Jens Larsen og flere hos Jes Andersen for at drøfte, om der ikke kunde lejes en Skolestue et Steds i Byen. Anders Tonnesen havde et Hus, hvor der boede en Væverpige, hvis Stue han var villig til at overlade dem, naar de kunde faa hende til at flytte. En ung Fyr, Thomas Mikkelsens Søn Niels, blev sendt derhen for at høre, om hun var villig til at flytte, og dette var hun da ogsaa, naar de vilde levere hende Langhalm til Tag paa et Hus, hun havde købt i Byen. Fredag den 6. Februar begyndte Lind da paany Skolen i dette lejede Lokale, hvor efterhaanden de fleste Børn samledes igen, og her fortsatte han Skolen til Begyndelsen af Maj, da Undervisningstiden ophørte, ligesom der kom et udtrykkeligt Forbud fra Direktionen til ham mod at fortsætte.

Imidlertid havde Præsten indsendt Klage over det passerede, og dertil knyttede han tillige en Klage over Linds lovstridige Forhold som Degn. Denne samler sig i 4 Punkter: 1. At han uagtet Præstens gentagne Formaninger ikke har villet ringe Bedeklokken Mor-

gen og Aften. 2. At han har nægtet at forevise Præsten Kirkebøgerne og revet dem ud af hans Hænder i Præstens egen Stue, og dernæst i 2 Mænds Overværelse, som han havde tilkaldt som Vidner, nemlig Anders Tonnesen og Jens Mortensen, der var Præstens Medhjælper, været saa grov imod Præsten, at denne havde været nødt til at vise ham Døren. 3. At han trods Præstens Forbud har saavel i Husene som paa Kirkegaarden og ved Gravene sunget dels selvgjorte Salmer og dels andre Salmer end de af Præsten forordnede. Og endelig 4. at han har udvist mod Præsten Foragt og Drillerier f. Eks. ved at sætte til Hest forbi hans Vogn for enten at overstænke ham med Snavs eller skrække hans Heste.

Som Følge af alt dette blev Lind nu suspenderet og tiltalt for en Provsteret. Denne, der bestod af Amtsprovst Dr. phil. Høxbro fra Rødding — man erindre, at Tørninglen jo i gejstlig Henseende hørte med til Ribe Amt — Kancellisekretær, Herredsfoged Finsen og Herredsskriver, Overavditør Estrup, samledes 1. Gang i Hjarup Skolehus den 24. Juli 1824, dernæst 6. September, 15. og 29. November s. A. og 10. Januar n. A., da Dommen falder. Lind fragaar i det hele ikke de Beskyldninger, der rettes imod ham, men undskylder sig paa bedste Maade. Med Hensyn til Forandringen af Læseplanen og Nægtelsen af at bruge den evangelisk-kristelige Salmebog, mener han, at han som lejet Skoleholder maa rette sig efter Skolekommissionens Flertal, der har lejet ham, og han havde da her handlet i Forstaaelse med Jes Andersen og Jens Larsen, ligesom han vidste, at det var Beboerne imod, at deres Børn skulde lære efter denne Salmebog. Det er sandt, at han ikke har ringet med Kirkeklokken

Morgen og Aften; men han vidste ikke, det var hans Pligt, og da han boede udenfor Byen — han havde et lille Sted oppe i Nærheden af Eliselund —, faldt det ham besværligt, hvorfor han lod det være. Spørgsmaalet om Kirkebøgerne forbigaar jeg, da dette opløste sig til et rent Smaatteri. Det er ogsaa sandt, at han trods Præstens Forbud har sunget en selvgjort Salme ved Rasmus Eriksens Begravelse; men han mente, at Præsten kun tidligere havde forbudt ham det, fordi det kunde være de paarørende anstødeligt, og de paarørende her havde ikke haft noget derimod. Naar han ved samme Lejlighed ved Graven havde sunget en anden Salme end den af Præsten forordnede „Hvo ved, hvor nær mig er min Ende“, mente han at være sagesløs, da der staaer i Ritualet, at man skal synge „Hvo ved . . .“ eller en anden passende Salme, og han fandt nu den, han havde sunget, mere passende, idet han forøvrigt saa ogsaa havde endt med at synge nogle Vers af „Hvo ved, hvor nær mig er min Ende“. Endelig at han havde redet saa stærkt forbi Præstens Vogn, laa i, at han skulde skynde sig for at komme først til Hjarup Kirke for at ringe med Klokken, inden Præsten kom, hvortil dennes Kusk, der var tilkaldt som Vidne, dog meget rigtig bemærkede, at han ikke syntes, at Degnen af den Grund behøvede at ride 3 Gange forbi dem, idet han, naar han var kommen forbi, lod sin Hest gaa i Skridt, for saa, naar Præstens Vogn var kommen foran, paany at galopere forbi den.

Hvad Provsteretsdommen gik ud paa, kan jeg ikke oplyse, da det ikke er anført i Protokollen; men tiltalte erklærede sig utilfreds med den og ønskede Dommen indanket til højere Ret. Sagens Udfald ved Højesteret blev, at han blev dømt til at betale en Mulkt

af 50 Rdlr., hvorefter hans Suspension den 29. Marts 1826 blev hævet. Imidlertid synes det, at man har benyttet denne Mellemtid til at faa Degneembedet i Hjarup og Vamdrup skilt i to; thi for Fremtiden omtales Lind kun som Degn i Vamdrup. Saaledes endte da, hvad jeg før kaldte Forspillet, eller hvad man med Henblik paa, hvad der senere kommer, vel ogsaa kunde kalde den første puniske Krig.

Endnu samme Aar 1826, som Lind paany havde overtaget Degneforretningerne i Vamdrup, maatte han — den 28. August — have et alvorligt Paalæg af Biskoppen om ved Ligbegængelser kun at synge de Salmer, som Præsten forordnede; men herefter gaar det godt i adskillige Aar. Lind havde jo ikke længere noget med Skolevæsenet at gøre, og i Kirken var den evangelisk-kristelige Salmebog ikke indført, saa der var ikke særlig Anledning til aabenbar Konflikt med Præsten. Endelig lykkedes det imidlertid Pastor Jørgensen at faa den evangelisk-kristelige Salmebog indført ved Kancelliets Resolution af 25. Februar 1834, og straks trækker der et nyt Uvejr op. Allerede i April maa Præsten indgive Klage over Degnen. Denne bliver paany suspenderet, og den 20. Juni 1834 — altsaa 10 Aar efter, at den første Provsteret var holdt — samles der paany en Provsteret, denne Gang paa Tinghuset i Kolding, bestaaende af Distriktsprovst Næblerød i Vilslev (Gørding Herred hørte dengang med til Provstiet), Herredsfoged Oxenbøll og Retsskriver, Justitsraad Estrup. Klagen gik i det væsentlige ud paa: 1. at „Degnen gentagne Gange i Kirken under Prædikenen havde gjort Fagter og Gebærder, sigtende til at gøre Nar af Præsten“. Hermed hang det saadan sammen, at Præsten nogle Søndage før Jul havde be-

kendtgjort, at han ønskede den nye Salmebog indført fra 1. Juledag. Degnen havde da kastet et Blik op paa Præsten og derefter ned i Kirken og smilet. Det samme havde gentaget sig 1. Juledag, da Præsten maatte bekendtgøre, at Salmebogen endnu ikke kunde tages i Brug, da en Del modsatte sig det, og endelig en Gang senere, formodentlig den Søndag, det blev bekendtgjort, at nu skulde den indføres. Degnen anfører, at dette har været ham uvitterligt; men han har — som andre har sagt ham — smilende Træk, og dette er maaske Grunden til Misforstaaelsen. Senere indrømmede han dog, at han mulig har set andre le nede i Kirken og derfor ogsaa selv har smilet. Retten mener ikke, at han har villet gøre Nar af Præsten, men at hans Adfærd kun sigter til Indførelsen af den nye Salmebog, som han efter alles Udsagn ses at have været en Modstander af — nogle af Vidnerne bruger saaledes det Udtryk, at den nye Salmebog var ham modbydelig, og at han elskede den gamle Salmebog — men den maa dog anse hans Opførsel i Kirken for usømmelig og strafværdig.

Det andet Anklagepunkt var, at „han ved den gamle Frøken Kjøpings Begravelse i Bastrup 1. April 1834 havde sunget efter den gl. Salmebog og først hørt op dermed efter Præstens gentagne Anmodning.“ Degnen mener, at da det er hans Pligt at synge i Lighuset, havde Præsten ikke der noget at befale over ham; og forøvrigt laa den Del af Bastrup i det Slesvigske, hvor man brugte den Pontoppidanske Salmebog. I den første Del af denne Betragtning giver Retten ham Medhold, saa her frikendes han. Naar han derimod ved samme Lejlighed paa Kirkegaarden har sunget en Salme efter den gl. Salmebog i Stedet for den

af Præsten forordnede af den evangelisk-kristelige, kan dette ikke billiges; thi selv om han, hvad han undskylder sig med, ikke har hørt Præstens Befaling, burde han dog have henvendt sig til ham for at spørge om, hvad han skulde synge.

Saa anklagedes han fremdeles for, at han ved Sangundervisningen i Skolerne havde betjent sig af den gamle Salmebog, hvortil han yderligere havde knyttet Udlægninger af de gamle Salmer, alt mod Præstens eller Lærerens Forbud. Retten erkender imidlertid, at da han ikke har noget med Skolevæsenet at gøre, kan det heller ikke være hans Pligt at undervise i Sang, og da der saaledes ikke er Tale om hans Forhold og Pligter i Embedet, bortfalder denne Klagepost.

Endelig har han ved Skolelærer Davidsens Barns Begravelse i Begyndelsen af Maj sunget Salmen „Hvo ved, hvor nær mig er min Ende“ efter den gl. Salmebog i Stedet for efter den evang.-kristelige. Han undskylder sig med, at Præsten havde budt ham at synge den, og da han ikke vidste, at der ogsaa var en Salme, der begyndte saadan i den evangelisk-kristelige Salmebog, sang han efter den gamle; men denne Undskyldning vil Retten ikke lade gælde.

Der var endnu et Par mindre Anklagepunkter, hvori Retten dog ikke fandt ham strafskyldig.

Sagen strakte sig gennem 10 Retsmøder, og Dommen blev ikke afsagt før den 23. April 1835, idet Sagen dog havde været udsat fra den 26. September 1834 til den 26. Februar 1835. Provst Næblerød, der gentagne Gange havde maattet rejse den lange Vej fra Vilslev til Kolding, 14 Mil frem og tilbage, blev nemlig syg, en Sygdom, der endte med Døden, og Pastor Find i Seest maatte konstitueres i hans Sted. Dommen lød paa, at

„Tiltalte Oluf Hansen Lind bør at bøde 50 Rbd. Sølv til Ribe Amts Fattigkasse samt at betale alle af denne Sag lovlig flydende Omkostninger, deriblandt Salær til Aktor, Prokurator Dahl, 12 Rbd. Sølv“. I sine Indlæg var Lind fremkommen med forskellige Injurier og Beskyldninger mod Pastor Jørgensen, hvorfor denne yderligere havde anlagt en privat Injuriesag. I denne faldt der Dom den 12. Januar 1836, ved hvilken Lind ligeledes blev dømt til at betale 50 Rbd. til Ribe Amts Fattigkasse og Omkostningerne, hvoriblandt 20 Rbd. Sølv i Salær til Prokurator Dahl.

Saaledes endte den anden puniske Krig, og det saa ud til, at Pastor Jørgensen havde sejret over hele Linien. Men inden denne sidste Dom faldt, var imidlertid den tredie Krig begyndt, hvori Pastor Jørgensen, om end han ogsaa her tilsyneladende sejrede, dog i Virkeligheden kom til at ligge under: Sagen mod de gudelige Forsamlinger. Det var i December 1835, at Peder Larsen fra Skræppenborg paa Fyen sammen med Anders Larsen fra Gamborg holdt sin første Forsamling hos Lars Haastrup paa Riglandsig i Ødis Sogn. Her var Niels Thomsen fra Hjarup til Stede og fik dem over til Hjarup, hvor de holdt Forsamling hos Anders Østergaard den 22. December 1835, den Forsamling, der gav Anledning til, at Pastor Jørgensen anklagede dem for Overtrædelse af Forordningen af 13. Jan. 1741 om gudelige Forsamlinger, hvorfor Anders Østergaard og Niels Thomsen første Gang blev indkaldte for Herredsfogden i Kolding. Dette skal jeg imidlertid ikke komme nærmere ind paa her, da det ikke direkte vedrører mit Emne; desuden vil vel adskillige her vide god Besked derom, og ellers vil man uden stor Vanskelighed kunne faa det at vide. Men jeg nævner det, fordi det dog

sikkert staar i en vis Forbindelse med det, jeg her har fortalt, og fordi det er interessant at se, hvorledes de Mænd, der bliver Deltagere og til Dels Hovedmænd i det gudelige Røre i Hjarup, alle har været nævned under Linds første Sammenstød med Pastor Jørgensen. Det var hos Anders Østergaard, eller som han egentlig hed, Anders Jessen paa Østergaard, at Peder Larsen holdt sit første Møde. Det var Niels Thomsen — og dette er den unge Mand, Thomas Mikkelsens Søn Niels, der i 1824 var sendt hen til Væverpiggen i Anders Tonnesens Hus for at faa hende til at afstaa sin Stue til Skole —, der havde givet Anledning dertil, og hos ham blev der holdt et nyt Møde den 23. Febr. 1836, der gav Anledning til Retssagen, ved hvilken Peder Larsen samt Niels Thomsen og Anders Østergaard blev idømte Mulkter. Endelig var det hos Jens Larsen, at det tredie Møde skulde være holdt 2. Pinsedag samme Aar, men da der strømmede en Mængde Mennesker til, blev Jens Larsen bange for at have det, og det blev da holdt i en Skov i Nærheden.

Fra de nævnte Mænd nedstammer en Række nulevende kendte Mænd og Kvinder paa Egnen. Eksempelvis skal jeg anføre, at Jes Andersen og Anders Østergaard er nuværende Folketingsmand Anders Jessens Bedsteforældre, den ene paa fædrene, den anden paa mødrene Side. Anders Tonnesen er Bedstefader til Pastor Tonnesen i Hoptrup, der staar som Leder af Indre-Mission i Nordslesvig.

Pastor Jørgensen oplevede ikke Udfaldet af den Anklage, han havde rejst mod de gudelige Forsamlinger. Han døde den 20. November 1836. Lind derimod levede til 1856. Men — kunde jeg tænke mig nogen spørge, og saaledes har jeg selv spurgt — hvad laa saa

egentlig bagved hans Strid med Præsten og hans Modstand mod den evangelisk-kristelige Salmebog? Var det kun en af de sædvanlige Stridigheder mellem Præst og Degn, som der har været saa mange af i ældre Tid og endnu kan være den Dag i Dag, eller laa der noget dybere bagved? Var det saaledes, at Degnen Oluf Lind var en slet Mand og en drilsk Person, som Pastor Jørgensen sagde om ham, eller passer det, hvad et Vidne siger i et af Forhørene, at „Pastor Jørgensen er en stridig Mand, som snart er i Uenighed med en og snart med en anden, derimod har Vidnet aldrig hørt, at noget Menneske har noget at udsætte mod Degnen Lind“? Ja, det sidste er vistnok i det hele rigtigt, skønt disse Uenigheder fremfor alt opstod, som en anden bemærkede, paa Grund af Præstens Arbejde paa at faa den evangelisk-kristelige Salmebog indført, et Arbejde, som jo imidlertid stod paa gennem mange Aar, saa der var rig Anledning til at komme i Strid med mange derom. Men nogen Egennytte kan der jo ikke fra Pastor Jørgensens Side have været forbundet med dette Arbejde; han virkede selvfølgelig kun for Indførelsen af den nye Salmebog, fordi den efter hans Syn paa Sagen mentes at være den bedste. Han synes ogsaa at have været ret virksom for Skolevæsenet, som de gamle Rationalister gerne var det, og ved en Bispevisitats 1834 skriver Biskop Tage Müller i Embedsbogen om den konfirmerede Ungdom fra begge Sogne: Næsten alle svarede med megen Færdighed, og mange med god Forstand, saa jeg havde god Grund til at bevidne min Tilfredshed.

Paa den anden Side faar man det Indtryk, at Degnen Oluf Lind ligesom Præsten var af et hidsigt Gemyt,

og at han ikke altid har kæmpet med blanke Vaaben. Hans nærmeste søger da ogsaa at holde igen paa ham. Ved en Begravelse, hvor han vilde synge efter den gamle Salmebog, fik hans egen Kone Manden i Huset til at nedlægge Indsigelse derimod, fordi, som hun sagde, vi har Fortrædeligheder nok endda, og hun var bange, at dette vilde give Anledning til nye; og da det trak op til den anden Retssag imod ham, var hans Broder Gaardejer Johannes Lind fra Dalby baade hos ham og Præsten for at søge at faa Sagen bilagt, hvad dog ikke lykkedes. Men med alt dette synes der dog ingen Tvivl at være om, at det er fra et kristeligt Standpunkt, at hans Modstand mod den evangelisk-kristelige Salmebog og hans Strid med Præsten har sit Udspring. Han havde faaet Syn for det tomme i Rationalismen. Det var særlig engang, han overnattede i Kristiansfeld, at han var bleven vakt til at se det, har han fortalt Niels Thomsen. Han holdt lange Bønner for Børnene i Skolen, og de holdt meget af ham, siger den førnævnte gamle Kone, og det samme tyder det jo paa, naar der blev klaget over, at han søgte at udlægge de gamle Salmer for Børnene, eller som Præsten sagde „holdt Forelæsninger“ for dem over de gamle Salmer. Det samme faar man et stærkt Indtryk af ved at høre nogle af hans „selvgjorte Salmer“, som det er lykkedes mig at faa fat i. Det er Ligsange, hvor den samme Tanke med nogen Ændring i Indholdet gaar igen de forskellige Steder, og det er den døde, han lader tale. Jeg anfører her én fuldstændig og nogle Vers af en anden:

Mel.: Hvo ved, hvor nær mig er min Ende.

Nr. 1.

Gud giv, jeg Eder kan modtage
ved Himlens yndefulde Port,
da skal I rigtig faa at smage
det evig prægtige og stort,
som intet Øje skue kan
i syndig Verdens mørke Land.

Nr. 2.

Tænk! naar I skal af Herren føres
ind i det dejlig Paradis,
hvor idel Fryd og Glæde høres,
og mættes her paa Englevis
af Herrens Aasyns Herlighed
og følge ham i evig Fred!

Nr. 3.

Ak! maatte I dog færdig være
og have Lamperne i Brand,
at naar han kommer, Frelser kære,
I ham med Glæde møde kan,
gid I befale ham Jer Sag
og vente ham ved Nat og Dag!

Nr. 4.

Ak! lad ham bo i Eders Hjerter,
ledsage med sin Helligaand,
han kender bedst de Nød og Smertes,
som paa Jer Vandring møde kan,
gid han Jer følger ud og ind,
opfylder Hjerte, Sjæl og Sind.

Nr. 5.

Saa skal vi samles for hans Trone
med Livsens dejlig Krone paa,
lovsjunge ham med Jubeltone
med hvide Bryllupsklæder paa,
her evig, evig takke ham,
det højstvelsignede Guds Lam,

Nr. 6.

Som bar vor store Syndebrøde
og tog paa sig vor hele Nød,
da han for os paa Korset døde
og friede os fra evig Død,
ja drog os naadig hen til sig,
tilsidst ind i sit Himmerig.

Mel.: Nu da til Lykke.

Nr. 3.

Hvor jeg nu glædes,
nu jeg min Frelser ser
og hør, her kvædes
saa sødt i Himlene;
glad jeg mon komme
til Himlens skønne Pol
blandt alle fromme,
ja ind for Lammets Stol,
til evig Sommer
og Evighedens Sol.

Nr. 9.

Jeg bær de Klæder,
som her er Himlens Dragt.
Brud jeg nu hedder
og lyser med stor Pragt;
jeg skinner herlig
i evig Fred og Ro,
jeg nu saa kærlig
hos Gud skal stedse bo,
i Himlen herlig
jeg er saa glad og fro.

Nr. 10.

O! Moder kære
og mine Søskend kær,
gid I maa være
hos mig blandt Himlens Hær,

naar Tid har Ende
i Verdens Jammerdal,
I da maa vende
til mig i Himlens Sal,
I uden Ende
da Glæde nyde skal.

— — Hvad man end vil mene om disse Sanges mangelfulde poetiske Form og Indhold, saa er det aabenbart, at de er skrevne ud fra en Kristendomsopfattelse, der er saa fjern som muligt fra Rationalismen. Det er dette hans kristelige Standpunkt, der fremfor alt giver hans Modstand mod den evangelisk-kristelige Salmebog og hans Strid med Præsten, under hvilken han fik Støtte fra saa mange, særlig i Hjarup, sin Interesse, og det kommer til at staa som et forberedende Led i det kristelige Livsrøre, der i Slutningen af Trediverne opstod i Hjarup og en Del af Vamdrup Sogne, og som ved de Forfølgelser, det blev Genstand for fra Øvrighedens Side, kom til at virke som en Løftestang for den gamle kristelige Vækkelse i en stor Del af det sydlige Jylland. Det er da ogsaa af den Grund, jeg særlig har været glad ved at drage Mindet om Degnen Oluf Hansen Lind i Vamdrup og den evangelisk-kristelige Salmebog frem her ved denne Lejlighed.

Endnu skal jeg nævne, at Lind var født den 18. August 1787 i Dalby ved Kolding, hvor hans Fader Hans Olsen var Gaardmand. Han døde den 28. Juni 1856, og hans Grav ligger lige for Indgangen til Vaabenhuset ved Vamdrup Kirke. Der er et temmelig stort Monument paa den, hvorpaa blandt andet staar:

Under denne Gravhøj hviler Støvet
af en kærlig og trofast Mand,
en alt opofrende Fader

— — — —

Hensov glad i Herren med Troen paa det evige Liv.

Hans Hustru, der under en af Provsteretssagerne
nævnes som svagelig, overlevede ham i mange Aar
og døde først 1879.

—

En Smuglerhistorie fra 1729.

Ved Højskolelærer **Søren Alkærsig** i Vinding.

DEN Historie, her skal fortælles, er for længe siden gaaet ud af Folkets Minde og har maattet op-søges i gamle støvede Retsakter, hvor den nu i snart 200 Aar har ligget vel beskyttet mod en broderende Folkefantasi. Men hvad den derved mulig har tabt i romantisk Sving, har den sikkert vundet i Virkeligheds-troskab, hvis det da maatte være lykkedes igen at puste lidt Liv i den gamle Skrivers snirklede Bogstavværk.

I.

I 300 Aar, fra Erik af Pommerns Tid til Frederik den fjerdes, var *Studehandel* og *Studefedning* Danmarks vigtigste Hjælpekilde, ligesom *Silden* var det i ældre Tid, og *Flæsket* og *Smørret* er det i vore Dage. I samme Tid hørte da ogsaa Afgiften af denne Handel, *Tolden*, til Kongens og Kronens bedste Indtægter. Det kan lyde underligt, thi i hele Perioden 1700—87, som man har Regnskaber for, gav den kun godt 2 Mill. Rd. Cour. i alt, eller ca. 80.000 Kr. om Aaret i vore Penge, og saa er det endda Bruttoindtægten! Man kan sige, at Pengene var mere værd dengang, og navnlig, at 80.000 Kr. var en langt større Del af Statsindtægterne, end det vilde være i vore Dage; men alligevel! Naar

vi tænker paa alle de Ulemper og den Demoralisation, som fulgte af Kontrollen, paa de Rivninger mellem Befolkningen og Regeringens Embedsmænd o. s. v., saa synes dette Resultat os dog saare magert.

Og endnu mere undres man, naar man ser, at ikke blot var dette *Hovedindtægten* ved Landtoldgrænsen, men, i alt Fald til Slutningen af 18. Aarhundrede, næsten den *eneste* Indtægt. Og det var derfor ogsaa *alene* af Hensyn til denne, at den ulykkelige og urimelige Toldgrænse ved Kongeaen blev til.

Man kunde vel synes, at den naturligste Toldgrænse maatte være Landegrænsen, *men hvor var den?* Sønderjyllands efterhaanden saare uklare Stilling havde desværre ført med sig, at det gamle Skel mellem Nørre- og Sønderjylland blev den egentlige Landegrænse, og ved en Række Kongebreve fra 1570'erne blev den saa tillige Toldgrænse — som sagt alene af Hensyn til Studehandelen.

Der blev ansat tre Bromænd (i Nagbøl, Foldingbro og Gredstedbro, den første synes dog snart at være bortfalden) og fire „Vadstedridere“ eller „Udridere“, (to i Kolding og to i Ribe), men ingen af dem var *Toldere*, ja der fandtes end ikke et Toldsted paa denne Grænse, og den synes da snarere at maatte kaldes en Kontrolgrænse end en Toldgrænse i moderne Forstand. Mod Øst skulde nemlig Tolden betales i Kolding, *en Mil Nord for Grænsen*, og mod Vest i Ribe, *en Mil Syd for Grænsen*. Det var først 1727, efter at de uvejsomme Skove til Dels var blevne ryddede, og det derfor var bleven umuligt at holde Kontrol ved den østlige Del af Landegrænsen¹, at Kontrollen maatte flyttes til Kolding Aa, hvorved de fire kongerigske

¹ Man huske stadig, at det udelukkende er *Kvæg*, der smugles.

Sogne: Vamdrup, Skanderup, Hjarup og Seest kom til at ligge Syd for Toldgrænsen. Til Gengæld fik man nu i alt Fald *et* Toldsted, Kolding, paa Toldgrænsen; 1790 kom det andet i Foldingbro, og først 1820 blev det tredie, Ribe, flyttet til Gredstedbro, og da først kan vel egentlig denne Grænse siges at være Toldgrænse.

Men nu er det en kendt Sag, at lige saa gerne som Fyrsterne dengang greb til Toldskatter eller lignende for at faa Penge i Kassen, lige saa uvillige var Under-saatterne til at betale dem. De blev sete paa som de vilkaarligste og uretfærdigste af alle Skatter, og navnlig her, *hvor Toldgrænsen gik igennem dansk Land*; derfor gik man ogsaa uden om, hvor man kunde. Og i omkring 400 Aar kom Regeringen til at føre en for det meste frugtesløs Kamp mod Smuglerne og Smugleriet, — der er noget halvt komisk og halvt sørgeligt i al den Magtesløshed, man her bliver Vidne til.

Sagen var, at man havde ikke Raad til at holde en tilstrækkelig stor Grænsevagt. Smuglerne havde overvættets let ved at slippe forbi baade Bromænd og Udridere, og var man saa endelig saa uheldig at træffe paa en af disse Folk, saa var der altid en Udvej, „for hudden sku en ku' sie, nær ên for en Pund Tobak o den jenn Yww aa en Dukat o den anen?“ Dertil kom mange andre uheldige Forhold, navnlig det, at der intet Toldsted var i Foldingbro før 1790. Alt hvad der indførtes her og vestligere, *skulde fortoldes i Ribe*, som jo for de fleste Drifter laa meget afsides; og var man derfor først sluppen over ved Foldingbro, saa risikerede man hellere at løbe paa en Udrider paa Vejen til Husum eller Haderslev, end man vilde spille Tid og Penge paa at drive til Ribe.

For at hindre dette Smugleri greb man i den Tid

først og fremmest til det Middel *at straffe haardt*. Mer end én Mand har i Frederik den andens Tid maattet lade Livet for at have „fordrevet Kongens Told“. Saaledes faar Lensmand Vincents Juel 25. Oktb. 1574 Ordre til, at han skal stille en Karl, som er greben i Studesmugleri, for Retten og lade ham dømme til Galgen. Han skal i den Anledning lade rejse en dobbelt Galge paa det Sted, hvor Manden er grebet, og lade et Okseho- ved med Hornene paa slaæ op paa den. — Men det vær- ste var, at det kun var en forsvindende lille Del af Syn- derne, man fik fat i, og da Enevælden kom, mærkedes det snart, her som over alt, at man vil have *mere Opsyn og Kontrol*. Ved Forordninger af 1689 og 1701 blev det *Brændings- og Optællingsdistrikt* oprettet, som fra den Tid satte saa meget ondt Blod og voldte saa megen For- træd. Alt hvad der er af Kvæg og Heste paa begge Sider af Grænsen (senere fastsat til en Mil Nord og Syd for), skal tælles, mærkes med Brændejern og indføres i en Bog paa Toldstedet. Alt hvad der dør, bliver slagtet eller solgt, skal anmeldes, ellers er det dobbelt Told i Mulkt, senere Kvægets Værdi. Forordningen af 1701 bestemmer endvidere en Mulkt af 10 Rdl. Cour. pr. Stk., foruden Tolden, som Straf for fuldbragt Smugleri, — tages vedkommende paa fersk Gerning, er Straffen derimod som hidtil Konfiskation. 1727 udvides denne Kontrol derhen, at *fra en Time efter Solnedgang til en Time før Solopgang maa intet ubrændt Kvæg føres Grænsen nærmere end en Mil*, og ved sam- me Tid blev der fastsat visse Veje, ad hvilke der maatte drives; kom man der udenfor, kunde Kvæget konfiskeres.

Men Smugleriet vedblev trods alle Forholdsregler, og navnlig blev det slemt efter 1701, thi da Handelen med Fedestude allerede dengang var gaaet saa meget

tilbage, at Staldgaardene ikke længere kunde betale saa gode Priser for de magre Græsstude, saa blev der dette Aar gjort Bønderne den Indrømmelse, at *de ogsaa maatte udføre Græsstude*, — dog imod at erlægge den sædvanlige Told, 2 Rdl. Specie pr. Stk. Denne Tilladelse stod ved Magt til 1747, da det igen blev forbudt, men nu alene af Hensyn til Staldgaardene. (Jfr. Stavnsbaandets bestandig større Omraade i disse Aar og den øvrige Herremandspolitik, — i Modsætning til Frederik den fjerdes Forsøg paa humane og frisindede Reformers).

Ogsaa før denne Tilladelse kom, var der ganske vist udført Græsstude, altsaa imod Loven og i Smug, dog næppe i nogen stor Udstrækning. Nu derimod gav mange, navnlig Bønder fra de vestlige Grænseegne, sig til at handle med magert Kvæg, som de paa Markederne i Efteraaret betalte med 7—9 Rdl. Specie pr. Stk.; men da Tolden var den samme som paa Fedestude, kunde denne Handel vanskelig bære sig, hvis man ikke smuglede en Del af dem over Grænsen. Dette Smugleri var da ogsaa efterhaanden blevet saare almindeligt, og derfor giver de Lister, man har over udførte Græsstude i Perioden 1701—47, heller ikke noget Begreb om det i Virkeligheden udførte. — Det er mod alle disse *Smaaoprangere*, at Bestemmelsen fra 1727 om *Milegrænsen* og alle de andre Kontrolbestemmelser er rettet, og samtidig havde *Landmilitsens Officerer og Soldater*, som jo dengang laa eller rettere sagt levede omkring i Landsbyerne, faaet fornyet Ordre til at være Toldbetjentene behjælpelige og tillige selv passe paa. Og der er Grund til at tro, at i alt Fald Office-erne gjorde sig deres Flid, thi de tilhørte ikke Bondesamfundet, ikke engang saa meget som Toldbetjentene;

og dertil kom, at der var meget at tjene derved, thi alt det Kvæg, som det lykkedes dem at anholde, blev konfiskeret til Fordel for dem, og saa kunde de endda vente sig en Belønning oven i Købet.

Man vil af det her fremstillede forstaa, at der i disse Aar var Betingelser for mange Sammenstød, og saa kom de da ogsaa. Mange er de Eventyr, som dengang oplevedes langs Toldgrænsen i de mørke Efteraarsnætter, og mange — om end ikke nær saa mange — er ogsaa de Retssager, som er fulgte paa. Det er en af disse, vistnok den mest omfattende og tillige mest oplysende af dem alle, som her skal drages frem af Glemselen. Forhørsprotokollen i Rigsarkivet („Commissionsact og Dom, afsagt 24. November 1729 angaaende adskillige ved Riibe forøvede Øxen Toldsviig“) er paa 388 Foliosider, og de otte Bilag er paa over 200. Der afhøres mellem 300 og 400 Vidner, og paa et Par Undtagelser nær er det Folk fra *alle* Sogne paa begge Sider af Toldgrænsen lige fra Vesterhavet til Lille Bælt, men de er dog navnlig fra Eggen omkring Ribe og Nord paa helt op til Varde, hvad der naturligvis hænger sammen med, at det, dengang som senere, navnlig var *Vestjyderne*, som drev denne Handel. Det er da ogsaa næsten altid ude i de vestlige Egne, at Retssagerne kommer frem, og den foreliggende er ingen Undtagelse¹.

II.

Om Eftermiddagen den 20. September 1728 havde kongelig Majestæts Kaptajn *Muth* i Vilslev været i

¹ Om disse Grænseforhold kan søges yderligere Oplysninger i Forfatterens Afhandling derom i „Jyske hist.-topogr. Samlinger“ for 1904.

Besøg hos Fru Gehejmeraadinde *Margrethe Krag* paa *Kærgaard*, en lille Fjerdingsvej Nord for Vilslev og Kongeaaen. Da han lidt efter Solnedgang red hjem, traf han paa Frøsig Mark en Drift Stude paa 31 Stykker; dette forekom ham ved denne Tid paa Døgnet mistænkeligt, og han tog derfor Driveren, „en Karl i rød Trøje og et Par sorte Bukser“, i skarpt Forhør, og da denne endelig kom frem med, at Studene skulde drives over Aaen om Natten, anholdt han Flokken og gav sig til at drive den ad Vilslev til. Hvem Ejeren var, havde han ikke hos Driveren kunnet faa ordentlig Rede paa, men han fik det snart at vide, thi Manden paa Frøsig havde været Vidne til Anholdelsen, og han havde straks sendt Bud til Forpagteren paa *Kærgaard*, *Jep Darum*, som han vidste, var Ejer af Flokken, og kort efter kom denne, Ridefogden, Manden paa Frøsig og flere, de fleste *ridende og bevæbnede*. Jep Darum navngav sig som Ejer og forlangte Flokken udleveret; da Kaptajnen ikke vilde gaa ind paa det, tog Jep og hans Folk Studene fra ham med Magt og drev dem ad *Kærgaard* til, og han blev nødt til at følge med, for han vilde jo nødig give Slip paa den fede Bid. Under Vejs prøvede Jep Darum baade med det gode og med det onde at faa Kaptajnen til at opgive Anholdelsen; først truede han ham med en Pistol, og da Muth havde taget den fra ham, tilbød han ham den bedste Stud i Flokken, hvis han vilde opgive Sagen; men Kaptajnen blev ved sit og fulgte med Flokken ind paa *Kærgaard*. Og da Jep Darum og hans Folk ikke ligefrem turde bruge Magt overfor ham, lykkedes det ham at holde Flokken samlet; men da han foreløbig ingen Hjælpere havde, maatte han nedlade sig til selv at holde Vagt over Studene hele Natten.

En Landsoldat, Bertel Kristensen, som tjente hos Jep Darums Broder i Vilslev, og et Par andre havde imidlertid været Vidne til dette, idet de lidt østligere vogtede en Flok af den dobbelte Størrelse, som ogsaa skulde drives over Aaen samme Nat. De skyndte sig nu at jage Flokken ind i et Krat, satte en Dreng til at passe paa den og gik saa ad Snigveje til Kærgaard, for at Kaptajnen ikke skulde faa dem at se og senere forlange dem som Vidner. Med dem fulgte Driveren for den første Flok, Kristen som han hed, og han blev ved Ankomsten til Kærgaard skældt ud af Jep Darum, fordi han ikke havde klaret sig bedre overfor Kaptajnen. Jep vilde straks have jaget ham væk, men Kristen vilde dog først have sin Nadver, og det fik han. Senere er det maaske endog kommen til en Forsoning, thi da Bertel m. fl. fik Ordre til samme Nat at drive den anden Flok over Aaen, fulgte Kristen med.

Det var ved Midnatstid, at man forlod Kærgaard Mark med 61 Stude, hvoraf dog kun en mindre Del tilhørte Jep Darum. Lidt Nord for Vilslev kom Peder Darum til, en Broder til Jep, senere ogsaa denne selv og hans Ridefoged, Chr. Bang, og endelig fire Mænd fra den søndre Side, saa der var en halv Snes ialt, hvoraf Halvdelen var ridende og bevæbnet med Flinte, Pistoler og Knipler. Studene blev drevne den sædvanlige Smuglervej — over Aaen ved Jested Kloster —, dernæst satte de gaaende sig op bag de ridende, mens man kom over Aaen, og siden gik det videre, saa rask som Studene kunde løbe, thi man var bleven en Del forsinket ved den fatale Anholdelse. Jep og Bertel og Ridefogden var dog ikke med længere end til Aaen, nu kunde man nok her klare sig selv. Men ovre paa

Kærgaard holdt Kaptajn Muth fremdeles Vagt over de 31 Stude; nu gjaldt det om at faa dem taget fra ham, før han fik Hjælp. Inden Jep Darum gik i Lag med dette, vilde han dog søge Raad hos sin Moder, som boede hos Broderen paa Fæstegaarden i Vilslev, og samtidig sendte han Ridefogden ind til Præsten, *Christoffer Barchmann*, for at søge Raad hos ham; men Bang fik dog ikke her andet Raad, end at han skulde adlyde Kaptajnens Befalinger. — Det var jo ikke saa sært, at Jep Darums Sind under alt dette var i Oprør, og da han og Bertel kom ind i Broderens Stue, bandede han Kaptajnen og lovede, at han nok skulde lære ham at danse; men til Bertel sagde han: „Men Du holder din Mund!“ og senere bliver denne baade af Jep og Broderen truet med at faa Arme og Ben slaaet i Stykker, om han ikke tier, og en tredie Broder, Mikkell, raader ham under fire Øjne til at rende fra det hele. Uheldigvis var der imidlertid andre, som Bertel var endnu mere bange for end de tre Brødre.

Paa Kærgaard saa det imidlertid ikke mere end godt ud for Kaptajnen. Jep Darum var kommen hjem ud paa Natten og havde spillet ham det Puds (maaske et Raad fra Moderen?) at jage en Del andre Stude ind i Flokken, som Kaptajnen holdt Vagt over; men da disse var mærkede, lykkedes det ham dog, i Forening med en Tambur, som nu var kommen ham til Hjælp, at faa dem skilt fra paa ny. Men noget efter jog Jep Darum atter en Del af sine Kreaturer ind i Gaarden mellem de fremmede, og henad Morgenstunden blev Muth endelig træt af det og red hjem til Vilslev. — Jep Darum triumferede, men det skulde desværre snart vise sig, at det kun var en stakket Sejr, han havde vundet.

Natten efter (21.—22. Sept.) blev atter en Flok paa 44 dreven over fra Peder Darums Gaard i Vilslev, men ogsaa dem var der flere Ejere om. Bertel var atter mellem Driverne, og denne Gang var han længere med. Da man var kommen vel over Aaen ved Jested Kloster, red Mikkel Darum foran Flokken for at undersøge Terrænet; Kursen blev sat ad Kalslund til, da man jo helst skulde saa langt uden om Toldstedet (Ribe) som muligt. Men da man var naaet et godt Stykke fremad, kom Mikkel Darum jagende tilbage og mente at have set to Udridere ved Kalslund Kirke, og i en Fart fik man da Flokken dreven ind i en anden Retning. Det gik ogsaa godt lige til hen paa Morgenstunden. Da var der skilt 15 Stude fra, og de fleste af Driverne var dragne tilbage; kun Mikkel Darums Pige og Karl drev videre ad Tønder til med de 29. Men paa Skærbæk Mark blev Flokken taget af Kolding Udridere og et Par Dage efter konfiskeret ved Ribe Byting til Fordel for dem, medens Kongen fik Regres til de da ukendte Ejere for Bøderne.

Disse Historier ligner sikkert mange andre, baade før og siden. Det var ingenlunde sjældent, at de kongelige Betjente opdagede slige Smuglerier, for der var nok af dem. Men det var saa vanskeligt at *bevise* noget, der maatte gaas en omstændelig og kostbar Vej, og saa risikerede man endda ingenting at opnaa, thi angaaende disse Ting gjaldt dengang og langt senere slet ingen Moral: *alle* løj med en god Samvittighed, naar det gjaldt en Toldsag. Dertil kom saa, at Betjenten fik de Mennesker til Uvenner, som han til daglig skulde leve iblandt; og vel var det ikke saa slemt for en kongelig Betjent som for en af Bøndernes egne, — spillede *han* Angiver, saa kunde han

lige saa gerne gøre sig til Rakker med det samme — men ogsaa for Embedsmændene kunde sligt Forhold blive grumme ubehageligt i Længden.

Men det blev Jep Darums og mange andres Ulykke, at man her havde faaet at gøre med en Mand, som var tilstrækkelig energisk, hensynsløs og pengekær til at ville forfølge Sagen videre; og saa var han jo Militær og har som saadan, ligesom de fleste af hans Omgang, følt sig udenfor og hævet over det øvrige Samfund. Og endelig tør man vel ogsaa gaa ud fra, at han er bleven harm over at se paa det ganske vist ogsaa ublu Smugleri, som trivedes i disse Egne lige til 1850.

Nok er det, Kaptajn Muth indberettede ikke blot det passerede til Stiftamtmanden; men ogsaa til *Rentekammeret* melder han baade om dette og andre Smuglerier, som han dog kun har hørt Tale om. Og allerede 24. Sept. var baade Ladefogden og Ridefogden i Forhør i Ribe, uden at der dog kom noget ud deraf. Efter at der var sket Indberetning til Rentekammeret, blev der ved kongelig Resolution af 13. Oktober 1728 nedsat en *Kommission* i Sagen, et af de Midler, som man dengang hyppigt brugte for at faa en vanskelig Sag oplyst og faa Ende derpaa, et Slags Ekspresdomstol, som kunde gaa uden om de almindelige, saare langsomme Retsformer. Bl. a. skal alle Smuglerisager langs Grænsen, som kommer frem i Kommissionens Tid, gaa lige til denne uden om det hjemlige Værneting¹.

Den 22. November begyndte saa de Forhør og Undersøgelser, som et helt Aar igennem skulde sætte

¹ Denne Kommission bestod af Stiftamtmand Gabel i Ribe, Amtmand Jens Jørgensen Seerup til Hald og Krigs- og Landkommisær Hans Folsach til Kjeldkær.

hele Egnen i Skræk og Uro, thi der var næppe mange, der havde en ren Samvittighed. Det var nok, som Peder Darum bekendte for Kommissionen, at „han turde næppe sige nogen Mand i Vilslev fri for Toldsvig“, men som før bemærket forstaas der derved saa godt som i alle Tilfælde *Toldsvig med Stude*. Allerede til de første Møder var indkaldt 12 anklagede og over 60 Vidner; imellem de første var baade Jep Darum og hans Brødre, endvidere en Anders Madsen fra Obbekær, Lars Frandsen fra Darum o. s. v. og endelig Egnens to *Præster*, Hr. Jørgen Ravn paa Lundgaard (Præst i Farup 1695—1734) og Hr. Christoffer Barchmann (Præst i Vilslev-Jested-Hunderup 1708—43), men deres Forsyndelser skal vi dog først senere komme til.

Først blev da Hovedmanden, Jep Darum, underkastet et langt Forhør paa over to Timer. Men det var Synd at sige, at man blev klogere af det, man her fik at vide. Thi Jep Darum havde som god Handelsmand og Vestjyde lært sig at tale og tie i rette Tid, og han synes at have lovet sig selv, at saavidt det stod til ham, saa skulde de høje Herrer faa Lov at gaa hjem med uforrettet Sag. Hans Hukommelse er derfor saare daarlig, han siger Nej overalt, hvor man helst vilde have et Ja, og det er kun meget uvæsentlige Ting, han nedlader sig til at give Oplysninger om. Og da Protokollen tilsidst blev læst op for ham „og dernæst Lovens Ed med Formaning, erbød han sig straks samme at aflægge. Men da Kommissionen herved havde set og fornummet hans letsindig Haardnakket-hed, blev Vidner i Sagen foretaget“.

Naturligvis begynder ogsaa disse med at bortforklare og knibe uden om; man har ingenting set, kan ingenting huske o. s. v. Men uheldigvis har Kom-

missionen et Vidne at rykke frem med, som ikke blot ved god Besked, men som man ogsaa har altfor godt i sin Magt til, at man ikke skulde kunne faa ham til at tale, netop fordi *han er Landsoldat*. Det er den før nævnte Bertel Kristensen. Som Bondekarl og i Tjeneste hos Bonden han har sikkert ikke mindste Lyst til at røbe sine Standsfæller, men han ved jo nok, hvad der venter ham, ikke mindst fra Kaptajn Muths Side, hvis han ikke rykker frem med sin Viden. — Benægtelsessystemet nytter da ikke noget, Kommissionen er altfor godt underrettet, dens Spørgsmaal gaar saa drilagtig lige til Sagen, saa Vidnet ofte bliver forbløffet og straks forstaar, at her er intet at stille op. Og forøvrigt var en saa intelligent og dygtig Mand som Gabel sikkert heller ikke nem at komme forbi.

Efterhaanden som Sammenholdet bliver brudt, gaar da ogsaa de fleste af de skyldige til Bekendelse. Og det er da ikke altid opmuntrende at se, hvordan de saa falder sammen og trygler om Kommissionens Forbøn hos Kongen; men det kan føjes til, at Kommissionen heller ikke altid bruger de fineste Midler for at faa Tilstaaelsen frem, som naar man flere Gange lover hel eller delvis Straffrihed, om vedkommende vil vidne imod sine Kammerater.

Kun Jep Darum er lige stejl. En Del maa han vel efterhaanden nødtvungen indrømme, til andet tier og samtykker han, men det væsentlige nægter han haardt. Og videre kom man heller ikke denne Gang. Det var først, da Kommissionen samledes paany i Februar 1729, og nye Vidner var førte i Sagen, at han endelig gik til Bekendelse; og samme Dag, 8. Februar, faldt hans Dom, idet han nemlig som Hovedmanden blev dømt for sig selv, $\frac{3}{4}$, Aar før alle hans medskyl-

dige. Efter en vidtløftig Gengivelse af Sagen og dens Gang sluttes:

„Og saaledes er her fuldkommen overbevist Forpagteren Jep Darum Malversationer og Toldsvig, Kaptajnens Angribelse med Pistoler og forklejnelig Eftertale; alligevel bemeldte Jep Darum, med Lokken og Forsikring om Kongens Naade og Mildhed, i Fald han godvillig gik til Bekendelse, og Trusler om den fortjente Straf, med største Oppiniastritet(!) her for Kommissionen alting har benægtet og ikke baaren Undseelse for i saadan Haardnakkethed at kontinuere indtil i Dag, da han ved Forelæggelse og Indkaldelse først giver sin Tilstaaelse“.

Denne sene Tilstaaelse kommer én noget overraskende, efter at Jep Darum saa længe har holdt sig rank. Man synes at kunne læse mellem Linierne, at man nu har en knækket Mand for sig, og at her er brugt haardere Midler end Forhørene. For det første kan man være sikker paa, at han den Vinter har siddet i et Varetægtsfængsel, som ikke har været altfor mildt, og saa er det endda ikke sikkert, at man har nøjedes dermed. Var Jep Darum end en haard Hals, saa fandtes der vel de Midler, der var haardere, selv om de allerede dengang sjælden blev brugt.

Dommens første Punkt angaar de 31 Stude, som Kaptajn Muth har anholdt, og de konfiskeredes til Fordel for ham. Andet Punkt omhandler de *udsmuglede* Stude; om Tallet kan der være megen Uenighed, men man holder sig da til Jep Darums egen Angivelse: 40 Stkr. Disse kan altsaa ikke konfiskeres; men derimod skal der af dem først betales 80 Rdl. Specie i Told (320 Kr.) og 400 Rdl. Courant i Mulkt (ca. 1280 Kr.); desuden skal han til Kommissionens Rejser og

Udgifter betale 200 Rdl. Cour., til Protokollen 30 Rdl. Cour. og til Kaptajn Muth for hans Omkostninger 40 Rdl. Cour., — i alt i vore Penge ca. 3456 Kr.; og skal Pengenes forskellige Værdi tages i Betragtning, kommer man op til ca. 10.000 Kr.!

Om Jep Darum har kunnet svare til en saadan Sum, og hvordan han i det hele taget slap fra det, véd vi desværre ikke. Men hans Herskab, Fru Margrethe Krag til Kærgaard, var i alt Fald bange for, at hun under disse Forhold skulde tabe ved sin Forpagter, og hun henvender sig da til Kommissionen for at blive sikret, — Forpagtningskontrakten, Fæstebrevet paa Gaarden i Vilslev og hendes Bønskrift bliver altsammen fremlagt og oplæst i Retten.

Allerede 23. Februar blev Jep Darums Dom approberet af Kongen, og ved dens Indsendelse lovede man, at de andre Smugleres Dom snart skulde følge efter. Det kom dog til at vente en god Stund endnu; men man havde dengang heller ikke tænkt sig, at Sagen skulde blive saa omfattende, som det senere viste sig. Derfor kommer Jep Darums Dom til at staa saa underlig isoleret, idet de andre først falder i November 1729.

I de samme skæbnesvangre Novemberdage (1728) bliver der ogsaa rodet op i en anden Sag, som Kaptajn Muth har draget frem, og som ogsaa er meget oplysende for denne Smughandel. Lars Frandsen fra Darum er beskyldt for at have smuglet 40 Stude ud. Ved Forhørene begynder han med den samme radikale Benægtelse som Jep Darum, — hverken har han selv noget med denne Sag at gøre eller ved det mindste derom. Men heller ikke ham hjælper det, thi Kom-

missionen er altfor godt underrettet. Og det er atter en Landsoldat, Just Pedersen, som giver de første væsentlige Oplysninger.

„Da Kommissionen vilde tilspørge hannem, sagde han, at han maatte intet sige, formedelst Lars Frandsen havde ladet ham kalde til sig ved sit Dige, da Vidnet stod paa den ene Side og han paa den anden. Og sagde da Lars Frandsen til ham, hvis han sagde noget i denne Sag, saa havde han hjulpet ham til Byen, han skulde igen hjælpe ham derfra. Hvorpaa Kommissionen tilholdt ham, uden Frygt af slige Trusler skulde ikkun vidne og bekende hans Sandhed, derimod Kommissionen forsikrede ham al Protektion og Beskærmelse, saa han derfor kunde være aldeles tryk og uden Bekymring. Thi vandt da bemeldte Just Pedersen, at paa en Løverdags noget efter Mikkelsdag sidst forevigte blev i Lille Darum Forte samlet en Flok Stude, ungefæhr en 40 Stkr. i Tallet, og saa han med dette Kvæg Lars Frandsens Svend Jakob og en Karl, som var kommet ud af Norden med en Del Kvæg; samme Karls Navn var Jens. Og blev fra bemeldte Forte Kvæget drevet gennem Sønderbye lige over Store Darum Enge efter Vilslev Aamunde, siden saa Vidnet det ikke, men havde hørt af Lars Frandsens Svend Jakob, at de var paa Ribe-Holme med samme Kvæg om Aftenen Kl. 9. Af Hans Nielsen, boende i Niels Skades Hus i Lille Darum, var Vidnet blevet berettet, at han havde været med Lars Frandsens Søn, Frands Larsen, samme Dag at drive gennem Ribe med 20 Stude, som blev fortoldet; og da de kom med disse til Bredebros, var da alt dertil kommet den anden Flok, og blev de da med hinanden dreven til Tved ved Tønder.“

Lars Frandsen spurgte Vidnet, om han vidste, at

fornævnte Stude var hans. Vidnet svarede, at han vidste det ikke, men det var hans Karl Jakob, der drev dem, som vel ej var sket, om de ikke havde tilhørt ham eller hans Søn. Videre erindrede Vidnet sig at sige Lars Frandsen lige i Øjnene, at han saa ham selv gaa imellem og bese disse Stude, i hvor fremmed han endnu her for Kommissionen vilde gøre sig derfor. Bemeldte Lars Frandsen prostituerede sig for Kommissionen og tillagde Vidnet den ublu Beskyldning, at han havde vundet Løgn, som her anføres til Erindring ved endelig Domsafsigt.“ — Lars Frandsen fik Ordre til at skaffe Jakob til Stede, men han kom aldrig, og han er forøvrigt ikke det eneste af de indstævnedes Vidner, som udebliver. Jep Darums Karl Lars, som hin Septemberdag ogsaa havde været med at drive Kaptajnens Studeflok til Kærgaard, faar man heller ikke fat i, uagtet det bliver oplyst, at han fremdeles er paa Gaarden. —

Dernæst vidner den førnævnte Hans Nielsen af Lille Darum, „at han, tilligemed en Karl fra Nørlandet ved Navn Jens, havde ved Michaelis Tider 1728 taget mod en Kobbel Stude paa Kvistgaard ved Holstebro bestaaende af 40 Stkr. og drevet dem for Frands Larsen hjem til Lille Darum, saasom: Landevejen til Varde og derigennem indtil Tude¹, hvor de blev separerede, saa 20 Stkr. samme Steds blev liggende, og Resten drev lige til Lille Darum, siden derfra til Ribe, hvor de blev fortoldet og videre til Tønder Marked. Vidnet saa den forommeldte Karl Jens, som blev tilbage med de 20 Stude ved Tude, igen i en By Abild henimod Tønder med sig havende 20 Stude, som blev samlet med dem, Vidnet drev, og siden „fuldtest“ med hinanden. Disse

¹ i Skads Sogn.

20 Stude var komne til Darum, før han drev til Ribe, men hvor de senere blev af, vidste han ikke.“ Paa Spørgsmaalet, hvem der lejede ham, svarer han, at „han var ikke lejet af nogen, men som han vidste, at adskillige var nede i Landet at købe Kvæg, saa gik han imod dennem for at tjene noget ved et Drift tilbage og blev da antagen af Frands Larsen. Han fik 5 Mark til Darum og derfra til Tønder 3 Mark.“ — Af andre Sager fremgaar det, at dette var ret almindeligt, og Prisen, der betales, var ogsaa omtrent den her nævnte. —

Dernæst kommer Holmmanden paa Riber-Holme i Forhør og bliver spurgt: „Hvem der af hannem havde begjært Tilladelse til Broens Nedladelse og Overdrift, hvad han derfor havde nydt, og af hvor mange Stykker Kvæg Driften bestod. Kommissionen forsikrede ham, at om han gik til Sandheds Bekendelse, skulde den Straf, han ellers som Hæler havde fortjent, være ham aldeles efterladt. Han vidste ikke videre herom, end at nogle Stude var komne over Holmen om Natten og drevne sønderpaa, med hvilke tvende Karle var, som han ikke kendte, men de sagde, at det var Lars Frandsens Kvæg, og fik han af den ene Karl tvende 10 Skillingsstykker, for han skulde lade dem passere.“

Endelig bliver Frands Larsen kaldt frem, og lige saa stejlt som Faderen havde benægtet alt, lige saa villig er Sønnen til at vedgaa, at de første Vidner har i det væsentlige talt Sandhed. Men sandsynligvis har han ogsaa hørt paa dem og forstaaet, at her nyttede det ikke at prøve Omveje.

Det fremgaar af disse Forhør, at det kunde være store Flokke af Kvæg, som samledes ude paa Engene i Dagene før Markederne i Husum og Tønder. Alene

i Vilslev Enge var der omkring 20. September samlet ca. 200 Stkr., som sikkert altsammen er bestemt til Udsmugling. Men det er dog næppe saadan at forstaa, at *alt* det indkøbte ogsaa blev smuglet over Grænsen; dertil var der dog for meget at risikere. Hyppigst har man vistnok baaret sig ad som Frands Larsen. Den bedste Trediedel eller Halvdelen blev taget fra og fortoldet, og Resten blev drevet udenom; blev de saa tagne, saa var Tabet jo da ikke saa stort, som hvis Flokken var usortet. Forøvrigt kunde man vanskelig undgaa at smugle, hvis man da *vilde* handle, thi Tolden var altfor høj i Forhold til Dyrenes Værdi. Frands Larsen opgiver en Pris af 7 9 Rdl. Specie pr. Stk. for nogle Stude, som han havde købt til sin Fader, og Salgsprisen paa de 40 Stude, han havde købt, opgiver han til kun 364 Rdl. Specie, men det er jo nok muligt, at den sidste Vare gennemsnitlig har været daarligere end den første, om end det kan tilføjes, at man ogsaa andet Steds ser Prisen opgivet til noget lignende. — Her, som saa mange andre Steder, ser man den underlige Modsætning mellem Enevældens Lyst til at regulere og gribe ind over alt og saa dens store Ukendskab med de faktiske Forhold. Vilde man give en saadan Tilladelse til Udførsel af magre Græstude, da burde Tolden selvfølgelig samtidig været nedsat; og naar den ikke blev det, saa kan Regeringen ikke frikendes for til Dels selv at være Skyld i dette Smugleri og den Demoralisation, der fulgte deraf, baade hos Befolkningen og dens egne Embedsmænd. -

---

Efter fire Dages Arbejde 22.—25. Novbr. standses der nu foreløbig. Kommissionen er efterhaanden kom-

men under Vejr med mange flere Smuglerier, og først da nye anklagede og Vidner er indkaldte, ca. 60 ialt, tages der fat paa ny, fra 3. til 8. Februar 1729. Jep Darums Sag bliver behandlet til Ende, men ellers er Hovedmændene denne Gang Jørgen Ravn paa Lundgaard, en Søn af Præsten, som har smuglet 50 Stude ud, og en Chr. Frøsig fra Jested, som naar at blive en smuk Nr. 1 med 78; men da ingen af dem har faaet noget konfiskeret, slipper de altsaa med Tolden og Bøderne, men det bliver ganske vist ogsaa for dem begge en anselig Sum, — omsat efter vore Værdier vil det blive over 12.000 Kr.

Om nogle af Chr. Frøsig's Smuglerier har Forpagter Niels Skade, Sneumgaard, været fælles med ham, og denne Mand har endog, hedder det, tilsagt Folk dertil „som til andet Hovarbejde, uden Betaling“. 24 Stude, som han har været sammen med Chr. Frøsig om, søger han at prakke denne paa, „men da begge disse mod hverandre blev konfronteret, sagde Chr. Frøsig Forpagteren i Øjnene samme paa anden Maade ikke at have købt, end at de stod Last og Brast med hinanden om at føre dem over Aaen“. Dette synes forøvrigt at have været almindeligt. Endvidere har Niels Skade smuglet 36 Stude paa egen Haand, og ved denne Lejlighed bestukket Bromanden i Gredstedbro, Peder Skade, som saaledes ogsaa kommer i Fedtefadet.

Da derefter en Del mindre Sager er behandlet, tages der fat paa en Frands Sørensen fra Darum, som sidste Efteraar har smuglet 10 Stude ud. „Denne Frands Sørensen er en Generaltolddefraudant, som stærk handler, men ingen Sinde fortølder, han er aldrig mødt for Kommissionen efter Indstævning, ventelig fordi han ved Dom, afsagt paa Ribe Byting 26. Oktober 1728,

er idømt at betale kongelig Majestæt udi Bøder for 35 udpraktiserede Stude 350 Rdl. Courant eller i Mangel af Betaling Arbejde udi Fredericia Skubkarre.“

Man faar utvivlsomt ved at følge disse Sager Indtryk af en stor Demoralisation, men synderlig *dyb* er den dog næppe, og man vilde i alt Fald misforstaa Stillingen meget, hvis man af disse Folks Optræden sluttede, at de var Kæltringer alle til Hobe. For det første lyver de slet ikke altid for at redde sig selv, men nok saa ofte for at redde deres Standsfæller, og for det andet havde Toldsager dengang deres egen Moral eller rettere sagt slet ingen, her havde hver Mand „en Ed fri.“ Det kan derfor vel være rimeligt, at vi har med en eller anden uhæderlig Mand at gøre — Niels Skade og Jep Darum gør f. Eks. ikke det bedste Indtryk —, men langt de fleste vilde sikkert i alle andre Livsforhold optraadt som de jævnt brave Mennesker, de i Virkeligheden har været.

III.

Det viste sig imidlertid snart under disse Forhør, at heller ikke med de sidste Sagers Afgørelse var man naaet til Bunden; flere og flere kommer op, nu ogsaa fra den *østlige* Del af Toldgrænsen, og nogle af dem gaar 2—3 Aar tilbage. Der maa da atter gøres et Ophold, for at der kan blive indstævnet nye anklagede og Vidner, og først i Ugen 27. April—2. Maj kan man gaa videre.

En af de denne Gang fremdragne Sager er ret lærerig. To Mænd fra Skanderup har den 22. Juli 1728 ført 10 Stude over Landegrænsen (før 1727 den gamle Toldgrænse, jfr. Indledningen) uden at betale Told. Deri skulde der ikke synes at være noget forkert, da

Skanderup Sogn jo efter 1727 laa *Syd* for Toldgrænsen (Kolding Aa) og saaledes m. Hens. t. disse Ting var udenfor Kongeriget. Men Kommissionens Opfattelse viser sig at være en anden: den vil have de to Mænd straffede for Smugleri! De bliver vel tilsidst frikendte, men man bøjer sig først, da der fra de fire Sogne (Skanderup, Vamdrup, Hjarup og Seest), som det her drejer sig om, kommer et Indlæg, som paa-
staar de anklagede frifundne. Beboerne siger med Rette, at de er ulykkeligt stillede, hvis de nu skal til at have Toldgrænse baade Nord og Syd for sig. Ogsaa Tolder Riis's Fuldmægtig i Kolding taler de to Mænds Sag, idet han siger, at hverken han eller hans Principal véd, hvori den Toldsvig skulde bestaa, som de to Mænd er anklagede for.

Men denne mærkelige Forvirring og Uklarhed, selv hos højtstaaende Embedsmænd, som man skulde tro vidste Besked, er til at faa Forstand af. Den oplyser for de østlige Egners Vedkommende et Forhold, som ogsaa atter og atter, baade før og siden, kommer igen for de vestliges, nemlig *at man, efter at Toldgrænsen var sat, først ved Kongeaa og senere ved Koldingaa, har gjort Forsøg paa fremdeles at faa de kongelige Undersaatter, som kom til at bo Syd for denne Grænse, til at betale den danske Grænsetold.* For de sydligere Egners Vedkommende har det dog snart maattet opgives, men i Grænseegnene, og da særlig Frøs og Kalslund Herreder, vedblev man haardnakket at holde fast derpaa lige til omtrent 1700, da man endelig maatte give tabt i den frugtesløse Kamp. Dette kunde naturligvis heller ikke ende anderledes, thi med Hensyn til Told, Brændevinsskat, Konsumtion o. s. v. maatte de kongelige Besiddelser nødvendigvis komme

til at høre til Hertugdømmet; her kunde jo nemlig umulig holdes Kontrol, saa blandet som Godserne laa imellem hinanden.

Helt var Sagen dog ikke opgivet endnu paa denne Tid. Det var en gammel Skik, at i alt Fald Frøs og Kalslund Herreder skulde betale den saakaldte „lille Told“, nu 6 Skilling Specie, naar de førte Kvæg til Markederne mod Syd. Denne Afgift, som synes at være den ældste „Øksentold,“ har nu slet intet med Told eller Toldgrænse at gøre, men synes nærmest at være bibeholdt, for at man kunde holde *Kontrol* med disse Egnes Udførsel; gik denne ud over det rimelige, var det jo nemlig et Vidnesbyrd om, at man havde smuglet en Del af det over Kongeaaen.

Det er netop denne Afgift, som en stor Part af Forhørene denne Gang kommer til at dreje sig om. Men her faar man atter et klart Eksempel paa, hvor lidt Enevælden evnede at faa sine Love respekterede. Det staar der klart nok, at de to Herreder skal betale „den lille Told,“ men ikke desmindre fremgaar det klart af Forhørene, at Bønderne i Hundredevis har omgaaet Loven, og vel at mærke ikke af Vindesyge, men af Uvidenhed. Det gælder ialt Fald for Sognene Lustrup, Skrave, Skodborg og deromkring. Beboerne paastaar, at denne Afgift hverken er betalt i deres eller deres Forældres Tid. Og da man bebrejder Herredsfoged Warming i Københoved, at han ikke har passet paa, svarer han, at han véd vel, „at af Frihedsopdrægten skal betales 6 Skilling dansk i Told, men saavel udi hans som i Formands Tid og længere var af de Underdaner i Frøs og Kalslund Herreder, som ligger ungefæhr en Mil fra Ribe af Øster, saadan Told i mangfoldige Tider ikke enten fordret eller var den

erlagt.“ Tolderen i Kolding indrømmer ogsaa, at dette har sin Rigtighed, men Kommissionen kan naturligvis alligevel ikke lade de anklagede slippe, om den end tager lempeligt paa dem. De kom til at betale den „forsvegne“ Told og en lille Mulkt. --

For at holde Kontrol med, at det Kvæg, som blev udført for den lille Told, ikke i Forvejen var indsmuglet fra Nørrejylland, var det jo, at Brændings- og Optællingsdistriktet var oprettet. Til yderligere Sikkerhed skulde Bønderne medbringe en Attest, baade fra Sognefogden og fra Præsten, paa, at Kvæget var opfødt hos dem selv. Det var jo i Sandhed en mærkelig Ting at sætte en Præst til; hvor skulde han kunne vide Besked om sligt! saa kan man da bedre forstaa, at man befalede Præsterne at prædike mod Smugleriet; Tekst: „Giv Kejseren, hvad Kejserens er, og Gud, hvad Guds er!“

Og Forholdene har da artet sig derefter. Baade Pastor Barchmann i Vilslev og Pastor Jørgen Ravn i Farup har maattet skrive disse Attester uden at vide, hvad de gav Attest paa, og følgelig er disse Papirer ofte bleven misbrugte. De gode Undskyldninger, som de kan anføre til deres Forsvar, hjælper dem ikke; Kommissionen idømmer dem en Mulkt af 100 Rdl. Cour. hver.

I Anledning af disse Attester er ogsaa alle Bymændene fra Farup, Jested og Hillerup indkaldte for Kommissionen, og dem gaar det naturligvis ikke bedre end deres Præster. „De fleste af Bymændene erklærede, at de ikke med nogen god Samvittighed kunde sige, at det Kvæg, Bæster og Kreaturer, som de havde udført for den lille Told gennem Ribe, var af deres eget Opdræt, men at jo derimellem havde været en Stud

eller flere af og til udpraktiseret af Nørrejylland. Bad altsaa, at de som kongelig Majestæts egne Bønder maatte denne Sinde for hvis Forseelse, de hidindtil be-gaaet haver, i Naade vorde ansét.“ Og paa denne ydmyge Bøn slap de da med 200 Rdl. Cour. Mulkt i Samling, som Kongen endda senere helt eftergav dem.

At disse Folk ikke har haft den bedste Samvittig-hed, fremgaar ogsaa klart nok af følgende Sag, som dog *især* viser, hvordan ogsaa de kongelige Embeds-mænd kunde være indviklede i disse Historier. Fra en anonym Indsender i Jested har Kommissionen mod-taget et „Pro memoria,“ som i det væsentlige er en Klage over Herredsfoged Warming i Københoved og Bromand Hans Holst fra Foldingbro. Disse to Mænd skal den 29. November 1727 have indfundet sig i Jested By for at visitere efter indsmuglet Kvæg, ja de har endog i den Anledning sat Vagt om Byen. Da det ikke lykkes dem at finde noget, har de stævnet nogle af Bymændene til sig, og for at blive fri for Proces har disse maattet gaa ind paa at give de to Mænd en Sum Penge.

Under de heraf følgende Forhør tilstaar Warming, at Holst sidst paa Aaret 1727 kom til ham og vilde have ham med til Jested, (Toldbetjentene skulde have Politiet med til en Husundersøgelse), men han vilde længe ikke sige ham, hvad de rejste efter. Først i Hjortlund, hvor de overnattede, fik han det at vide, og tillige, at de har rejst til ingen Nytte, da man i Jested har faaet Nys om deres Komme og har taget sine Forholdsregler. De rejste alligevel derhen Dagen efter, og Holst udtog Stævning paa fire Mænd; men den Dag, de skulde have mødt paa Herredskontoret, udeblev baade de og Holst, og Warming talte da med

denne om, at naar han ikke havde ordentlige Beviser paa Haanden, saa maatte han hellere lade Sagen falde. Om den i Klagen omtalte Vagt siger han, at de i Hjortlund havde faaet Løfte om, at nogle Karle skulde følge med Dagen efter og hjælpe dem, hvad dog ikke synes at være blevet til noget. Derimod tyder den følgende Del af Forhøret paa, at Holst paa egen Haand har sendt disse Folk af Sted samme Nat, men „Vagten“ har sandsynligvis bestaaet i, at de i en eller anden Gaard er bleven trakterede med Kaffepunche, og imens har Bønderne faaet det Kvæg bort, som ikke var mærket og indskrevet.

At dette sidste i alt Fald er sket, tilstaar Bønderne, straks de kommer i Forhør. To har drevet seks Stude over til Hillerup, og maaske var der flere, der drev Kvæg til Hillerup den Nat, men derom ved de intet. En har drevet seks Stude ud i Engene. Om Sagen imellem dem og Holst forklarer de, at de senere alle mødtes hos Herredsfogden, og her blev gjort den Akkord, at Holst skulde have 20 Rdl. og to Tønder Havre for at lade Sagen falde, og Herredsfogden 25 Rdl. for sin Ulejlighed.

Warming, som har hørt paa disse Vidner, bliver nu atter kaldt frem og tilstaar, „at de 25 Rdl. blev ham givet som en Foræring, fordi han skulde hjælpe til, at Holst ikke skulde paatale Sagen. Bad derfor om, at Kommissionen vilde forestille hans begangne Forseelse saaledes, at Naade maatte gaa for Ret.“ Han slap da ogsaa med Skrækken, thi vel maatte Kommissionen dømme ham fra hans Embede, men samtidig indstillede den ham til Kongens Naade, og det endte da med, at han blev siddende.

Endelig kommer ogsaa Holst i Forhør, men han

benægter rent ud alt og tilbyder endog at gøre Ed. Det faar han dog ikke Lov til, derimod maa Vidnerne fra Jested aflægge Ed paa deres Vidnesbyrd, og paa dette bliver Holst dømt til at have sit Embede forbrudt. Og her kom ingen Naade til at gaa for Ret.

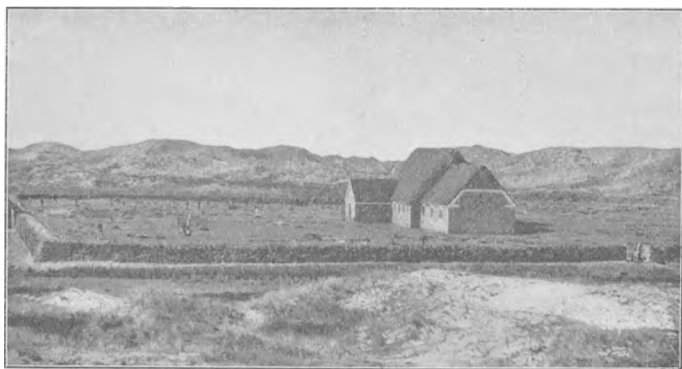
Foruden de Bønder, som er dømte for Attesterne og den lille Told, bliver der i alt dømt 31 af de anklagede. To til Embedsfortabelse, én til Fæstningsarbejde i 6 Maaneder (for oftere gentaget Smugleri), én til Bremerholm paa Livstid (falsk Ed) og Resten til større og mindre Bøder + den forsvegne Told, til et Beløb af ialt 15,200 Kr. (Jep Darums Bøder ikke iberegne). Men dertil kom saa det konfiskerede Kvæg, som vist maa anslaaes til ca. 10,000 Kr. Alt i alt vilde det hele da efter vore Værdier andrage ca. 60,000 Kr.

Enkelte af disse Domme blev vel noget formildede, men ikke mange, og i det hele taget er der i denne Sag faret haardt frem. Saaledes gik det gerne dengang: naar man endelig fik sig taget sammen til at gøre noget, saa overdrev man. Ogsaa derved faar hin Tids Rettergang for os noget vilkaarligt og uretfærdigt ved sig, men det synes ikke, som hin Tid følte det saaledes; der var jo i Virkeligheden saa saare liden Sans for Lov og Ret, hvor meget man end talte derom. Kun *Magten* forstod man, og var den tilstrækkelig stærk, som i dette Tilfælde, saa bøjede man sig for den som for en Skæbne uden at knurre og uden at blive bitter.

Det var maaske ogsaa nødvendigt her at statuere et Eksempel, men man undres dog, naar man i Dommens Slutning læser, at hvis de dømte ikke inden fjorten Dage kan betale eller stille Kavtion, saa skal de paa-gribes og sendes til nærmeste Fæstning at arbejde der en Uge for hver Daler, de skylder!

Desværre har det ikke været muligt at finde nogen Oplysning om de dømtes senere Skæbne. Man har jo lidt ondt ved at tro, at dette virkelig blev gennemført, hvis de ikke kunde betale, og det var sikkert Tilfældet med mange af dem.

Angaaende „Helten“ i Historien, Kaptajn Muth, da var han den, der høstede mest Fordel ved det hele og paa en vis Maade Ære; og det var Synd at sige, at han ikke forstod at mele sin Kage. De 31 Stude, han havde anholdt, blev, som før sagt, konfiskerede til Fordel for ham, og desuden tilstaar Kommissionen ham en Belønning af 200 Rdl. Cour. Men dermed er han ikke tilfreds, han ansøger Kongen om at faa den forhøjet til 300, og det fik han. Om han ogsaa har opnaaet Forfremmelse og Forflyttelse, som han samtidig søgte, ses ikke, men det er det sandsynligste. Det var næppe heller raadeligt for ham at blive i Vilslev!

Oksby gamle Kirke og Kirkegaarde før 1891.

Af Overlærer J. Olsen, Varde.

DEN Kirke, hvis Billede staar over disse Linier, den sidste straatækte Kirke i Danmark, velkendt fra Thomas Langes Skildringer af Egnen omkring „Eventyrets Land“¹, af „Kalles Mærsk“² og Hornets Sandbjærge, er som bekendt ikke mere til. Efter lange Tidens ublide Kaar, og efter at man i 28 Aar intet havde ofret paa at holde den vedlige, forsvandt endelig dette Minde om en svunden Tid.

En Mand, der i 1888 rejste i disse Egne, skildrer det Indtryk, han da modtog af Kirken og dens Omgivelser, paa følgende Maade: „Oksby Kirkes Omgivelser er en fuldstændig Ørken — intet uden Hede og Sand. Bagved den i Nordvest er høje Klitter; hen

¹ Ho og Skallingen.

² En milelang Slette, der ligner en Ørken med Smaasøer og Lyng.

over den og Kirkegaarden fyger det løse Sand; dog er der som oftest stille omkring den; thi den ligger i en Dal, og Klitterne give den Læ for Vestenvinden. . . . . Oksby Kirke ligger maaske mere ensomt end nogen anden dansk Landsbykirke. Hver Vej og hver Sti til den fører gennem Ørkenen, og selv ligger den paa det mest afsides Sted i hele Oksby Sogn. Dens Ydre bærer ligesom hele Egnens alvorfulde Præg. Kirkegaarden omkring den er stor; thi den gemmer saa mange, der er komne fra Øst og Vest over Havet for at forulykke paa det farlige Horns Rev og finde deres sidste Hvilested i Ly af den fattige Kirke. Paa stille Dage, naar ingen Vind sætter det stride Marehalm i Bevægelse, naar ikke den svageste Susen af det nære Hav lyder, naar intet, slet intet høres uden hine Toner, hvilke kun i Ørkenens Dyb fylder vort Øre, Stilhedens egen Sang, da er her saa underlig betagende¹.

Naar denne Kirke blev opført, vides ikke med Bestemthed; men i hvert Fald har det været efter 1716 og før 1730. Omkring ved 1716 var nemlig den daværende gamle Kirke saa brøstfældig, at der var Tale om at nedbryde den og lade Folkene gaa til Kirke i Ho. Sognemændene modsatte sig imidlertid dette og tilbød at sætte Kirken i Stand, naar det kunde komme dem til Gode i Tiende; men saa truede Sandet atter med helt at begrave den, og saa maatte den flyttes. At den ogsaa var tjenlig til baade at fornyes og flyttes, kan ses af den Beretning, Kirkesynet har afgivet den 19. Maj 1716², og hvoraf jeg her skal anføre et Brudstykke.

¹ „Danmark i Skildringer og Billeder“ af danske Forfattere ved M. Galschiøt S. 440.

² Originalen findes i Provinsarkivet i Viborg.

„Anno 1716 den 19. Maj haver vi underschrefne indfunden os vet Oxby Kirche samme Kirchis og Digis Beschaffenhed og nu befindende Brøstfældighed at siune og taxere o. s. v. Vi befant da bemelte Oxby Kirche, som alleene af Træ med muuret Vægge bestaar og med Straa Halm betæchet i saa slet en Tilstand, at dend af ny schal opbyggis og opsættis, som den ingenlunde med nogen Bestandighed kand forfærdiges, der som den nu staar, thi Sandfug ødelægger baade Kirchen og Grunden, drifver Vandet for sig og fylder Kirchegaarden, at Lig Kisterne ickun lidet kand komme i Jorden for Vand, mens med Jord ovenover Jorden maa opfyldis og forhøies, saa ingen Reparation til nogen Bestandighed sees paa dend at kand giøres, med mindre dend blifver forflyttet til en fast Grund, der kand være fri for Sandknog; Kirchegaardens Dige, som af Jord Sadder¹ har været lagt, findis overalt af Sandfug ruinerit, at ingen Kirchedige findis om Kirchen, men ligger alt under Fæ Fod, og tillige med Kirchegaarden med Sandbjerge og Dynger overlagt, mindre findes nogen Stætter² ved Kirchen, er os og vitterlig, at Kirchen ej heller paa 3 Fag nær er fuldkommen noch til Folchene i Sognet, med mindre dend var saa meget større, saa fremt de skulle nyde Stolestader og Rum i Kirchen: Ellers befantis og er os vitterlig, at Vel-edle Sr. Friderich Hein (Kirkeejeren) nest afvigte Aar lod Kirchegulfven fra Ende til anden i mellem Stolene forhøye og opligge med Gulfsteen og Gulfen i Stolestaderne opfylde med Sand, hvilchet var høyligen fornøden, efftersom Kirchegulfven var tilforn her og der dybt nedsiunchen fuld af Huller, og tit om Høst og

¹ aflange, tykke Græstørv.

² Piller ved Indgangen til Kirkegaarden.

Vinteren i Tøe-Brøde og vaad Veyerlig opfyldt med Vand, fra Kirchedøren næsten op til Alteret, og eragter vi dend Bekostning for 5 Rdl. 2 Mk. o. s. v. Taget paa den nørre Side er overgroet med Moes, utæt og gammel, behøver ny Tag. Paa dend Synder-side befantis Taget paa samme 6 Fag Laug Kirche med Sand overknøgen, og saa fordervet, at af ny vil opbyggis. Paa den Sønder Side var Taget over alt med Sand overknøgen, som veyer det ned og dricher Vandet i sig, naar det regner, saa det ej kand bestaa, ihvorvel det ej længe har ligget. Lægterne overalt paa nørre Siden paa dend hele Kirche befantis af Bøg og gandsche forrodnede. Den øster Gaulende af dend høye Kirche fra Bielchen af og opad fantis over alt brøstfædig og udygtig, i dend Vestergaulende Bielchen saa gandsche forrodnet, saa og Gaulen ovenfor saa slet, at dend hele Overgaul ej kand repareris, med mindre dend med stor Bekostning nedtagis, og igien af ny opsættis. . . . Paa Søndersiden af høye Kirchen østen ved Døren findis en stor Træstyttte sat til Kirchen, som i nogle Aar saa har standen, at Kirchen ey i stor Stormveyr skulle omblæsis. . . . Loftten saavel i dend lille som høye Kirche tilhobe 15 Fag fantis af gammel fyr Deller saa forrodnede, bræcheligh, oben og ormstucken, at ny Loft overalt behøvis: Udi Stolene overalt befindis ingen Fodskammel at fælde paa Knæ paa. . . . Vinduerne paa Synder-side tilhobe 15 befindis saa gamle, smaa og dumme, at Kirchen er mørch og dum, og behøvis ny for dem. Ved Kirchen findis ingen Vaabenhus, som høyligen siunis at behøvis for Kirchekoner og i andre Maader. Kirchedøren ved Synderside fantis gandsche brøstfædig og ingen Laas for dend. Døren ved dend vester

Ende ny af fur Deller, men ingen Laas for dend. Ingen Klochehus fantis ved Kirchen, ey heller i mange Aar har været. . . . Ellers fantis til Inventarium ved samme Oxby Kirche en gammel Altertaule med Alteret, samme Alter behøver at beleggis med ny Fiæle, som dend var brøstfældig. Et Par smaa messing malm Lysestager, af hvilche den ene var bræchelrig, Dæckenet for Alteret var af ingen Værdi, Alterdugen fantis gammel og forslit, Messe Serchen halvslit, Messehaglen gammel af rødblommet Fløvel, Kalch og Disch fantis ingen, ej heller i mange Aar har været, mens Hoe Kirchis Kalch og Disch altid ført fra dend ene Kirche til den anden Kirche, hvor dend behøvedis. Ingen Stie¹ fantis ved Kirchen“ osv.

Jeg skal ikke yderligere fortsætte den af de 6 Synsmænd afgivne Erklæring, da jeg mener, det anførte tilstrækkelig godtgør Trangen til en ny Kirke. Dette synes ogsaa at have været Tilfældet dengang; thi efterat Kirkesynet var foretaget, var man klar over, at der maatte gøres noget, og særlig var man klar over, at Kirken maatte flyttes; men hvor skulde den flyttes hen? det var det store Spørgsmaal. Nogle vilde have den til Egebjerg, men derved fandt de nordlige Sognemænd sig forurettede. Fra Vejrs vilde man have den flyttet til Kalles Mærsk o. s. v. Endelig enedes man dog om en Plads lige Syd for, hvor den gamle havde staaet, og der var det saa, at den Kirke blev opført, hvis Billede vi bringer. Den ny Kirke havde imidlertid ikke staaet længe, før ogsaa den maatte døje ondt. Særlig var det Sandet, som den ene Gang efter den anden truede den med Undergang, ja endnu omkring ved 1770 maatte den vel nok for sidste Gang udgraves af en Sandbanke.

¹ Stige.

Som Billedet viser, var Kirken kullet og lignede et lille uanseligt Hus med smaa Vinduer, straatækt og lavt. Vaabenhus havde den ikke i lange Tider lige saa lidt som Kirkeklokke. Endelig var det saa heldigt, at der strandede et Skib, hvis Klokke man reddede og benyttede, idet man hængte den op inden for den vestlige Gavl i Skibet. Paa Altertavlen, som var fra den katolske Tid, stod i Midten Gud Fader med den tornekrone Frelser ved sin højre Side. Til højre for disse stod saa den kronede Jomfru Maria, og til venstre for hende en Biskop, der holdt 3 Fingre paa den højre Haand i Vejret; i den venstre havde han engang haft noget, men det var hugget af. Sandsynligvis forestillede det St. Nicolaus. Kirken var imidlertid saa lav, at Altertavlen ikke kunde staa under Loftet; saa maatte man skille den ad, og den nederste Del, de 12 Apostle, blev foreløbig sat udenfor Kordøren, og derpaa fik den Plads i en Bondestue. I den nuværende Kirke har man hængt Apostelfigurene op i Samling over Indgangsdøren. Som alt bemærket laa denne Kirke i den mest øde Del af Oksby Sogn, man kunde finde. De eneste Huse, som fandtes i dens Nærhed i det mindste i den Tid, jeg kan huske — var Ringerens og Jordemoderens. Det lave Hus, som paa Billedet findes ved Siden af Kirken (sat op af Stolper og Tørv), var ikke beboet, men kun en Slags Stald, hvor Præsten, der bor i Ho, kunde faa sine Heste ind om Søndagen og til andre Tider, naar der var kirkelige Forretninger.

I 1862 var Kirken allerede saa forfalden, at der var Tale om dens Nedbrydelse; men foreløbig skulde den dog staa i det mindste i 10 Aar, bestemte man. Den fik dog Lov til at staa over 20 Aar endda, inden dens

Dødsdom blev beseglet, idet Ministeriet først gav Tilladelse til dens Nedbrydelse i 1891, imod at Stenene fra den gamle Kirke skulde anvendes ved Opførelsen af den ny eller de ny¹. Og saa blev den nedbrudt . . . og den ny opført omtrent $\frac{1}{3}$ Mil længere mod Øst. Tilbage staar kun den gamle Kirkegaard, ved Synet af hvilken jeg altid mindes Henrik Ibsens Ord om Terje Vigens Grav:

„Den laa paa en vejrhaard Plet,
den var ikke skøttet, var sunken og lav,
men bar dog sit sorte Bræt . . . .
Den ligger for Solbrand og Vindes Vift,
og derfor blev Græsset saa stridt og stift,
men med vilde Blomster iblandt.“

Den ny Kirke har nu ogsaa sin Kirkegaard, og saaledes har man nu i Oksby 2 Kirker, men 3 Kirkegaarde, idet man forud for den straatækte Kirke og dens Forgængere kun havde et Kapel ikke mer end ca. 3000 Alen i Sydøst fra det Sted, hvor den ny Kirke nu er opført. Dette Kapel omtales i Præsternes Indberetning til Ole Worm i Aaret 1638 saaledes: „Af naffnkundige Høye findes en høy liggendis i Oxby sogn, „Capelhøy,“ af den aarsag, att der stod fordum en capell paa it viett sted. Folck bleff derpaa fordum begraffuit, som endnu klarlig erfaris, att der ligger mange hunder menniskis hovider oc been paa, som aff den grumme oc forferdelig flod anno 1634 den 11. October bleff obenbart, idet vandet skuldte sanden aff, som nogle ligkister staar, oc benene i oc om ligger, oc udi samme capell vaar fordum en helligdom, som

¹ Der blev nemlig i Virkeligheden bygget 2 Kirker i Stedet for den nedbrudte, nemlig en i Oksby og en i Mosevraa.

kaldtis St. Ender aff Oxby“. Hvem denne Hølgem var, der under Navn af St. Ender omtales her, har jeg for-gæves søgt Oplysning om, og Kapellet er forlængst forsvundet. Om den allerførste Kirke, som saa opførtes efter Kapellet's Nedbrydelse, har ligget paa dette Sted, vides ikke; men Dr. O. Nielsen finder det sandsynligt, at den har staaet ved den By, som gav Sognet Navn, og ikke henkastet i den øde Egn og saa nær ved Ho Kirke som de senere Oksby Kirker.

Der findes endnu et firkantet Stykke Jord ca. 3000 Alen nede i Engen Sydøst for den ny Oksby Kirke, som Folk den Dag i Dag kalder „æ Kåpel“, hvilket sikkert er den gamle Kirkegaard fra Kapellet's og maaske den allerførste Kirkes Tid. Dette Jordstykke er ca. 65 Alen langt og omtrent lige saa bredt og omhegnet med Traadvæv. Pladsen er i Mands Minde ikke bleven benyttet som almindelig Kirkegaard, men kun som Begravelsesplads for „Strandvadskere.“ Den har i Midten en større Forhøjning, som Beboerne paastaar, hidrører fra en Fællesgrav med ca. 100 Lig, der af Strømmen skal være drevne ned fra de i 1811 langt længere mod Nord strandede to engelske Orlogsskibe „St. George“ og „Defence“¹. Man har dels gennem mundtlig Overlevering dels i Dagbogsoptegnelser Beretning fra flere Steder langs Kysten, hvor der fortælles om Lig, der er drevne i Land fra ovennævnte Stranding. Saaledes fortæller f. Eks. Pastor Stampe,

¹ Disse to Orlogsmænd strandede d. 24. December 1811 udfor Bøvling Strand. Paa Maarup Kirkegaard findes en Grav for de druknede Engleskmænd fra 1808 („The Crescent“) og fra 1811 („Sct. George“ og „Defence“) den første med 36 og de to andre med henholdsvis 98 og 94 Kanoner. I 1895 lod den engelske Marine sætte en Marmortavle over Graven. Saml. til jydsk Historie og Topografi 3. R. II. Bind S. 493.

Sognepræst i Nørre Nebel og født i Viborg 1800, hvorledes han som 11 Aars Dreng saa 18 reddede engelske Matroser som Krigsfanger blive førte til Hovedvagten i Viborg og der beværtede med Brændevin og underholdte med Barberdansen, hvorover de var meget fornøjede. Endvidere fortæller han: „dog hvile og nogle af de strandede Lig her paa Stranden lige herud for. En Del flød endog ned til Lønne Lehn, hvor de begravedes. Allerede d. 2. Juledag om Aftenen kom de første Lig her til Kysten. Der var just Legestue i Lønne; men næppe rygtedes det, at der kom døde Mennesker i Land, førend i et Nu alle Mandfolk forlode Legestuen. De fleste af disse Mennesker ligge altsaa begravede langs med Strandkanten i Klitterne. Mange Ben ere komne til Syne paa Havkanten derved, at Sandet er blevet bortskyllet af Havet, der paa sine Steder er trængt længere ind¹“.

Forresten har man ogsaa andre Meddelelser om ilanddrevne Lig, saa det er vel ikke umuligt, at noget saadant kan have fundet Sted paa Oksby Strand.

Lige til 1850 blev de Lig, der begravedes paa denne Kirkegaard, nedsænkede uden Kiste og uden noget som helst — ikke engang omvundne med en Sæk eller et Stykke Sejldug. Følgen deraf blev, efter gamle Folks Beretning, ofte den, at da Graven tit ikke blev mer end én Alen eller halvanden dyb, saa kunde Ræve grave sig ned til Ligene. Der lever endnu Folk, der har fortalt mig, at de mer end én Gang har set Lig ligge blottede paa den Maade. Saa var der en Mand, Fader til en nulevende Gaardmand, som fandt en Strandvadsker, til hvem han lod lave en Kiste af raa Brædder, og efter den Tid blev det almindeligt at lave i det mindste en simpel Kasse til at nedsænke Ligene i.

¹ Program f. Viborg Cathedralskole 1897.

Man havde forresten i 1845 det Tilfælde, at en Strandvadsker først blev begravet paa „æ Kápel“, men saa blev optaget og begravet paa den rigtige Kirkegaard. Denne Mand viste sig nemlig at være en af de 26 Oksby Mænd, som i 1843 druknede paa én Nat. Der var 23 Familiefædre og 3 Ungkarle, saaledes fortæller de gamle derude. Kirkebogen nævner imidlertid kun 22 druknede, og for dem alle er anført som Dødsdag d. 24. Novbr 1843. I Kirkebogens Anmærkningsrubrik findes følgende Tilføjelse: „Alle de fra Nr. 5 til 26 anførte døde forulykkede i en Storm paa Havet, efter at de den 23de November i Forening med alle de andre Fiskere fra Oksby, Blaavand og Vandflod vare gaaede ud for at komme et omdrivende Skib til Hjælp. Forsaavidt de ere fundne, ere de begravne de anførte Dage.“ Det viser sig saa efter Kirkebogen, at 3 begravedes i November Maaned samme Aar og 8 i December, 1 i Marts og 2 i Septbr. 1844 og endelig 1 i Februar og 1 i Juli 1845. For de øvriges Vedkommende findes ingen Begravelsesdatum. Den i Juli 1845 begravede blev imidlertid først begravet paa „æ Kápel“, da Enken ikke kendtes ved ham. Liget var naturligvis ogsaa kommet i Land i en temmelig ukendelig Tilstand. Men da en Arbejdsmand fik fat i den afdødes Benklæder, fandt han der en Kniv og en Skraatobaksdaase, som han kendte, og saa blev Liget gravet op, som før nævnt, og begravet paa den rigtige Kirkegaard. Da Fædrene eller Bedstefædrene til flere af de nulevende Mænd i Oksby var blandt de druknede, er Historien om denne Begivenhed endnu i Minde her paa Egnen. De nærmere Omstændigheder ved denne ulykkelige Sejlads berettes af Folkene herude paa følgende Maade. En engelsk Brig mentes at

være strandet ud for Vejrs, og saa vilde man ogsaa fra Oksby ud at redde; og eftersom det var Magsvejr, da Folkene tog fra Land, var der ingen, som tænkte paa at tage Kompas med. Nu vilde imidlertid Ulykken, at da Vinden friskede op henad Aften, og Folkene gik i Baadene for at sejle hjem, drejede Vinden, ligesom Mørket faldt paa. Dette mærkede de ikke, da de som sagt var uden Kompas, saa de i Stedet for at styre mod Land gik til Søs og druknede. Kun to blev paa Skibet, men de frøs ihjel; thi i Løbet af Natten steg Blæsten til Storm med stærk Frost og Sne.

Lige til den sidste Menneskealder har Flertallet af den mandlige Befolkning i Ho og Oksby Sogne været Sømænd, i det mindste i deres Ungdom og de fleste vel ogsaa i deres Manddom. Naar Drengen havde fyldt sit 14. Aar og var konfirmeret, begyndte han Livet paa Søen. Derfor var der ogsaa i den gamle Kirkes Tid kun Konfirmation én Gang om Aaret, nemlig den første Søndag i Februar. Da var Isen brudt op, og Sejladsen begyndte. Og saa naar Vinteren kom, og Sejlskibene lagde op, kom de, der ikke gik i Langfart, atter tilbage og tilbragte Vinteren i Hjemmet. Samtaleemnet var da under Vinterens Sammenkomster, Julegilder o. s. v., som rimeligt var, hvad den og den havde oplevet, og det kunde ofte være interessant at høre paa, særlig hvad de ældre og mere udviklede havde sét og hørt i fremmede Lande. Andre kom hjem efter 5 eller 10 Aars Langfart, de kunde fortælle mere. Jeg skal eksempelvis nævne en nu i Oregon (Amerika) boende rig og anset gammel Mand. Som 14 Aars Dreng drog han fra Oksby paa Lang-

fart, først paa Amerika og saa paa Kina, hvor han en Tid lang beklædte en højere Stilling i den kinesiske Marine. Han kunde fortælle meget om Livet dernede og om, hvorledes han som Fører af et af de første Dampskibe der i 1862 sejlede langt ind i Landet med General Gordon som Passager o. s. v. En anden Mand, som nu er død, var en Tid lang Kaptajn paa en Hvalfanger, der skruedes fast i Isen oppe under Spitsbergen og knustes. I Spidsen for Besætningen maatte han forlade Skibet, og trækkende Storbaaden med Proviant vandrede de 80 danske Mil over Isen, indtil de traf en russisk Bark uden Besætning. Denne var nemlig død af Skørbug. Saa tog de Skibet, som han førte til Hammerfest, hvor hele Mandskabet blev kastet i Fængsel som mistænkt for at have myrdet Barkens Besætning. Til alt Held havde han sikret sig Logbogen, som han rigtignok ikke kunde læse, men hvori den russiske Kaptajn havde skrevet, at Besætningen døde af Skørbug den ene efter den anden, og nu var de kun to tilbage, der ogsaa var angrebne. Dermed sluttede den, og dette reddede dem. Saadanne Historier, der fortæltes under de forskelligste Former, var Folkets aandelige Føde gennem den triste Vinter, særlig naar de fortæltes af Mænd, man kunde stole paa, og det havde Folk et fint Øre for. Kom Historien derimod fra en Mand, der pralede og lod Fantasien løbe løbsk, plejede man at sige: „Han spinder nok en Sømands-Ende“, og saa tog man den for, hvad den var. Historien om Manden, der red paa en Struds tværs igennem Sahara, og flere af den Slags kender man ogsaa.

Som Følge af dette vil man kunne forstaa, at Livet i det hele, som det formede sig i hine Tider, let blev

præget af noget sømandsagtigt, der nok kunde støde den fremmede, men som i Virkeligheden rummede mere Alvor, end der kom til Syne. Saaledes kunde det ske ved Bryllupper, at ikke blot Følget, men ogsaa baade Præst og Degn blev budt Brændevin og Krems¹, naar de kom til Kirken. Engang imellem kunde det vel ogsaa hænde, at „Lærken“ forvildede sig ind i Kirken under Brudetalen, hvor den saa gik rundt for at oplive Gemytterne. Jeg har engang spurgt en gammel Mand, om han havde været med til den Slags Løjer; men han svarede: „A ka étt lij aa snak om' et“. Jeg havde en tydelig Følelse af, at han troede, jeg lagde en Betydning i den Ting, som han ikke syntes om. For det maa siges, at den Slags udartede aldrig til Raahed, det var et harmløst Udslag af et Øjeblikks Lyst til at slaa Gækken løs, ikke for noget ondt, men som en Reaktion mod den triste Stemning, som hele Naturen og de trange Kaar saa let kunde afføde. Der var trods alt dette hos disse Folk en Alvor, ikke som en Krusning paa Overfladen, men som en Understrøm, der kunde bære oppe i Farens Tider. Aldrig gik f. Eks. et Baadelav til Søs, før alle Mand havde knælet ned med Hænderne foldede paa Rælingen og bedet en Bøn; og først naar dette var sket, blev Baaden sat i Vandet. Kirkegangen var ogsaa god i de Tider, og Folk havde Tankerne med, baade naar der blev talt, og naar der blev sunget. Men Jorden var trist og mager som den Dag i Dag: „Gold er den Jord, som Lyngen bær, Guldhøst ikke der van-ker“: Aksene staar i ærbødig Afstand, nikkende fornemt til hverandre. Og slide maa alle; men til Gengæld kendes mindre til den Nydelsessyge og Luksus, der

¹ en firkantet tør og sprød Kage, lidt større end et Spillekort.

andet Steds tærer paa Livet. Gaardmanden staar ikke her med Piben i Munden og ser til, naar der skal arbejdes; han gaar selv i Spidsen for sine Folk og gør sig en Ære af, at hans Skaar ikke bliver smallere end deres. Der er Trang til Oplysning og et aabent Øre for alt, hvad der er godt at kende baade i Aandens og Haandens Verden. Det er ikke den ringeste Del af det danske Folk, der bor bag Klitten.

Et mekanisk Geni.

Af Sparekassebestyrer **Poul Andersen** i Aastrup.

DEN 4. Oktober 1866 døde i Lovrup, Gørding Sogn, en 75aarig Mand ved Navn *Bendix Andersen*, som i sin Tid var kendt i en vid Kreds som en stor Mekaniker; og det kan uden Overdrivelse siges, at hans Navn var kendt af Fagmænd næsten hele Landet over, uagtet han levede et stille og beskedent Familieliv i den lille spredte Landsby, hvor han i en Aarrække boede

som Gaardmand og Smed. Jeg har aldrig set Manden, men i mine yngre Aar hørte jeg ham og hans Virksomhed meget omtale. Efterstaaende Oplysninger om ham haves dels fra Kancelliraad Clausen i Holsted, i hvis Barndomshjem paa S. Holsted Særmark gamle Bendix ofte kom og bl. a. fortalte om sine Oplevelser i Krigen 1814 — noget, Børnene var med paa — dels og fornemmelig fra Sønnensønneren Peder Bendixen, der bor i Kolding og som, i Forbigaaende sagt, har arvet noget af Bedstefaderens Snille, om just ikke i mekanisk Retning.

Bendix Andersen var født i Ajke i Gørding Sogn 7. April 1791. Efter sin Konfirmation kom han i Grovsmedlære. 1813 flyttede Forældrene til Lovrup, hvor de døde Aaret efter. En ældre Broder, som overtog Gaarden, døde 2 Maaneder efter de gamle. Paa den Tid laa Bendix nede i Holsten som Soldat, det var jo i de sidste Krigsaar af Napoleonstiden, hvor Danskerne og Franskmændene var Forbundsfæller; nu blev han efter Datidens Værnepligtslov hjemsendt som Arvetager af Gaarden i Lovrup.

Fra hans Soldatertid i Holsten kan anføres følgende, for hans Karakter ret betegnende Træk. Hæren havde frataget Bønderne en Del Kreaturer, som Bendix og en Franskmand skulde staa Vagt ved. Der kom da om Natten en fattig Husmand og bad om at faa sin røvede Ko tilbage; det var den eneste, han havde, hans Kone og Børn sad og sultede. Bendix blev rørt og forsøgte ved Tegn og Fagter at stemme Franskmanden velvillig overfor Husmanden. I Førstningen vilde det ikke lykkes, men saa blev dog omsider ogsaa den franske Soldat blød om Hjertet og blev nu helt ivrig efter at finde Husmandens Ko i Flokken. Mens han

nu for omkring og ledte efter den, pegede Bendix Andersen med sit Gevær paa en fed Gaardmandsko: det var vel nok den! Husmanden forstod Vinket og trak af med den store, fede Ko, der var betydelig bedre end den, man havde frataget ham. Bendix mente som saa, at skulde de endelig svigte deres Pligt, kostede det vel lige meget, hvilken Ko Husmanden saa fik.

Skønt Bendix Andersen nu altsaa efter Forældrenes og Broderens Død sad baade som Gaardmand og som Smed i Lovrup, var han dog ikke meget optaget af Landvæsenet, og det almindelige Smedearbejde gav ikke Flugt nok for hans spekulative Aand. Der var dog en enkelt Gren af Datidens Landbrug, som interesserede ham, og det endog i den Grad, at han skrev et lille Skrift derom, og det var Høravlens. Han dyrkede denne Sædart omhyggeligt og gav den indhøstede Hør en saa fin Behandling, at der næppe andre Steder paa Eggen produceredes saa hvid og pæn en Vare. Til Hørrens Bearbejdelse lavede han sig en Skagemaskine, og for at indvinde Olie af Frøet lavede han en Valsemaskine og en Presse.

Sin største Interesse kastede han imidlertid paa at lave Stueure, uden at han nogen Sinde havde lært noget i den Retning. Hvornaar han begyndte derpaa, vides ikke nøjagtigt, men paa Kolding Museum ses blandt flere af hans Arbejder et Stueur med Aarstallet 1829 paa Skiven, saa det er i alt Fald før den Tid; at han slog ind paa Urmageriet. Dette Ur har været anbragt paa Gaarden i Lovrup, hvor det endnu gjorde Tjeneste for en Snes Aar siden; det sad i en Skillevæg og viste med 2 Skiver Tiden i 2 Stuer; paa den ene Skive saas en Kone, der kornede. Et andet Ur, han lavede, viste foruden Timerne Maanedes- og Uge-

dage, og et tredie Stueur, som ogsaa var anbragt i en af Stuerne paa Gaarden, slog Timeslag oppe paa Husmønningen, saa man ude paa Marken i passende Afstand kunde høre Slagene.

Den sidste Snes Aar, Bendix Andersen levede, gik det meste af hans Tid med at reparere gamle Stueure, især saadanne, som der var Kunster ved. Som Eksempel paa hans Dygtighed som Reparatør af mekaniske Kunstværker skal her nævnes et Par Tilfælde. En Mand fra Egnen havde ved en Avktion paa Bramminge Hovedgaard købt et gammelt beskadiget Stueur, hvori der var nogle kunstige Indretninger. Han forsøgte hos flere Urmagere at faa det repareret, men ingen af dem magtede Opgaven. Endelig fik Bendix det under Behandling, og han gjorde det komplet i Stand. Et Par Gange havde han til Reparation et sjældent kunstfærdigt Ur, lavet af Træ; det udviste Time, Maanedsdag m. m., og saa var paa Skiven anbragt Jordkloden, Solen og Maanen, som alt drejede sig i den rette Orden. Naar det slog Timeslag, gik de 12 Apostle rundt om Klokken og slog de tidsmæssige Slag. Naar f. Eks. Klokken var 12, slog alle Apostlene hver et Slag paa Klokken, hvorefter de gik tilbage ind i deres Rum undtagen Judas, for hvem Døren blev smækket i. Et saadant Reparationsarbejde var just noget for Bendix Andersen. Han gav sig ogsaa af med Bøsemageri og Metalstøbning, støbte Hjul til Stueurene, Bundskruer til Bøsserne o. desl. Da der i Aaret 1858 byggedes et nyt Stuehus til Gaarden i Lovrup, støbte han dertil alle Vindueshængsler og Dørgreb af gammelt Brændevinstøj, som havde været nedgravet. Han lavede sig to Par Brillor, det ene til Brug ved Arbejde og Læsning, det andet til Langsyn. Ogsaa et Barometer og en Kikkert lavede han.

Forøvrigt opfandt han mange forskellige sindrige Ting, saasom en Garnvindemaskine, en Drejebænk, en Drillboremaskine og meget andet, som vidnede om hans Begavelse som Opfinder. —

C. Dalgas omtaler i sin landøkonomiske Beskrivelse af Ribe Amt (1830) en af Bendix Andersen opfunden Plov, som kunde gaa med $\frac{2}{3}$ Trækraft mod en almindelig Plov fra den Tid; og tillige omtales en Kraftmaaler, som Dalgas finder, at Bendix Andersen burde haft Patent paa.

Bendix lavede ingen Tegninger og gjorde ingen Beregninger paa Papiret, men havde alt saa godt udtænkt og opstillet i Hovedet, at det nok skulde komme til at passe. Der gik næsten aldrig noget „i Brokkassen“ for ham.

Han var en stærk Tobaksryger, og hans geniale Ideer er forméntligen for største Delen fremkomne, naar han sad i sit Værelse omtrent skjult i en tæt Sky af Tobaksrøg. Han røg Skraatobak. I de sidste Aar, han levede, avlede og tilberedte han selv sin Tobak.

Bendix Andersens foran omtalte Sønesøn Peder Bendixen tilføjer:

„Dersom gamle Bendix havde levet nu, og man havde fortalt ham om al den Arbejdsløshed, der er i Nutiden, da vilde han have rystet paa Hovedet og sagt: „Det er Folks egen Skyld; om jeg raadede over 100 Arme, skulde jeg nok forstaa at sætte dem alle i Bevægelse. Hvorfor skal saa mange Millioner gaa ud af Landet til Avlsredskaber, Landbrugsmaskiner, Legetøj o. s. v.? Hvorfor skal der gaa saa mange ledige, saalænge der ligger saa mange tusind Tønder Land

og venter paa, at Folk skal komme og grave Huller og tilplante dem?" — Mange vil maaske sige: Ja han kunde sagtens, han havde en stor Gaard ved Siden af Haandværket! Men hertil maa vi, der véd Besked om Forholdene i de Tider, svare: Gud bedre os for Gaard! for hans egen Part var den nok mere til Tab end til Fordel; og havde Konen ikke trukket Læsset dér, vilde det have sét endnu værre ud. Naar de f. Eks. skulde i Engen, blev Aftensmaden (Grøden) kogt eller sat i Kog i Middagsstunden, og Gryden blev saa sat ned i en Kurv Hø eller i Sengen (saa det egentlig ikke er noget nyt med Kogning i Hø). Alle Mand maatte ud, og naar de saa kom hjem om Aftenen, var Nadveren færdig. — Var Folk nu blot lige saa nøjsomme og arbejdsomme, som man var i de Tider, vilde de anderledes kunne klare sig.

Gamle Bendix arbejdede, lige til Vorherre tog ham bort. — Ære være hans Minde!" —

Minder fra svundne Dage.

Af **Simon Nielsen**, Hovborg.

MIN Bedstefader, Simon Nielsen, var født i Dørken, Tyregod Sogn, 1765 og døde i Okslund, Lindknud Sogn, 81 Aar gammel. Hans Hustru Karen Thomasdatter, som var født 1763 i Ødsted ved Vejle, blev 82 Aar. Af deres Fortællinger mindes jeg, at han havde været Byhyrde i Nebel, Vorbasse Sogn, og at en Ulv tog et Lam af hans Faareflok. De tjente begge paa en større Gaard ved Vejle, som kaldtes Kaaberbøl (Nørup Sogn), hvor han var Kusk, og der er de sagtens bleven Kærester. Jeg har endnu en Knap af Bedstefaders Kuskekjole. Smaa Kaar har været deres Lod; de havde et halvt eller et helt Hundrede Rigsdaler (100 Rigsdaler = 320 Kroner). Jeg mindes af deres Fortællinger, at de boede i Lundgaard i Hejnsvig Sogn; hvad de betalte for Gaarden, véd jeg ikke. Samme Gaard solgtes i 1842 for 200 Rdlr. (640 Kr.); i 1898, da den solgtes til Beplantning, kostede den 3500 Kr. Der et et Tilliggende til Gaarden af 300 Tdr. Land. Mine Bedsteforældre flyttede fra Lundgaard til Okslund i Lindknud Sogn i Aaret 1796; det var en gammel forfalden Gaard, de modtog. De medførte to 5 Uger gamle Børn: min Fader Niels Simonsen og hans Tvil-

lingsøster Johanne, og to Aftægtsfolk, som var min Bedstefaders Forældre. Der var desuden en Drivaftægt paa Gaarden i Okslund i Forvejen. Aftægtsmanden hed Thor Madsen. Min Bedstefaders Skøde er dateret 28. Marts 1797. I Aaret 1810 solgte han en ubebygget Parcel fra Gaarden til Ole Jepsen, hvilken Parcel nu kaldes Damgaard. Den kostede 400 Rdlr. (1280 Kr.); der medfulgte i Handelen to gamle Huse fra Gaarden.

Min Bedstefaders Fader (eller Stiffader) var Husflidsmand, saa han kunde istandsætte Gaardens Redskaber og hjælpe til ved Bygningernes Vedligeholdelse. Min Bedstefader kunde selv gøre alt det grovere Arbejde. Jeg husker, der blev talt om, at der næsten ingen Skillevægge var i Husene, da Bedstefader modtog Gaarden.

Naar Sæden i Foraar og Efteraar var lagt, kørte min Oldefader (Faders Bedstefader) et Par Gange om Aaret ud at forhandle Jydepotter, og det gav ret god Fortjeneste.

Mine Bedsteforældre var flittige og nøjsomme. Jeg mindes dem saa godt, naar han sad om Vinteren og snittede Rivetænder eller andre Smaagenstande til Sommerens Brug, eller han kartede, mens hun spandt. Hans Hverdags-Paaklædning var graa eller hvide Knæbenklæder med et Spænde af Metal paa ydre Side af Knæet og lange hvide Strømper; paa Hovedet bar han en rød Tophue. Hun brugte rød strikket Trøje, rødt Vadmels Skørt, mørkt Hvergarns Forklæde, og paa Fødderne havde hun Træsko. Klodser kendte de vistnok ikke dengang. Ved højtidelige Lejligheder, naar der ret skulde stadses, brugte hun Sko med Sølvspænder, og han Støvler. Alt Vinteraftens Arbejde udførtes ved Belysning af Lysklyne, som Bedstefader

af og til pirrede op i; men naar der spistes Aftensmad, tændtes et Tællelys. Bedstefader pløjede Forog Efteraar, og jeg kørte Ploven. Ved Grønjords Pløjning havde man 2 Heste og 2 Stude for Ploven, og 3 Stude, naar der pløjedes Stubjord. Hestene var noget laadne, men ellers i nogenlunde god Foderstand; de gik i Reglen ude til henimod Juletiden, naar Vinteren ikke blev alt for streng. — Der blev ikke købt i Handelsbutikker som nu. Jeg husker, at Bedstefader kørte en Dag over til P. Thomsen i Vejen med en Bøtte Smør. Dagen før havde Thomsen givet 4 Skilling for Pundet, men den Dag, Bedstefader kom, kostede Smørret kun 3 Skilling — eller 3 Søslinger, som man sagde —; 3 Skilling eller Søslinger havde en Nutidsværdi af $9\frac{3}{4}$ Øre.

Mine Forældre ægteviedes i Læborg Kirke 18. Novb. 1823, fordi min Moder Ane Marie Nielsdatter var fra Gammelby, Læborg Sogn. Hun var født der i Aaret 1791, blev 80 Aar gammel. Hun tjente et Par Aar paa Estrup, 6 Aar i Gamst og 8 Aar hos Peder Bertelsen i Revsing; mens hun var der, kunde hun se Branden af Koldinghus, og Røgen derfra kunde ses i 17 Uger efter, at Slottet var nedbrændt.

Min Fader holdt Skole nogle Vintre i Nebel og Donslund; i Fredericia aftjente han sin Værnepligt. Dette var, saavidt jeg véd, hans hele Fraværelse fra Hjemmet. Det varede længe, inden han fik Skøde paa Gaarden; han var eneste Søn, og hans Tvillingsøster Johanne var gift og boede paa Store Dalgaard i Vejen Sogn. — Ved min Konfirmation 1840 var Gaardens Besætning 2 Heste, 14 a 15 Kreaturer, en Snes Faar m. m. Det var jo et ret godt Fremskridt fra 1797, da mine Bedsteforældre flyttede dertil fra Lundgaard med 2 gamle

Heste og 2 Køer. Men det var først efter Tiden 1840, der blev sat Kraft paa Hedens Opdyrkning, Mergling og Engvanding. Nu er Gaarden udparcelleret i 4 Parceller, og Damgaarden i andre 4, og for Tiden har disse 8 Ejendomme tilsammen en Besætning af 16 Heste og over 60 Kreaturer m. m.

Gaarden delte min Fader mellem min Broder Niels Peder Nielsen, som var født den 22. Marts 1827, og min Søster Ellen Kjerstine Nielsen, født 1829; min yngste Broder Peder Nielsen, født 28. Januar 1834, og jeg Simon Nielsen, født 23. April 1825, fik hver 200 Rdlr. i Medgift. De to som fik Gaarden, er begge døde.

Da jeg var 8 Aar, kom jeg ud at tjene som Faarehyrde og fik 4 Mark dansk i Løn for Sommeren. Derefter tjente jeg skiftevis med mine Søskende til 17 Aars Alderen. 1842—1843 tjente jeg i Sest ved Kolding og derefter i 3 Aar paa Straarupgaard i Dalby Sogn. Første Aar fik jeg 12 Mark lybsk, 2. Aar 13, og 3. Aar fik jeg 16 Mark lybsk i Løn. En Mark lybsk var to Mark dansk = c. 1 Kr. 7 Øre.

Som betegnende for Fortidens Rejsemaade var en Rejse til Kolding, jeg som Dreng foretog med min Bedstefader som Ledsager. Vi kørte hjemme fra ved Midnatstid og kom til Kolding hen paa Eftermiddagen. Vi havde selv Madkurv med, saa Levemaaden kostede os ikke meget hverken i Byen eller under Vejs. Saa vidt jeg husker, betaltes for Natteløjs og en Kop Kaffe to Lybskilling hos Skomager Bruun. En Snaps til Maden fik Bedstefader hos Købmanden, hvor vi handlede. Efter hvad jeg erindrer, bestod vort Læs af 3 Tdr. Rug, Sommersmørret og en hel Del Faare-skind, og for dette fik vi nogle Brædder, noget Jærn

og et Par Skæpper groft Salt, maaske lidt andet Pilleri. Vejen var meget sandet, hvorfor vi undertiden gik ved Vognen for at lette Hestene, som ellers godt kunde trække os. Der kørtes ikke i Trav undtagen ned ad Bakkerne; naar Hestene ikke godt kunde holde Vognen, da kneb det for dem og Bedstefader og mig at holde Farten indenfor passende Grænser, da Seletøjet med Sivpuder og Seletræer ikke egnede sig for Nedkørsel ad Bakkerne, og Vognen var heller ikke anlagt paa at rulle alt for stærkt over Stub og Sten, efterdi Hjulene ikke var jærnbesslaede, men gik paa Trægang, som det kaldtes. Allerværst var det ned ad den lange Kolding Nørrebakke. Opad Bakkerne gik det bedre. For Vognens Skyld var Kørselen i de ujævne Gader i Kolding noget betænkelig. Dog vi kom heldigt over alle Farer og var hjemme i Okslund anden Dags Nat efter Udkørselen.

I Efteraaret 1846 blev jeg paa Sessionen i Ribe udskreven til Dragon, men trak et Frilod; derefter tjente jeg i Debel Kro fra 1. Maj 1847 til 1. Maj 1848. Jeg fik nu en anden Slags Tjeneste end hidtil ved Bønderne, idet jeg paa Grund af den udbrudte Oprørskrig indkaldtes sammen med de andre Frispillere, som de kaldtes, der havde faaet et Frilod paa Sessionen. Jeg skulde møde paa Ekserserskolen i København, men maatte rejse op ad Jyllands Vestkyst og til Aalborg, fordi Fjenden laa langs Østkysten til Nord for Aarhus. Fra Aalborg sejlede jeg til København, hvor jeg gik paa Skolen til 17. Juli. Dette Skolehold af Frispillere talte 2700 Mand Jyder, Fynboer og Sjællændere. Da der manglede Uniformer, maatte vi benytte vort civile Tøj i Skoletiden. Der blev lagt Kraft paa Øvelserne, thi det gjaldt jo om at faa os uddannede snarest muligt og over til Armeen. Vi kom til Sønderborg den 18. Juli 1848.

I de tre Krigsaar har jeg flakket omkring i de forskellige Landsdele og været med i flere mindre og større Fægtninger. Den første var ved Nybøl og Graasten, hvor det første uhyggelige Syn, jeg saa, var en Dragonhest, som var skudt ind i Livet, saa Indvoldene kunde sés. En Dragon red til og skød den. Vi avancerede fremad og kom hen mod et tæt Hegn, hvor der i tæt Rad stak Pikkelhuer frem. Tyskerne raabte Hurræ, men vi raabte Hurræ og fik dem lettede, hvorefter vi forfulgte dem gennem Graasten; der paa Gaden laa de Mezas Adjutants Hest skudt. Siden blev jeg mere hærdet ved at se saarede og døde Mennesker og Heste. Undertiden gruede jeg derved; men naar jeg saa tænkte paa Fædrelandet og Hjemmet, forsvandt mine Skrupler. Jeg var Deltager i de to store Slag: den 6. Juli 1849 og 25. Juli 1850. Ved Isted havde vor Bataillon stort Tab. 3 Mand af vort Kompagni blev helt borte i Isted Mose; den ene var Niels Vraa, Lejrskov Sogn, den anden Jakob fra Terpager ved Ribe, og den tredie var min Sidemand Thomas Sejrup fra Aarhuseggen. Før Slaget var jeg Nr. 25 fra højre Fløj i 1. Geled, efter Slaget Nr. 15, altsaa 10 Mand borte af 25 i første Geled. Min Broder Niels Peder Nielsen og jeg var Sidemænd i Kompagniet, men i Isted Mose kom vi fra hinanden, og først 3 Timer efter, da Bataillonens og Brigadens Levninger blev samlede ved Isted Kro, som da stod i Brand, kom vi atter sammen. Fra Mosen op til Kroen laa 21 døde Heste. For en Ammunitionsvogn, som vi kom forbi, laa 6 Heste.

I 30 Uger fra 18. Marts til 22. November 1850 var jeg ikke i Seng og ikke afklædt, uden naar jeg skiftede Linned. Den mest triste Juleaften, jeg har oplevet, var paa det gamle skumle Sønderborg Slot, hvortil jeg ankom kort før Julen 1849 efter at have været

hjempermitteret i 21 Dage. Siden kom jeg ud paa Landet og var nogle Dage i en Landsby ved Navn Kjær, kom derefter til Ertebjerg i Tandslet Sogn, en lille Mil Øst for Avgustenburg. Der havde jeg det længste Ophold og det bedste Kvarter under hele Krigen. Vi laa paa dette Sted 8 Mand i 12 Uger, hvorpaa vi var en kort Tid et andet Sted indtil 18. Marts 1850, hvilken Dag, som før nævnt, var den sidste, jeg kom i Seng i Foraaret og Sommeren og helt til 22. November, da jeg maatte paa Lazarettet, først i Slesvig, derefter i Flensborg, saa i Fredericia, og kort før Jul 1850 kom jeg til Hindsgavl paa Fyn. Kort efter Nytaar 1851 kom jeg atter til Armeen. Jeg hjempermitteredes den 8. Februar 1851.

Endnu skal dog noteres en lille Krigsbegivenhed, vistnok en af de sidste Fægtninger, der leveredes i denne Krig. Den 14. November 1850 om Natten blev vor Bataillon og 1. Forstærknings-Jægerkorps blæst ud til en Rekognoscering ud ad Rendsborg Landevej. Ved Brekendorf overrumplede vi en fjendtlig Feltvagt, af hvilken vi indbragte 14 Fanger, deraf var 2 saarede. Ingen af vore blev truffne. Paa Henturen maatte vi forholde os ganske stille, men paa Tilbagevejen maatte vi synge og gøre saa megen Støj, vi vilde; og vi var ret lystige ovenpaa denne raske Natur.

Hessel Bro og Flodens Vande.

Af Snedker **Hans Jensen** i Tistrup.

I Hodde Sogn i Øster Herred ligger Byen Hessel. Den bestod i gamle Dage af 4 Gaarde, der laa i Rad tæt ved hinanden langs Engstrøget, hvorigennem Varde Aa løber. De to østlige Gaarde ligger endnu paa deres gamle Plads, men de to vestlige er nu forsvundne, den ene allerede længe før min Tid (den blev flyttet et Stykke Nordøst for Byen); den anden — der siden blev min Fødegaard — laa endnu paa sin gamle Plads paa den Tid, vor Fortælling foregaar. Noget tidligere ejedes den af en Mand ved Navn Christen Pedersen, gift med Ane Johanne, to jævne, adstadige Mennesker, der havde 3 Sønner, Hans, Henrik og Peder Christian. Den første, Hans, blev gift og boede i Skovende i Starup Sogn; som gamle Folk har jeg kendt ham og hans Hustru i deres gammeldags Hjem, hvor man endnu saa den „aabne Skorsten“, hvori der fyredes med Lysklyne, der gav Belysning til Vinteraftenens Arbejde. Henrik var noget ustadig, flakkede om i fremmede Lande, arbejdede bl. a. paa et Sukkerkogereri i Flensborg, kom siden hjem og døde efter nogen Tids Sygelighed som Ungkarl. Han kunde aldrig, fortalte min Moder, lide at spise brunt Sukker, siden han

paa Sukkerkogeriet havde sét, hvorledes det blev lavet. Peder Christian fik Gaarden efter de gamle, der kom paa Aftægt. Sin Kone, den unge raske Ane Marie, fik han fra Hodde. De to unge Ægtefolk elskede hinanden af et oprigtigt Hjerte, de haabede paa Livets Lykke ved hinandens Side. Men — „Lykken hun er en underlig Troid, hun leger med Folk saa mange Fold,“ det kom de unge To til at erfare. Deres Samliv blev kun saare kort.

Over Aaen ved Hessel fører fra gammel Tid en Bro, Hessel Bro. Lige Syd for den drejer Kørevejen stærkt i Øst i en stor Bugt; mens Aaen løber langs med Vejens østre Side, har man ved dens vestre Side, altsaa i lige Retning ud for Broen, det farlige „Høl“ med sit dybe Vand. Naar Vandet i Flodtid og ved Tøbrud staar blank mellem begge „Lande“ over hele Engstrøget, og den smalle Vej Syd for Broen er overskyldet, da skal der meget til, under den stærke Strømning fra Øst til Vest (altsaa til det dybe „Høl“), at holde den rigtige Retning, hvad enten man er kørende eller ridende. Efter min Moders Ord véd jeg — foruden om den sørgelige og uhyggelige Begivenhed, her skal skildres — om to Ofre, som den farefulde Færd over Hessel Bro har krævet, nemlig en ung Pige fra Ansager og en Ladefoged fra Nørholm.

For 80—100 Aar siden var Færdselen over Broen i Flodtid endda farligere end nu, idet Høllet dengang var større og dybere særlig i Øst ind imod Vejen. I mine Drengaar laa der en høj Bakkeskrænt lidt Syd for Broen; den er nu efterhaanden forsvunden, idet man hvert Foraar plejede at køre Fyld fra den ned paa Vejen, der bestod af en Mængde smaa Kampesten, som jo ikke var saa behagelige at køre og færdes paa.

Men saa besørgede Efteraars- og Vinterfloden al den paakørte Sandjord regelmæssig ud i Høllet, som jo alt-saa er blevet mindre dybt og mindre farligt.

Hvor ofte har jeg ikke, naar jeg i mine senere Aar har vandret over Hessel Bro, maattet mindes baade mine egne Drengaar, naar jeg kunde gyse ved at se, at der „stod blank Vand mellem begge Lande“, og saa hin sørgelige Begivenhed, jeg her efter Øjen- og Ørenvidners Beretning skal fortælle!

Det var en Vintermorgen i 1831, at Præsten i Hodde, Pastor Stochholm¹, var tidlig oppe for at se efter Vejret, som i Dagene forud havde været meget regn- og stormfuldt. Nu var det klaret op, og det var godt tilpas for Præsten, som netop den Dag vilde til Avktion i Præstegaarden i Nabosognet Øsse. Han gjorde sig i Stand, fik sin brune Ridehoppe sadlet og drog saa af Sted. Da han kom op paa Hodde Kirkebakke, opdagede han, at der var Flod med Højvande over Engene, hvorfor han red ned til den gamle Kro, som laa lidt Syd for Landevejen, og bad om at faa en Mand med, der kunde følge med ham over Hodde Bro. Men ingen turde være ham til Tjeneste i saa Henseende. Saa red han til Hessel til Peder Christians Gaard og bad den unge Gaardmand om at være hans Ledsager over Floden. „Jeg vilde gerne være Dem til Tjeneste, Hr. Pastor“, — svarede den rolige og besindige unge Mand —, „men Floden er i Dag alt for høj, og det er livsfarligt at færdes Syd for Broen. I hvert Fald maa jeg tale med min Kone derom“. Da

¹ P. W. Stochholm, f. 1802, var Præst i Hodde og Tistrup fra 1828 til 1836 og døde 1870 som Præst i Ledøje og Smørum paa Sjælland.

han saa raadførte sig med hende, sagde hun straks med Taarer: „Nej, gør det for Guds Skyld ikke, lille Mand! jeg føler mig saa underlig til Mode, jeg frygter en Ulykke.“ Med den Besked maatte saa Præsten drage af Sted. Nu vilde han prøve ad, om han kunde komme over Hodde Bro, hvor der stod Pæle ved Siden af Vejen og ragede op over Vandet. Men han kunde heller ikke dér faa nogen med sig over Broen: den gamle Sognefoged Jes Raamann sagde meget alvorligt: „Nej Hr. Pastor, hverken af mine Folk eller af Byens Folk faar nogen Lov at drage med Dem, det er et aldeles fortvivlet Forehavende; drag De hellere hjem og lad Avktion være Avktion!“ Men Præsten var nu af dem, der sjælden eller aldrig opgav de Planer, han engang havde lagt; han tænkte ved sig selv: „Skal jeg virkelig ride den lange Omvej ad Nørholm? — — — Nej, nu ved jeg, hvad jeg vil gøre: jeg vil give Hesten fri Tøjle, og den Vej, den saa gaar, skal da være min Vej.“ Som sagt saa gjort: da han kom til Landevejen, gav han Hesten fri Tøjle, og den drejede straks til Højre: ad Hessel til. Kort efter holdt Præsten atter i Peder Christians Gaard; og nu var der mærkeligt nok — intet i Vejen fra dennes Side. Tavs gik han ind og tog Ridetøjlen ned, lagde den paa den gamle sorte Hest og satte sig op. Tavs og stille red han ved Præstens Side ad den lange Gyde, der fra Gaarden førte ned imod Broen, — ned imod Dødens Vande. En tæt Taage hvilede over Egnen og over det stille Tog, det var som et Valfartstog til et langt bortliggende Land, et Land, — hvorfra der ikke vendes tilbage.

Inde i Husets Dagligstue sad den unge Hustru med sit lille Barn paa Skødet. Hun var bleven saa angst; nylig havde hun hørt sin Mand komme ind i Forstuen

og tage Ridetøjlen ned, -- den samme Lyd havde alle Gaardens Folk en Aften for en Tid siden tydelig hørt som „Varsel“. Hun har siden selv fortalt, at hun sad som fastnaglet til Pletten. Paa Bordet ved Vinduet sad tre Skræddere, som i stor Spænding holdt Udkig med de ridendes Bevægelser. „Nu er de nede ved Broen“, — hed det — „nu er de oppe paa den — uh, det ser hæsligt ud! — bare de endda vilde vende om! — nu er de ude i Floden — nu svømmer Hestene, blot de kan holde sig paa dem! — uha! nu er den ene borte — Gud! nu er den anden ogsaa borte — der kommer den gamle Hest op paa Broen uden Rytter!“ — Ved det sidste Udraab var det, ligesom den unge Kone løsnedes fra sine Tryllebaand; hun lagde Barnet i Vuggen og ilede ud. I Gyden mødte hun den gamle Hest, den vrinskede sit „Hov hov“ imod hende, mens hun klappede den under stride Taarer: „Hvor har du gjort af min Mand?“ Det var, som om den forstod hende og med sin Vrinsken vilde sige: Strømmen var for strid og Floden for dyb, din Mand kunde ikke holde sig paa min Ryg; nu er jeg herreløs, som du er Enke. Fra Vandet under Broen lød Præstens Nødraab; han havde formaaet at holde sig paa sin Hest, men den var kommen i Klemme mellem Pælene under Broen. Folk kom løbende, men med tomme Hænder. „Saa skynd jer dog, raabte den unge Kone, hent Reb og Brandhager og andet, her er gode Raad dyre; min Mand er borte, men Præsten kan maaske endnu reddes“. De fik saa fat i en Del Redskaber, og med nogen Besvær blev Præsten og hans Hest hjulpede ud af Klemmen, de sad i; Hesten var holdt i for stram Tøjle, men da én raabte til Præsten: giv Hesten fri Tøjle, Hr. Pastor! — gjorde han dette, saa Hesten kunde

svømme med sin Rytter hen til et Sted, hvor man kunde yde dem fornøden Hjælp. — Men Peder Christian var og blev borte.

Der skulde nu søges efter den forulykkedes Lig; men det var en yderst vanskelig Sag, saa længe Flodvandet stod saa højt, og Strømmen var saa rivende. Fra Nørholm fik man hentet en stor Baad med Mandskab og Baadshager for at gennem søge hele Aaløbet. Men først paa den fjerde Dag fandt man Liget langt Vest for Hessel under en Busk ved Aabred den. Nu skulde man jo have det bragt i Land; man prøvede baade hist og her, hvor Aaens Bred var lav, men nej, det var ikke muligt at lande. Mange Mennesker samledes inde paa Bredden; da raabte en af dem ved Navn Peder Jensen, idet han stillede sig paa en høj og stejl Brink: „Her er Stedet, hvor I skal gaa i Land; det ved jeg vist“. Mandskabet ude i Baaden svarede: „Vil du gøre Nar ad os? det er jo da det mest upassende Sted at prøve paa at lande“. „Jeg bliver ved mit,“ svarede Manden, „tit og ofte har jeg, naar jeg færdedes her ved Aftentid, set Lys skinne fra dette Sted: nu ved jeg, hvad det betød“. Og virkelig! til alles Forundring gik Baaden ogsaa aldeles villigt ind til det af Peder Jensen betegnede Landingssted.

Efterretningen om den sørgelige Begivenhed ved Hessel Bro fo'r som en Løbeild omkring i Egnen, og en ualmindelig stor Mængde Mennesker strømmede sammen til Jordefærden for at vise Enken og Familien deres Deltagelse. Pastor Stochholm holdt en gribende og ofte af hans Graad afbrudt Tale, hvori han jo da ogsaa dvælede ved den sørgelige Omstændighed, at han selv var bleven Anledning til Ulykken og selv havde været i yderste Livsfare. — Men et andet Vidnesbyrd om sin

store Sorg over at have været Anledning til den sørgelige Begivenhed gav Pastor Stochholm ogsaa ved at indsætte en Pengesum i en Bank i Horsens, bestemt til at kunne hæves med Renter og Rentes Renter af Peder Christians lille Søn, naar han var atten Aar gammel. Og da dette Tidspunkt indtraadte, fik den unge Mand Summen udbetalt.

Peder Christians Enke ægtede senere Ungkarl Jens Christensen fra Paabøl i Hoven Sogn (Farbroder til nuværende Kultusminister J. C. Christensen), og de blev mine Forældre. Det lille Barn, hun havde med Peder Christian, — altsaa min Halvbroder — fik senere min Fødegård i Eje; han blev gift og fik Børn, men har for længe siden forladt dette Liv. Ogsaa jeg venter snart min Hedengang; men saare ofte har jeg tænkt, at det var vel værd at optegne, hvad jeg har hørt om „Hessel Bro og Flodens Vande“, inden jeg lukker mine Øjne.

Det er min afdøde Moder — Peder Christians Enke —, der saa ofte har skildret for mig, hvad der skete hin sørgelige Dag¹, og hvad hun selv tænkte og følte ved den Lejlighed. Det er for mig, som om jeg selv har været Øren- og Øjenvidne til det altsammen.

Hun har da ogsaa fortalt mig, at Pastor Stochholm, efter at Ulykken var indtruffen, en Dag sagde til hende: „Hvor var jeg dog ikke underlig til Mode, da jeg for anden Gang den Dag var paa Vej til jeres Gaard! Det naturligste havde været at ride om ad Nørholm, hvor der jo aldrig er Vanskelighed i Flodtid. Men det var, som om usynlige Snore bandt mig, saa jeg ikke

¹ I Følge Hodde Kirkebog var det den 11. Februar 1831, at Gaardmand Peder Christian Christensen af Hessel druknede, 33½ Aar gl.
(Red. Anm.).

kunde tænke klart, jeg færdedes ligesom i Taage. Da Hesten fik fri Tøjle, fo'r den i rygende Fart mod Øst ad Hessel til; det var, som om den *skulde* i en Hast til det bestemte Maal, ført af en usynlig Haand.“

Ja Guds Tanker er ikke Menneskenes Tanker, og hans Veje er ikke deres!

Om Fattigvæsenet i Brørup og Lindknud Sogne i det 18. Aarhundrede.

Foredrag ved „Hist. Samf. f. Ribe Amt“s Møde
i Tirslund d. 12. Juli 1903
af Provst J. Nissen i Brørup.

FOR en Del Aar siden fandt jeg mellem en stor Bunke dels skrevne, dels trykte, men forøvrigt værdiløse Papirer, der som en Arv fra mine Formænd i Embedet var efterladte paa Præstegaardens Loft, en Bog i meget langt, smalt Format, der viste sig blandt andet at indeholde en Fattigprotokol for Brørup og Lindknud Sogne fra det 18. Aarhundrede. Bogen var uden Bind og medtaget af Tidens Tand og af Musetænder, og nogle af de første Blade var revne af; men hvad der var af den, var dog nogenlunde vel bevaret og Skriften nogenlunde læselig, og der indeholdtes deri en Fortegnelse fra Aar til Aar over henholdsvis Brørup og Lindknud Sognes Udgifter til deres Fattigvæsen i Aarene 1742—1791. Senere fandt jeg i Arkivet i en gammel Tillysningsbog Fortsættelsen deraf for Aarene 1792—1803, da der blev indført en ny Fattigordning, der formodentlig har givet Anledning til nye Protokoller, som dog ikke længere findes ved Embedet. Det er selvfølgelig temmelig tørre Optegnelser; men jeg har tænkt, at der dog maaske kunde være et og andet deri, der kunde drages frem

ved dette historiske Møde og afvindes nogen Interesse. For at det kan ses i sin rette Sammenhæng, bliver jeg dog nødt til i ganske korte Træk at minde om Fattigplejens Udvikling ned igennem Tiderne og særlig ogsaa noget udførligere om den Fattigpleje her i Landet, der blev indført med Kong Frederik den IVs Anordning af 1708, og som var den herskende gennem hele det 18. Aarhundrede¹.

I de første kristne Aarhundreder skete Omsorgen for de fattige og nødlidende kun gennem private og frivillige Gaver. Da saa flere og flere blev kristne, da de store Masser kom ind i Kirken, kunde denne frie Menighedshjælp ikke længere slaa til, og da Kristendommen i det 4. Aarhundrede efter Kristus var bleven Statsreligion, begyndte der ogsaa at komme en organiseret Fattigpleje frem. Der byggedes store Stiftelser, der søgte at raade Bod paa Manglerne ved den private Gæstfrihed, og der indrettedes Fattighuse, Sygehuse, Enkeboliger, Stiftelser for gamle og for forældreløse Børn og meget andet, altsammen i den kristne Kærligheds Tjeneste, hvortil dog efterhaanden ogsaa kom det Bihensyn, at man betragtede Almissen ikke blot som en Frugt af Kærligheden, men tillige som en god Gerning, der havde Betydning for Giveren baade i dette og det andet Liv, Betydning for at vinde Syndsforladelse.

Dette var jo en Tanke og en Betragtning, der i høj Grad blev udviklet gennem den katolske Middelalder. Hvad enten det skete som i den tidlige Middelalder, at man ligefrem ved Kirkens Døre uddelte Brød, Flæsk og Brændsel til de fattige, eller det, som det senere var Tilfældet, blev hele Klostervæsenet, der særlig kom

¹ Væsentlig fortalt efter J. P. Jørgensen: Landsoggenes Forvaltning fra 1660 til vore Dage.

til at tage sig af Fattigplejen, saa er det den Tanke, som man dengang udtrykte ved at sige, at „Almisser udslette Synder, som Vand slukker Ild,“ der bragte Fart i det hele og gjorde, at de rigeste Gaver strømmede ind til Kirker og Klostre, hvoraf atter en stor Del anvendtes til de fattiges Underhold, ligesom det ogsaa blev en fortjenstlig Sag at antage sig Tiggere og give dem milde Gaver, hvorved Tiggeriet i højeste Grad fremelskedes. Dette gav Anledning til, at Statens Myn- dighed undertiden maatte gribe ind ved forskellige For- anstaltninger for at værne Samfundet mod det over- haandtagende Tiggeri og Løsgængerer; men forøvrigt betragtede Staten i den katolske Tid Fattigvæsenet eller Tiggeriet som sig uvedkommende, det var Kirkens Op- gave først og fremmest at tage sig af denne Sag.

Ved Reformationen kom Kirken til Dels selv ind under Statens Ledelse, og det meste af Kirkens Gods blev Statsejendom. Deraf fulgte, at Staten nu maatte over- tage mange af de Samfundsopgaver, som Kirken hid- til havde røgtet, og dette gjaldt da ikke mindst om Fattigplejen. Der udkom i Tidens Løb mange Anord- ninger og Bestemmelser om den Sag. Opgaven søgte man væsentlig at løse paa to Maader. Den ene var, at medens der i Middelalderen havde været talrige Hel- ligaandshuse, St. Jørgensgaard og lignende kirkelige Stiftelser, der tog sig af de syge og fattige, som ikke selv kunde gaa omkring og tigge Føden, saa ophævede man nu største Delen af disse og indrettede i Stedet derfor i de større Byer større Hospitaler, de saakaldte „almindelige Hospitaler“, almindelige, fordi de skulde gælde baade for By og Land; til disse blev saa Godset fra de smaa nedlagte Hospitaler henlagt, lige- som ogsaa den Del af det Bispe- og Kirkegods og

Klostergods, som Staten havde inddraget, blev henlagt dertil. Det var jo imidlertid kun en lille Part af Landets syge og fattige, disse almindelige Hospitaler kunde tage sig af, og den anden Maade, hvorpaa Staten søgte at tage sig af Fattigplejen var da den, at der blev indrettet en Slags kommunal Fattigforsørgelse, saaledes som Luther allerede 1520 havde taget Ordet for. I hver By, skriver han, burde der indsættes Fattigforstandere, som nøje kendte alle de fattige, saa de vidste, hvad enhver trængte til. Den katolske Kirke havde „gjort Tiggeriet til en Gudstjeneste“; men der er intet, mener Luther, der i den Grad fremmer Snyderi og Bedrageri, og Tiggeriet bør helt afskaffes. Den kristne skal ikke ved Almisser vinde Guds Kærlighed og sin Sjæls Sælgelighed; men Kærlighed til Næsten skal være den eneste Bevæggrund til at hjælpe den trængende.

I Overensstemmelse hermed blev der da indsat Fattigforstandere baade i By og paa Land — paa Landet var det ofte Kirkeværgerne, der havde det Hverv tillige at være Fattigforstandere, — og der blev indrettet en „Fattigfolks-Kiste“ til at samle de milde Gaver, som man frivilligt vilde yde; thi altsammen var det jo frivilligt. Det viste sig imidlertid snart, at Gaverne strømmede ikke saa stærkt ind, som man havde ventet, og atter og atter maa det paa Landemoderne gennem Provsterne indskærpes Præsterne at paaminde Sognefolket af Prædikestolen gerne at give til de fattige, hvortil Fattigforstanderne da ogsaa bar en Tavle rundt i Kirken. Tiggeriet fra tidligere Tid blev alligevel ved at staa i fuldt Flor, kun søgte man at organisere det noget og skelne mellem værdige og uværdige Tiggere, og det vil navnlig sige mellem Folk, der ikke kunde arbejde, og Folk, der ikke *vilde*. De sidste blev det

aldeles forbudt at betle „her udi Riget“, endog under „deres Livs Straf“. De første blev det derimod tilladt at tigge. Paa Landet skulde Herredsfogden og Sognepræsten have Tilsyn med Tiggerne og give de værdige af dem et Tegn, der gav dem Tilladelse til at tigge i hele Herredet. Men den, der tiggede uden at have Tegn, skulde forvises fra Herredet, og vendte han tilbage, skulde han „stubes“, det vil sige piskes ud af Herredet. I Byerne indsattes Stodderfogder til at holde de uværdige Tiggere fra Døren.

Der udstedtes efterhaanden nye Tiggerforordninger med strenge Straffe mod de uværdige Tiggere; men det hjalp kun lidet. De tiltog i Antal og blev efterhaanden til en sand Landplage. Særlig efter de store Krige i det 17. Aarhundrede, hvorved store Landstrækninger var lagte aldeles øde — ligesom ogsaa mange af de permitterede Soldater slog sig paa Tiggeriet, ogsaa saadanne som kom fra Udlandet — blev Landet oversvømmet af Tiggere, og der maatte nødvendig gøres noget. Frederik IV. udstedte da Forordningen af 24. Septbr. 1708, der blev grundlæggende for Fattigplejens Ordning gennem hele det 18. Aarhundrede, og hvormed der for første Gang indførtes et Slags tvungent kommunalt Fattigvæsen her i Landet. Det blev gjort til Pligt for ethvert Sogn at underholde sine egne fattige, saa at de ikke behøvede at tigge, men hovedsagelig skulde dette dog fremdeles ske ved frivillige Gaver; kun hvor disse ikke var tilstrækkelige, blev det en Tvangssag at træde til. Stiftamtmanden og Biskoppen skulde som en Fattigdirektion have Overtilsynet i Stiftet, og hvert Herred fik sin Inspektion bestaaende af Provsten og Herredsfogden, medens endelig hvert Sogn udgjorde en Kreds, hvor Tilsynet med

de fattige udøvedes af en Sognekomit  bestaaende af Sognepræsten og 3   4 af, som det hedder, „de vigtigste og bedste Sognemænd“, der udnævntes for 3 Aar ad Gangen. I hvert Herred oprettedes en Herredsfattigkasse for at have Midler til Bortførelsen af omstrefende Betlere, og hertil skulde hver Helgaard aarlig give 4 Sk. dansk, en halv Gaard 2 Sk., en Tjenestekarl med fuld Løn 2 Sk. og Husmænd og Tjenestekarle med halv L n hver 1 Sk. I hvert Sogn skulde der være en Fattigb sse, hvortil Proprietærer, Forpagtere o. l. skulde give rede Penge, som især anvendtes til de fattiges Beklædning, medens den egentlige Fattigforsørgelse, der ydedes i Naturalier, paahvilede Bønderne, „saasom — som det hedder — det var Bonden lettere at give Brød, Mel,  rter og andre  dende Varer, som de avlede af Jorden, end rede Penge.“ Naar ikke Sygdom gjorde det nødvendigt, at den fattige nød sin Forplejning i sit eget Hjem, foregik Forsørgelsen i Regelen paa den Maade, at Gaardmændene efter Omgang modtog de fattige paa Kost 1 eller 2 Dage om Ugen.

Hvorledes denne Forordning kom til at virke her i Sognet, skal jeg nu nærmere oplyse ved nogle Uddrag af den føromtalte Fattigprotokol.

„Anno 1742 d. 28. Febr. efter gjort Indbedelse af Prædikestolen 9 Dage forhen blev Samling sket i Brørupgaard angaaende de fattiges Væsen i Brørup Sogn for at forhøre af de fire Rhodem nd, som ogsaa vare tilstede, navnlig Morten Hansen af Eskelund, Oluf Jørgensen af Gerndrup, Mikkell Jakobsen af Tuesbøl og Povl Pedersen i Brørupgaard, hvad enhver vilde erlægge til de fattige i Sognet, hvorpaa de svarede:

1.

Morten Hansen, at de Mænd i hans Rhode vilde ej give noget, eftersom de ej kunde holde Døren lukket for fremmede fattige. (De) fattige i Brørup Sogn kunde gaa ud at tigge ligesaavel som de andre.

2.

Oluf Jørgensen af Gerndrup svarede ligeledes.

3.

Mikkel Jakobsen af Tuesbøl svarede ligeledes.

4.

Povl Pedersen af Brørupgaard svarede for sin Rhode, at naar de andre Rhoder vilde yde, hvad de havde udlovet . . . , saa vilde hans Rhode ogsaa . . . men fordrede dog derhos, at de maatte blive fri for Overløb af andre Sognes fattige.

(At dette er) forhandlet, bekræfte vi.

Navne.

Anno 1743.

Var efter Advarsel som forhen Sognepræsten Hr. Peder Winding med de 4 Rhode-Mænd forsamlede angaaende de fattiges Væsen, og eftersom de 4 Rhode-mænd svarede Ord til andet, ligesom afvigte Aar indført findes, saa kunde ingen Distribution ske, eftersom intet indkom.

Anno 1744.

Var efter Advarsel af Prædikestolen Sognepræsten Hr. Peder Winding med de ham 4re adjungerede Rhode-Mænd, og som intet hverken var indkommen, mindre at erholde, kunde ingen Uddeling ske.

Saaledes gentager det sig Aar efter Aar indtil 23. Febr. 1750; men 25. Novbr. s. A. er der paany foretaget Forretning angaaende de fattiges Underholdning i Brørup Sogn af Provsten „Velærværdige og højlærde Hr. Niels Jochum Bützow, Sognepræst for Vejen og Læborg Sogne samt Proust udi Malt Herred, tilligemed velædle Seigneur Rasmus Bruun af Ribe“ — den sidste var Amtsforvalter og mødte paa Stiftamtmandens Vegne —, og nu blev der foretaget en ordentlig Fordeling i Henhold til Forordningen af 24. Septbr. 1708. Det viste sig, at der var 5 nødlidende Almissemlemmer i Brørup, nemlig „den ældgamle Christen Tebson og Hustru udi Tirslund“, som der blev tillagt 1 Td. 3 Skpr. Rug og 3 Mark i Penge, ligeledes den ældgamle Mathias Jensen og Hustru af Eskelund, der fik det samme, og den „skrøbelige og vanføre Maren Madsdatter af Tuesbøl“, som der blev tillagt — efter Fordelingen for 1752 — 1 Td. og $1\frac{1}{2}$ Fdk. Rug og 3 Mark i Penge. Det bliver i alt 3 Tdr. 6 Skpr. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Rug og 1 Rdlr. 3 Mark i Penge. I Protokollen er saa indført en udførlig Fortegnelse over, hvad enhver havde at give til Herredskassen - henholdsvis 4, 2 og 1 Skilling som før omtalt, samt hvad enhver frivillig vilde give til den nævnte Ydelse til de 5 sognefattige. Bønderne skulde jo yde Kornet, Folk udenfor Bondestanden Pengene. Af Bønderne yder Brørupgaard, der nu har faaet en ny Ejer, Jochum Christian Christensen, mest, nemlig 1 Skp. 2 Fdk. Rug, medens dog Præsten Peder Winding giver 2 Skpr. og 1 Rdlr. og 2 Mark i Penge. 1 Mark gives af Herreds-Skriver Utrup paa Graven-gaard.

Der tilføjes i Protokollen: „Foranførte Ligning bliver saaledes approberet, saaavidt den kan strække; men

som Sognepræsten velærværdige Hr. Winding haver tilstaaet, at de indbemeldte 5 fattige ere saa nødlidende, at de aldeles intet kan fortjene, saa følger af sig selv, at denne udlovede Almisse er ganske utilstrækkelig for det hele Aar til næstkommende Mikelys [! Mikkels] Dag at regne. Thi har Sognepræsten lovet at gøre videre Overslag o. s. v., og saafremt nogen af Sognemændene da findes modvillige med at tillægge det manglende, maa de vente dem tilbørlig Exekution og Udpantning, saasnart saadan deres Modvillighed for Inspektørerne af Sognepræsten vorder andraget."

Saaledes gentager det sig nu Aar efter Aar. 1754 er der kun én af de 5 fattige tilbage, nemlig Maren Madsdatter, der nu tillige er bleven blind; men hun faar da nu rigelig 2 Tdr. Rug og nogle Penge, og i 1756, da der endnu kun er den samme, er det steget til 3 Tdr. 2 Skp. 1¹/₂ Fdk. og 4 Rdlr. 12 Sk. i Penge. Aaret efter er der en fattig mere, nemlig Bodild Mathiskone, der eragtedes ligesaa trængende som Maren Madsdatter, saa hun faar ligesaa meget. Bodild Mathiskone er dog død Aaret efter og Maren Madsdatter 1759; men samme Aar er der kommen en nødlidende, vanfør Dreng i Eskelund, som der bliver tillagt 1 Td. 5 Skpr. 3¹/₂ Fdk. Rug og 3 Mark 12 Sk. i Penge. Saa skifter det lidt med 1 og 2 og 3 fattige til 1772, da der er kommen 5; men disse 5 faa dog kun tilsammen 3 Tdr. Rug, og dette staar det paa i de næste 12 Aar, da der bliver lagt 4 Skpr. til. Omkring ved dette Maal holder det sig saa Aarhundredet ud. Endnu 1801, da der er 4 fattige, er det kun 3 Tdr. 6 Skpr. Rug og 6 Skpr. Byg. Derimod er der 1802 kommen 7 fattige, og Udgifterne er steget til 5 Tdr. 5 Skpr. Rug og 6 Skpr. Byg; men det var jo da overkommeligt. Og hermed slutter Protokollen.

Med Hensyn til Lindknud Sogn findes der først en Fordeling for 1752, da Provsten og Stiftamtmanden ligesom i Brørup var skredet ind. Der var da 4 fattige: Adele Christensdatter af Debel, Niels Pedersen og Hustru af Oxlund og Else Mortensdatter i Vittrup, og de faa tilsammen 2 Tdr. 3 Skpr. 3 $\frac{1}{2}$ Fdk. Rug. I Lindknud Sogn er der ingen, der giver mere end 3 Fdk. aarlig. Af disse 4 afgaa de to dog hurtig ved Døden; men de to andre, Adele Christensdatter og Niels Pedersens Enke, leve begge indtil 1772, da de altsaa havde faaet af Sognet i 20 Aar, og forøvrigt havde været de eneste, som Sognet underholdt. Da havde de i en Aarrække faaet hver 1 Td. 2 Skpr. Rug. 1773 er kun den ene af dem tilbage; men hun faar da 1 Td. 4 Skp. Rug, desuden betales hendes Husleje med 1 Rdlr. 4 Mark, „siden hun — som der staar — er saa skrøbelig, at hun ej kan være paafærde“. Det sidste viser jo hen til, at hun hidtil havde kunnet gaa ud dels vel for at tigge lidt selv, dels og navnlig ogsaa for at skaffe sig Tag over Hovedet, saa hun ikke behøvede at have nogen Bolig. Den samme Bemærkning gøres der om hende i 3 Aar, da hun saa formodentlig er død.

Men Aaret efter, 1776, er der kommen 3 fattige: Mette Nielsdatter, Bonde Nielsen og Niels Engelsen, der saa følges ad i 12 Aar til 1788, da Mette Nielsdatter er død. For de to andre, Bonde Nielsen og Niels Engelsen, tages der da en ny Bestemmelse, idet der anføres, at de „begge helst ønskede at faa deres Ophold af Sognet ved at opholde sig hos hver Mand i Omgang daglig“ — eller som det udtrykkes Aaret efter: ved at „fødes og huses i Omgang i Sognet efter den derom ifjor gjorte Ligning“ —, paa det de tillige kunde nyde Husly og Varme, hvilket Sognemændene og tilstod dem,

og lovede tillige at befordre dem fra den ene By i Sognet til den anden.“ Dette er jo noget nyt, som dermed indføres, noget, som var vel kendt andre Steder, men som her i Sognene ikke synes at have været benyttet. Der blev saa affattet en Ligning. Den, der skulde have dem længst, var Poul Christiansen i Houborg, der skulde have vedkommende 7 Dage ad Gangen. I Aaret 1790 bestemmes det, at hvis de begge eller en af dem dør, forinden Omgangen er udløben, skal de, hos hvilke de ej har været, betale forlods til vedkommendes Begravelse 6 Sk. dansk for hver Dag, det tilfaldt dem at have den fattige i Omgang. — Hvis man maaske havde ventet, at nogen af dem snart kunde dø, kom man imidlertid til at vente forgæves; thi Bonde Nielsen og Niels Engelsen blev trolig ved at følges ad og gaa paa Omgang i Sognet Aarhundredet ud, medens der forøvrigt heller ikke kommer andre til. Niels Engelsen er nok død 1800; men endnu 1801 nævnes Bonde Nielsen, „som gaar i Kost omkring i Sognet efter følgende Ligning“. Da han begyndte 1776, kunde han jo 1801 holde 25 Aars Jubilæum. I dette Tidsrum havde der været 5 forskellige Præster i Brørup-Lindknud. Aaret før er der dog kommen en ny fattig til, der ikke forsørges paa Omgang, men faar 1 Td. 2 Skp. 1 Fdk. Rug. Og de samme to fattige findes ogsaa i Lindknud Sogn 1802, med hvilket Aar Protokollen slutter.

— — —

Det var, som det fremgaar af det anførte, ikke store Udgifter, man havde til Fattigvæsenet i det 18. Aarh. her i Sognene. Selv om der ogsaa er givet en Del privat ved Dørene, blev det hele dog kun lidet; men Levevilkaarene var jo ogsaa ringere og fattigere end nu om Dage. Til Sammenligning skal jeg anføre, at Ud-

gifterne til Fattigvæsenet her i Kommunen i de sidste 6 Aar har været 4098,23 Kr., ja sidste Aar 1902 endog 5366,90 Kr. Heri er dog indesluttet 630,21 Kr. til Medicin og Lægehjælp. Regner man dette Beløb fra, bliver der jo ca. 4700 Kr. tilbage til en egentlig Fattigforsørgelse, og for dette Beløb har der været 36 under offentlig Forsørgelse (foruden dem paa Fattiggaarden, som dog ikke er saa ret mange). Det sidste Tal er ganske interessant. Man husker, at der var 9 fattige i Brørup-Lindknud i 1802, og akkurat 100 Aar efter er dette steget til rigelig 36, altsaa godt 4 Gange saa mange. Men i disse 100 Aar er Befolkningen i Kommunen ogsaa omtrent firedoblet. 1801 var der i Brørup Sogn 439 Mennesker, 1901 1632. For Lindknud har jeg ikke nu Tallene ved Haanden, men husker jeg ikke meget fejl, vil Forholdet omtrent være det samme. Det vil altsaa sige, at procentvis er Antallet af fattige under offentlig Forsørgelse egentlig ikke forøget synderlig i disse 100 Aar; derimod er Understøttelsen altsaa steget fra ca. 7 Tdr. Rug og 6 Skpr. Byg og 1 Mand paa Omgang i 1802 for 9 Mand til 4700 Kr. i 1902 for 36. Jeg vil ikke komme nærmere ind paa at drage Slutninger deraf; men jeg vil dog slutte med at gøre opmærksom paa, at i de nye Kirkelove er der jo aabnet en lille Adgang til at faa en frivillig kirkelig Fattigpleje, en Menighedspleje, noget mere frem. Det er mit Haab, om dette ikke paa de Steder, hvor der er en vaagen kirkelig Sans og kirkeligt Liv, skulde efterhaanden kunne udvikle sig til noget betydeligere, end Tilfældet har været nu i en Aarrække, og derved blive en Lettelse ogsaa for den tvungne kommunale Fattigforsørgelse, som nok kunde tiltrænges.

Tilføjelser og Rettelser.

Side 28, Lin. 6 f. n.: Efterat denne Afhandling er nedskreven, oplyses det gennem de af cand. J. B. Høyer i „Saml. til jydsk Hist. og Topografi“ (3. Række IV Bd., S. 38 f.) fremdragne Optegnelser af Præsten Knud Lang i Vilslev (1745—77), at Udskiftningen foregik i Aarene 1757, 1764 og 1766.

Side 47, Lin. 2 f. o.: Aarække, læs: Aarrække.

Regnskab

for

„Historisk Samfund for Ribe Amt“ indtil 31. Marts 1904.

1903. 435 Medlemmer à 2 Kr.	Kr. 870,00	1903. Stiftelsesudgifter	Kr. 26,94
Livsvarige Medlemmer	175,00	Trykningen af „Fra Ribe Amt“	
Ekstra-Salg af Aarskriftet	18,00	1903 m. m.	618,45
	<u>Kr. 1063,00</u>	Billeder til samme	127,40
1904. 452 Medlemmer à 2 Kr.	Kr. 904,00	Porto, Fragt, Indpagn. o. s. v.	46,39
Livsvarige Medlemmer	75,00	Møder	39,34
Ekstra-Salg o. lign.	<u>17,30</u>		<u>Kr. 859,02</u>
	<u>Kr. 996,30</u>	1904. Trykningen af „Fra Ribe Amt“	
		1904 m. m.	Kr. 648,15
		Billeder til samme	13,32
		Honorar for samme	117,50
		Porto, Fragt, Indpagn. o. s. v.	31,98
		Møder	23,25
			<u>Kr. 834,20</u>
		Fond, dannet af de livsvarige	
		Medlemmers Bidrag	Kr. 250,00
		Kassebeholdning	116,08
			<u>Kr. 366,08</u>
			<u>Kr. 2059,30</u>

Bakkehus, Vejen St., den 31. Marts 1904.

POUL BJERGE.

Undertegnede Revisorer have gennemgaaet Regnskabet for „Historisk Samfund for Ribe Amt“ med tilhørende Bilag fra Samfundets Oprettelse 1902 til 31. Marts 1904, uden at vi have fundet noget at erindre.

Ribe, den 9. April 1904.

P. ABELL.

C. N. TERMANSEN.

Regnskabet fremlægdes paa Generalforsamlingen i Ølgod Forsamlingshus den 20. April 1904 og godkendtes.
STEMANN.

Tilgang og Afgang af Medlemmer af „Historisk Samfund for Ribe Amt“ i 1904.

(Hovedfortegnelsen se „Fra Ribe Amt“ 1904.)

Tilgang.

Livsvarige Medlemmer.

Helms, J., Dr. phil., Sognepræst,
Skjellerup.

Knudsen, H. A., Godsejer, Trøj-
borg (Sønderjylland).

Pedersen, Knud, Skolebestyrer,
Skibelund.

Ordinære Medlemmer. Ribe.

Christensen, N., Bankkasserer.

Dybdal, C., Adjunkt.

Hauschildt, B., Fotograf, Frk.

Knudsen, K., Adjunkt.

Pedersen, N. C., Dyr læge.

Rosenstand, C., Stiftskasserer.

Schultz, Jens, Rentier.

Tuxen, C. Th. A., Sparekassebog-
holder.

Varde.

Truelsen, Assist., Kæmnerkontrt.

Esbjerg.

Bruun, Chr., Sognepræst.

Lyngbye, J., Borgmester.

Pedersen, P. Gyde, Gaardejer.

Rosendahl, K., Bogtrykker.

Schmidt, H., Stadsingeniør.

Vester-Horne Herred.

Janderup.

Sørensen, N. M., Grdjr., St. Hebo.

Øster-Horne Herred.

Ølgod.

Andersen, S., Købmand.

Skads Herred.

Vester Nykirke.

Nielsen, N., Amtsraadsmedlem,
Haragergaard.

Alslev.

Bennetsen, B. E., Gaardejer.

Slavs Herred.

Grene.

Hansen, Kristen, Hmd., Elkær.

Kastberg-Andersen, O., Kbmnd.
Billund.

Kristensen, Gravers, Hmd., Krog.

Kristensen, Kr., Gmd., Løvlund.

Kristensen, Mikkel, Gmd., Elkær.
 Kristensen, Niels, Gmd., Plovslund.

Kristensen (Bjerg), Jens, Husmd., Elkær.

Kruse, Søren, Møller, Billund.

Vorbaave.

Kristensen, N. Jepsen, Grdmd., Nebel.

Thuesen, M., Kroejer.

Anst Herred.

Anst.

Jensen, Hans Madsen, Grdmd., Gamst.

Gesten.

Habekost, H., Grdmd.

Hellesø, Chr., Grdmd.

Keist, Ole, Grdmd.

Mørk, Joh., Brugsforeningsbest.

Nielsen, Niels, Grdmd.

Poder, N., Grdmd.

Sørensen, H. P., Lærer.

Skanderup.

Nissen, N., Lærer, Dollerup.

Hjarup.

Lauenborg, Marie, Lærerinde.

Vamdrup.

Andersen, C., pens. Lærer.

Brorsen, H. B., Farver.

Bunkeflod, de Fine, Toldforvalter.

Bygbjerg, M., Lærer.

Byriel, J. H., Lærer, Øster Vamdrup.

Christensen, S., Realskolebest.

Huusom, M., Trafikassistent.

Høyer, H., Gmd., Bastrup.

Kjærsgaard, P., Grdmd., Øster Vamdrup.

Nielsen, N., Lærer, Bastrup.

Petersen, F. B., Stationsforst.

Sand, J., Boghandler.

Seedorf, H., Gmd., Holte.

Sørensen, Chr., Gmd., Dyrsgaard.

Vaaben, M. H., Gmd., Nyskov.

Malt Herred.

Lindknud.

Skøtt, H. P., Lærer.

Holsted.

Kristensen, Kr. Søborg, Lærer.

Vejen.

Dreijer, J. C., Postmester.

Nielsen, N. M., Snedker.

Gørding Herred.

Darum.

Hansen, Lambert, Gmd.

Hunderup.

Pedersen, P. K., Aftmd., Frøsiggaard.

Ribe Herred.

Seem.

Rasmussen, H. C., Lærer.

Udenfor Amtet.

Busk, J., Folketingsmd., Kbhvn.

Fausbøl, J., Møller, Branderup (Sønderjylland).

Hagen, S. A. E., Kunsthistoriker, Skaane.

Hansen, Th. Kr., Hoven.

Højgaard, H. N., cand. theol., Aalborg.

Jørgensen, J., Lærer, Staby.
 Kolvig, F., Chef for Store nord.
 Telegrafseksk., Paris.
 Mikkelsen, S., Lærer, Busk.
 Rasmussen, Rasm. P., Tømrer,
 Gjødsbøl.

Afgang.

Ribe.

Fritzsche, T., Rektor (død).
 Horsbøl, J. C., fhv. Kordegn (død).

Esbjerg.

Høyrup, Cathrine, Lærerinde

Vester-Horne Herred.

Aal.

Banke, J., Lærer.

Skads Herred.

Tjæreborg.

Rasmussen, H., Lærer.

Nordby.

Sørensen, L. N., Forst. f. Navigationsskolen.

Malt Herred.

Holsted.

Hansen, Katrine Lærerinde.

Gørding Herred.

Aastrup.

Thomsen, Søren N., Terpling.

Ribe Herred.

Seem.

Nørgaard, A. B., Gmd., Varming.
 Vestergaard, Fr., Gmd., Høm.
 Vestergaard, M., Gmd., Høm.
 Vind, Hans Chr., Gmd., Høm.

Medlemsantal 1. Febr. 1904 448
 Tilgang 1. Feb.-31. Dec. 1904 70

er 518

Afgang 1. Feb.-31. Dec. 1904 12

Medlemsantal altsaa 506

Desuden er 2 ordinære Medlemmer blevne livsvarige.

I Aaret 1. Febr. 1904—31. Jan. 1905 har Samfundet afholdt følgende Foredragsmøder: 20. April i *Ølgød* (Højskolelærer *P. Bjerge*: Landstingsmand J. M. Bollerup Andersen; Sognepræst *J. Richter*: Mordet paa Jørgen Bramming til Lydomgaard); 20. Oktober i *Vamdrup* (Højskolelærer cand. mag. *Marius Kristensen*: om Oldtidslivet i Sydjylland, som det kan oplyses ved Fundene i Højene ved Vamdrup; Provst *J. Nissen*: Degnen Oluf Hansen Lind i Vamdrup og den evangelisk-kristelige Salmebog); 13. December i *Holsted* (Højskoleforst. *L. Schrøder*: N. J. Termansen; Provst *J. Nissen*: det gudelige Livsrøre i Holsted i 1840'erne). — I det nye Aar er der paatænkt Foredragsmøder i Varde, paa Ladeland Landbrugsskole, i Blaabjærg Plantage o. s. v.

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1906

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE

1906

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup.

Sognepræst J. RICHTER, Vejen. (Udvalgets Formand).

Stiftamtmand, Kammerherre G. STEMANN, Ribe.

INDHOLD:

	Side
Minder fra Biskop Hertz's Tid. Af Kammerherreinde <i>H. Stemann</i> , Ribe	1
Kong Frederik d. VI.s Rejse i Jylland, særlig i Ribe Amt, 1828. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> , Varde	33
Magister Maturin Castensen. Af Bankdirektør <i>J. Madsen</i> , Jerne	51
Et Aarhundredes Fremskridt. Den økonom. Udvikl. i Ølgod og Ansager Sogne 1800—1903. Af Sparekassebestyrer <i>N. H.</i> <i>Uhd</i> , Ølgod	113
Hans Pedersen i Novrup. Af Lærer <i>H. P. H. Novrup</i> , Alslev	136
Minder fra 1849. Af Førstelærer <i>J. Amorsen</i> , Rindby paa Fanø	164
Rettelser	170
Regnskab for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ indt. 31. Marts 1905.	171
Tilgang og Afgang af Samfundets Medlemmer i 1905	172
Indholdsliste til „Fra Ribe Amt“ I—IV (1903—06)	176
Navneliste til . . . . . (ved Sognepræst <i>J. Rich-</i> <i>ter</i> , Vejen)	178